

Назаренко Н.В., Чен Н.В., Севастьянова Д.О.

Мистецтво

10 (11) класу

Підручник для 10 (11) класу
закладів загальної середньої освіти

Н. В. Назаренко, Н. В. Чен, Д. О. Севастьянова

МИСТЕЦТВО 10 (11)

**«Мистецтво (рівень стандарту, профільний рівень)»
підручник для 10 (11) класів закладів загальної середньої освіти**

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

 **видавництво
ПЕРУН**
2019

УДК 741.02*кл10/11(075.3)
Н19

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(Наказ Міністерства освіти і науки України від 31.05.2018 № 551)

ВИДАНО ЗА РАХУНОК ДЕРЖАВНИХ КОШТІВ. ПРОДАЖ ЗАБОРОНЕНО.

Н19 Назаренко Н. В., Чен Н. В., Севастьянова Д. О.
«Мистецтво (рівень стандарту, профільний рівень)» підруч. для 10 (11)
класів закладів загальної середньої освіти/Назаренко Н. В., Чен Н. В.,
Севастьянова Д. О. — К.; Ірпінь: ТОВ «Видавництво «Перун»,
2019 — 224 с.: іл.

ISBN 978-617-7709-45-8

УДК 741.02*кл10/11(075.3)

Головна мета підручника — формування в учнів світоглядних орієнтацій і компетенцій у сфері художньої культури, виховання потреби у самореалізації та духовному самовдосконаленні в процесі опанування цінностей зарубіжної та української культурно-мистецької спадщини. Підручник призначено для учнів 10—11 класів закладів загальної середньої освіти.

ISBN 978-617-7709-45-8

© ТОВ «Видавництво «Перун», 2019
© Назаренко Н. В., Чен Н. В.,
Севастьянова Д. О. 2019

Вступ

Люди, що перейнялися мистецтвом, стають не тільки більш культурними і гідними інтересу, вони стають краще в найширшому сенсі — добрішими, мудрішими і прекраснішими, — вони стають більш миролюбними, більш активними, більш чутливими.

Джуліан Барнс, англійський письменник

Представники різних культурних регіонів

Сучасне людство — це тисячі народів, сотні держав, понад шість мільярдів землян, серед яких немає двох зовсім однакових людей. У XXI ст. з усього різноманіття культур складається єдина цивілізація зі спільними проблемами і базовими цінностями. Однак ця єдина цивілізація існує в *багатонаціональному* і *полікультурному світі*, в якому гармонійно співіснують та взаємодіють духовні культури різних країн, переплітаються, поєднуються і доповнюють одне одного мистецтва різних народів. Люди вчаться жити разом, толерантно ставитись до традицій і вірувань інших. Виникає спільна система цінностей, що характерна не тільки для окремої нації, а й для людства в цілому.

Якщо розглядати *певну культурно-історичну епоху*, як цілісну багаторівневу систему уявлень людини про світ, інших людей, про себе і свою діяльність, то створюється поняття певного **образу світу**, яким його бачить кожна окрема людина. Він залежить від соціальної структури суспільства, національних, мовних, культурних та інших відмінностей.

Духовна культура — це продукти духовної діяльності людини, що існують переважно в ідеальному вигляді: *поняття, уявлення, вірування, почуття і переживання*. Вони доступні для усвідомлення і розуміння всіх людей. Це продукти суспільного розвитку, які містять у собі форми суспільної свідомості та їхнє втілення в літературні, архітектурні й інші пам'ятники людської діяльності. Вони є якісним показником духовного життя суспільства і являють собою єдність таких компонентів, як *духовна діяльність, духовні потреби, духовне споживання, соціальні інститути, духовні відносини і спілкування*.

Основними формами духовної культури, які найбільш належать до неї, є *міфологія, релігія, мистецтво, філософія*.

Мистецтво — одна з форм суспільної свідомості; вид художньої діяльності, що відображає дійсність у конкретно-чуттєвих образах (у архітектурі, скульптурі, живописі, графіці, декоративно-ужитковому мистецтві, музиці, театрі тощо). Розвиток мистецтва як *елемента духовної культури* обумовлюється як загальними закономірностями буття людини й людства, так і естетично-художніми закономірностями, а також поглядами, ідеалами і традиціями.

Мистецтво універсальне та надзвичайно різноманітне. Воно постійно розвивається і реалізується у різних **видах і жанрах, стилях і напрямках**.

Мистецтво збагачує людину знаннями про світ, дає можливість співпереживати і відчувати естетичну насолоду. Особливість мистецтва, його відмінність від усіх інших видів людської діяльності полягає в тому, що воно пізнає і відображає світ через **систему художніх образів**, використовуючи специфічні засоби і прийоми. Це основа будь-якого виду мистецтва, а спосіб творення художнього образу — головний критерій приналежності до різних видів мистецтва.

Художній образ — особлива *форма естетичного освоєння світу*, коли зберігається його предметно-чуттєвий характер, його цілісність, життєвість, конкретність. Образи виникають у свідомості людей під впливом реальної дійсності, сприйнятої за допомогою органів чуття. На основі образів пам'яті художник створює нову реальність — *художній образ*, який в свою чергу викликає у свідомості людей (слухачів, глядачів) низку *уявних образів*.

Художній образ — це специфічна для мистецтва форма освоєння, тлумачення і перетворення дійсності. Художнім образом є як *твір у цілому* (наприклад, музична композиція, картина, кінофільм тощо), так і *окремі елементи твору мистецтва*. Він концентрує в собі духовну енергію певної культурно-історичної епохи і людини, яка його створила.

Проте, на відміну від науки, специфіку пізнання у мистецтві визначають суб'єктивний характер відображення, метафоричне ставлення до дійсності, активне використання емоційно-чуттєвого початку, що сприяє створенню **художньої картини світу**.

Кожна окрема культурно-історична епоха залишає наступним поколінням власний скарб у вигляді культурних цінностей, сукупність яких і **формує художню картину світу**.

Елементами духовної культури, крім мистецтва також є: звичаї, традиції, норми, цінності, знання, інформація, значення.

Кожна нація, кожен народ, навіть кожна соціальна група має свої звичаї, що утворилися протягом багатьох століть. Але звичаї — це не відокремлене явище в житті народу, це — втілені в рухи і дію *світовідчуття, світосприймання*, які безпосередньо впливають на духовну культуру певного народу, що в свою чергу впливає на процес *утворення народної творчості*. Саме тому народна творчість нерозривно зв'язана зі звичаями народу. *Звичаї народу* — це ті риси, за якими можна розпізнати народ не тільки в сучасному, а і в його історичному минулому.

Свято врожаю в Україні

День подяки (день врожаю) в Німеччині

Свято врожаю Вайсакхі в Пенджабі, Індія

Свято врожаю у Японії

Норма — це загальновизнане правило поведінки або дії. Норми виділяються зі звичаїв і набувають самостійного існування. Вчинки людини багато в чому визначаються прийнятими в суспільстві нормами.

Традиція — у перекладі з латини означає «передача». Її сутність як соціальне явище виражена в тому, що вона є основним механізмом соціального і культурного успадкування.

Більш складним і розвиненим продуктом духовної культури є **цінності**, які включають в себе такі елементи, як *інтерес* і *потреба особистості*, *борг* і *ідеал*, *спонукання* і *мотив* тощо. Типи цінностей бувають різними: *моральні, релігійні, художньо-естетичні, політичні, сімейно-родинні, трудові, ідеологічні* тощо. Нерідко цінності в тих чи інших культурах персоналіфікуються в образі святих, героїв, вождів, класиків та інших.

Цінності духовної культури (мистецтво) не знають морального старіння на відміну від знарядь праці, верстатів тощо. Крім того, духовні цінності можуть існувати не тільки в *предметній формі* (картини, скульптура тощо), але і як акти діяльності. Наприклад, гра скрипаля, актора на сцені тощо. Потреба людини в духовних цінностях безмежна, на відміну від рівня матеріального добробуту, який має межі.

Метою даного підручника є не просто показати розвиток різних видів мистецтва в культурних регіонах світу, а виділити лише ті види мистецтва, які є *характерними для кожного регіону*: визначити їх особливості, характерні риси на конкретних прикладах творів різних видів мистецтва.

Регіональний підхід до аналізу світової культури дає нам можливість показати, що кожна культура — це унікальна і неповторна цілісність, показати, що при всьому різноманітті культур регіонів світу вони виступають як єдині багаторівневі системи і відображають складну структуру суспільства і людини, результатом діяльності яких вони є.

Без вивчення світового мистецтва, як складової частини кожної культури, визначення закономірностей його розвитку, знайомства з його пам'ятками і з творчістю видатних майстрів, без знання художнього минулого різних країн світу неможливе формування ідейно-естетичних переконань і розширення кругозору.

У даному підручнику ми розглянемо:

- мистецтво африканського культурного регіону;
- мистецтво американського культурного регіону;
- мистецтво далекосхідного культурного регіону;
- мистецтво індійського культурного регіону;
- мистецтво арабо-мусульманського культурного регіону;
- мистецтво європейського культурного регіону;
- мистецтво європейського культурного регіону. Україна.

Мистецтво африканського культурного регіону

Ми стоїмо на порозі африканського століття, століття, де Африка займе своє законне місце серед народів світу.
Нельсон Мандела, південноафриканський державний і політичний діяч

Поміркуємо разом

Яке ваше уявлення про африканський культурний регіон? З якими видами мистецтва Африки ви знайомі? Яке ваше враження про них?

Єгипетські піраміди

Африканські маски

Один із сучасних африканських царів

Сучасні суданські селяни

Столиця Єгипту — Каїр сьогодні

Історична довідка

- Африка — другий за величиною після Євразії материк. На ньому знаходяться 54 незалежних і 7 залежних держав.
- Чисельність населення — більше 1 млрд (2017 р.), 3 тис. етнічних груп!
- Для сучасної Африки характерні **різні антропологічні типи**, що належать до кількох рас. На південь від Сахари живуть представники *негро-австралоїдної раси* (**негроїдна, бушменська і негрільська**). На півночі і півдні континенту переважає **європеїдне** населення. В Ефіопії і на півострові Сомалі живуть представники **ефіопської** раси (поєднує ознаки *негроїдної* та *європеїдної* рас).
- Більше третини населення Африки *сповідують традиційні африканські релігії*. Значна частина африканців сповідують **християнство** (380 млн). **Іслам** — 41% населення Африки.

Мистецтво африканських народів має *релігійну основу*, втілену в **міфі**, які є одними з основних елементів їх культури. Саме в них пояснюється виникнення світу, стосунки між людиною і надприродними силами, походження перших людей, народів тощо. Міфічні сюжети виражаються в різноманітних **ритуалах і обрядах**, у **музиці** та ритмах **танцю**. Вони пояснюють і визначають самотність культури Африки, яка характеризується у її *єдності*.

Ритуальний весільний обряд

Усі ці особливості культури африканського регіону знайшли своє відображення в різних видах мистецтва, особливо у *музичному і декоративно-ужитковому*.

Музика африканського культурного регіону

Щоб долучитися до витоків національної культури народів Африки, їх традицій і світогляду, необхідно в першу чергу послухати і спробувати зрозуміти їх **етнічну і сучасну музику**.

Поміркуємо разом

Які характерні риси африканської музики? Як на її розвиток впливають світосприйняття, пріоритети і життєві цінності народів Африки? Які **всесвітньо відомі музичні напрямки** мають африканське коріння?

Музика — невід’ємна частина соціального життя африканців, яка сприяє взаємодії між людьми і дає їм власне місце в суспільстві. Навіть демонстрації протесту в країнах Африки нагадують карнавал.

Бажано подивитися і послухати (за вибором учителя)

Знайдіть в Інтернеті відеокліпи:

Yaki-Da — Pride of Africa;

Cesaria Evora — Besame Mucho (Consuelo Vélásquez);

Dr. Alban and Leila K — Hello Afrika.

На території материка поширені музичні культури різного історичного та етнічного походження. Майже кожне плем'я (а їх тільки у Нігерії існує більше 370) і кожен народ має свою музичну культуру, самобутній музичний стиль.

Своїм корінням африканська музична культура сягає глибокої давнини, її вік — понад п'ять тисячоліть. Свідчення тому — наскельні малюнки із зображенням танцюючих фігур, музичних інструментів.

Загальні характерні риси музичних стилів Африки:

- *запитальний характер*, який доповнюється форсованою *поліритмією* (одночасне звучання різних ритмів, які зливаються в єдине складне ціле);

- *складна ритмічна структура і своєрідність музичних ладів*. Багато африканських мов — тональні. Це відіграє відповідну роль у підвищенні і зниженні тону в музичних композиціях.

Співак і музикант із дуговою арфою.
Некрополь у Саккарі, Єгипет.
Гробниця V династії 2504—2347 рр. до н. е.

Бажано подивитися і послухати (за вибором учителя)

Знайдіть в Інтернеті відеокліпи:

Африканські барабанщики;

Запальна африканська терекма;

African Drums and Afro — Caribbean Grooves.

Для допитливих

Африканський народ має особливо розвинене почуття **ритму**. Слова в африканських піснях вільні в метричному відношенні, вони не збігаються з ударними частками, як це прийнято у європейців. У ритмічних малюнках переважають короткі тривалості — чверті, восьмі (найбільш уживані одиниці), шістнадцяті. Використовуються двох- та тьохчастинні і, головним чином, змішані розміри. Є асиметричні ритми. Основу африканської ритміки складають *поліметрія* і *поліритмія*, які особливо яскраво проявляються в ансамблевому виконанні. Ритмічну свободу африканської музики можна спостерігати на прикладі барабанних ансамблів, де виникає характерний для неї так званий *перехресний ритм*, тобто поєднання декількох ритмів (кожен інструмент має своє ритмічне звучання). При виконанні пісні накладаються один на один кілька ритмів (вокальні мелодії, плескання в долоні, барабанів та інших музичних інструментів), що мають свій малюнок, і не збігаються один з одним акценти.

? Дайте визначення поняттю «етнічна музика». Наведіть приклади. Як ця музика «розповідає» про характер народу, нації?

Етнічна музика — один із найбільш яскравих способів самовираження народів світу, вона втілює в собі культуру, побут і менталітет народу, є відображенням звичного йому природного середовища проживання. У кожного народу є свої унікальні *етнічні музичні інструменти*, які мають певне звучання і характерні способи гри.

Етнічна музика — це індивідуальність народу, виражена звуками

Гра на калімбі

Характерна риса африканської музики — це *барабани*. «На початку Творець зробив барабанщика, мисливця і коваля...», — говорять африканці. Кожне плем'я має свої барабани (понад 2000 видів) і кожен із них має свою «мову», свій ритм, створюючи власний музичний стиль.

Існують інші різноманітні *ударні* (санса, ксилофон), а також *духові* інструменти (різні варіанти флейти, роги). Зі *струнних інструментів* використовується *музичний лук, арфа, кора, крадія* та інші. Дуже популярний язичковий щипковий музичний інструмент — *калімба*.

Кора

Крадія — ефіопська ліра

Берімбай

Бажано подивитися і послухати (за вибором учителя)

Знайдіть в Інтернеті відеокліпи:

Hit the road, Jack, Гра на джембі під музику;

Toumani Diabate playing the kora in New Delhi;

Sona Jobarteh and Band — Kora Music from West Africa.

? Які музичні інструменти України вважають народними? Пригадайте українські народні пісні, в яких виражений характер нації?

Музичне мистецтво народів Африки відрізняється *різноманітністю жанрів*. Серед них найбільш розвинені — трудові, героїчні, колиськові, ліричні пісні.

Пісенний жанр в африканській музиці — це ситуації, де соліст і хор повторюють речення. При цьому хор часто складається з публіки. Таким чином, виконання музики в африканській культурі та її сприйняття — це своєрідна форма комунікації. Мета — залучати максимальну кількість людей до музичної події.

Співоча Африка

Бажано подивитися і послухати (за вибором учителя)

Знайдіть в Інтернеті відеокліпи:

Народна африканська пісня «Ахун». *Bordeaux*;

Simply Falling — Iyeoka.

? Чому пісенний жанр для музичного мистецтва Африки має особливе значення?

Бажано подивитися і послухати (за вибором учителя)

Знайдіть в Інтернеті відеокліпи:

The Sakara Music Fiesta 2017 with Abideen Yusuf Olatunji;

Alhaji Jamiu Lefty Balogun (Sakara Musician);

King Wasiu Ayinde Marshal — Fuji Collections Nigeria Fuji Music;

Для допитливих

Африканська музична культура вплинула на музичну культуру багатьох народів, наприклад, у арабських народів з'явилися музичні інструменти Тропічної Африки, в тому числі *гонг*. Щорічно старовинний марокканський порт Ес-Сувейра приймає у себе найбільший міжнародний форум *берберської культури* і традиції **гнауа**. Стиль *гнауа* дивним чином увібрив у себе

Всесвітній фестиваль музики гнауа

такі елементи, як ритми Чорної Африки, містичні звуки суфійських емоційних співів і ритуальних танців і піснеспіви кочівників арабських пустель. Для виконання *знауа* використовуються всього 3 інструменти — барабани *ганга*, кастаньети «кракеб» і триструнна лютя *гембрі*. Сила емоційного впливу цієї музики не має собі рівних, а самі марокканці приписують їй цілющі властивості.

Бажано подивитися і послухати (за вибором учителя)

Знайдіть в Інтернеті відеокліпи:

Фестиваль *знауа*: від музики до акробатики;

Суфійська музика: згадати і відчувти Божественне в собі.

Робота у групах

Порівняйте етнічну музику будь-якої європейської країни з африканською музикою. Чи зможете ви визначити, чия де музика? Свою думку обґрунтуйте.

Сучасні композитори Африки використовують такі музичні жанри, як *масові і ліричні пісні, музично-драматичні сюїти* та інші. Кращі композиції сучасної африканської музики зберігають колоритні стародавні особливості і при цьому доповнюються іноземними нотками, мовою і оновленим звучанням. Ритми Африки через афроамериканську культуру зіграли значну роль у виникненні таких музичних стилів ХХ ст., як *джаз, блюз і рок-н-рол*.

Бажано подивитися і послухати (за вибором учителя)

Знайдіть в Інтернеті відеокліпи:

Shakira — *This Time for Africa*;

Afric Simone — *Hafanana* 1975.

Мистецтво танцю африканської культури

Відокремити африканську музику від танцю неможливо. Він є не менш виразним, ніж мова, володіє чудовими і всеосяжними способами самовираження. Кажуть, що африканці танцюють постійно — коли радіють і горюють, коли чекають благополуччя або хочуть запобігти нещастям, коли поклоняються своїм богам.

Африканські малята у танці

У арабському рукописі XIII ст. відзначено, що танець і відбивання ритму укладені в природі африканців, і якби вони падали з неба на землю, то і під час падіння відбивали б ритм.

Рухи африканських танцюристів, їх майстерність управляти своїм тілом не підвладні багатьом зарубіжним майстрам. Під час танцю жителі

Африки запросто можуть змусити все тіло рухатися в будь-якому напрямку, при цьому використовуючи відразу декілька ритмів.

Печерне фуєте (повороти, рухи ніг, що допомагають обертанню або зміні руху танцюристів)

Сучасний балет

Сучасні спортивні танці

Для допитливих

Рухи танцю-боротьби *нголо* зображують рухи зебр, які борються між собою, що є своєрідним поєдинком молодих воїнів племені, нагородою в якому служить право взяти в дружини будь-яку дівчину племені без сплати за неї викупу. На даний час *нголо* можна віднести до сучасних регіональних бойових мистецтв. Завезений разом із чорношкірими рабами до регіонів Латинської Америки, зокрема до Бразилії, *нголо*, на думку багатьох учених, послужив основною базою для розвитку більш популярно-го в наші дні бойового мистецтва-танцю — *капоейри*.

Танець воїнів Кенії

Капоейра

Танці народів Африки завжди супроводжувалися хоровим співом, акомпанементом на різних музичних інструментах, перш за все ударних. Танці завжди включалися до мисливських, землеробських, шаманських церемоній, до обрядів поклоніння предкам, ініціації. І сьогодні можна побачити ритуальні танці як у селах, так і на етнічних, міських, державних святах і навіть політичних мітингах.

Етнічний «Фестиваль в пустелі». Малі

Фестима — Міжнародний фестиваль масок та мистецтв. Буркіна-Фасо

Семба — народний танець і жанр музики Анголи

Весільний танець Південної Африки

Бажано подивитися і послухати (за вибором учителя)

Знайдіть в Інтернеті відеокліпи:

Zulu Dance;

Tshwane Traditional Dancers;

African Dance;

Moroccan Music.

Традиційні африканські танці мали значний вплив на сучасну індійську, американську і європейську хореографію. На межі XIX—XX ст. танцювальна культура Африки, як і її музика, на основі європейських танців, вдихнула нове життя у формування бального напрямку. У структурі більшості сучасних бальних танців сьогодні лежить «африканське коріння».

Наприклад, **танго** — це танець, що має африканське коріння, танець пристрасті, який виконує чоловік ногами жінки. Танго неймовірно експресивний і емоційний. Як сказав поет Енріке Сантос Дісеполо, який писав вірші і музику танго: «Танго — це суміш люті, болю, віри та її відсутності».

Бажано подивитися і послухати

(за вибором учителя)

Знайдіть в Інтернеті відеокліпи:

Candombe by Daniela Pucci & Luis Bianchi — *Tango Negro*;

Lara Fabian & Antonio Banderas — *Je suis malade*;

Аргентинське танго

Таким чином, африканський культурний регіон, на якому розташовані більше 50 держав, є строкатою мозаїчною панорамою музичного мистецтва і мистецтва танцю. Тисячолітні традиції африканських народів з'єдналися з музичними культурами Європи, Азії, Індії та Америки.

Особливості мистецтва архітектури народів Африки

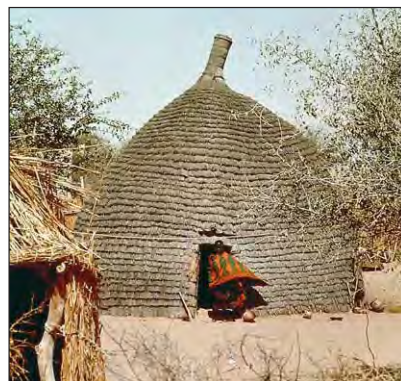
Етнічна архітектура Африки

Архітектура — це один із найдавніших видів мистецтва, що виражає світосприйняття народу певної історичної епохи. Самобутня етнічна архітектура Африки дуже відрізняється від етнічної архітектури інших народів. Завдяки ізольованому місцю розташування (життя в глибоких джунглях, пустелі Сахара тощо), знаходячись далеко від європейської цивілізації, завдяки місцевим традиціям народи африканського культурного регіону зберегли свою етнічну архітектуру майже в «незайманому» стані (як тисячі років тому).

У будівництві африканці завжди використовували різні натуральні матеріали: у центральному регіоні — *солому*, на заході — *гній і землю*, на сході, півдні та у центрі будівлі були з *дерева*, а на півночі — з *каміння*.

Найчастіше у північній і південній частинах Африки можна зустріти *круглі будинки*, які мають різну висоту стін і відрізняються різноманітними формами. Стіни зводять із каменю, а для покриття використовують *гній, пісок, землю і глину*. Зверху ці житла покривають спеціальними будівельними матеріалами.

Деякі народи Африки, наприклад бушмени, звикли вести кочовий спосіб життя. Тому свої переносні будинки вони будують із найпростіших матеріалів — сухої високої трави.

Круглий будинок

Будинки з сухої трави

А жителі пустель найчастіше будують житла у печерах, де можна легко зробити кілька поверхів, і пересуватися між ними за допомогою каналів. Меблі, ложе і полиці роблять просто — викопавши заглиблення в стіні. Не менш цікаве і своєрідне житло мешканців *Беніну*.

Будинки у печерах

Селяни Беніну

Будівлі селища Тьєбель

Украй ізольованому і фактично закритому для сторонніх селищі *Тьєбель* площею 1,2 га живе одна з найстаріших етнічних груп *Буркіна-Фасо* — *касена*, перша згадка про яку датується XV ст. Мешканці ретельно зберігають місцеві унікальні традиції, архітектуру і мистецтво — це невеликі глинобитні споруди, що повністю вкриті складними геометричними візерунками з фарб природного походження.

? Як ви вважаєте, архітектурні споруди можуть «розповісти» про культуру народу, який їх створив? За допомогою Інтернет-ресурсу, познайомтеся з різними видами етнічної архітектури африканців. Це цікаво!

Архітектура Єгипту

Майже всі рідкісні символи архітектурних чудес, створені стародавніми цивілізаціями, розташовані в Єгипті — це піраміди і храми.

Піраміда Хеопса (Хуфу)

Піраміда Хефрена

Піраміди — гробниці для видатних історичних осіб. Їх в країні 118, найбільша з яких є *гробниця Хеопса*, названа *Хуфу*, або Велика. Її вік — приблизно 4500 р. Вона єдина з «Семи чудес світу», що збереглася до нашого часу і була найвищою спорудою в світі до будівництва Ейфелевої вежі в Парижі в кінці XIX ст. Існує думка, що ця піраміда являє собою своєрідний календар – служить компасом, причому такої точності, що з нею можна зв'язати найсучасніші компаси.

Друга за висотою — *піраміда Хефрена*. Як і всі інші, вона строго орієнтована до сторін світу, а її основа — практично ідеальний квадрат, зі стороною понад 200 м. При проведенні комп'ютерної перевірки виявилось, що відхилення від прямого кута на таку відстань складає всього дециметр.

? *Охарактеризуйте архітектурні особливості пірамід. Поясніть, чому вони мають саме таку будову. Які ще архітектурні споруди Єгипту ви пам'ятаєте? Розкажіть про них.*

Храмовий комплекс Філе (храм богині Ісиди): перший пілон і колонида павільйону Траяна

Греко-римська архітектура залишила в Єгипті свій слід у вигляді храмів і палаців, наприклад, храмовий комплекс Філе. Він складається з храму Нектанеба I, павільйону Траяна, храму богині Хатхор і монументального

храму богині Ісиди, що знаходиться на острові Агіліка. Це відомий пам'ятник архітектури, який представляє собою неповторний і унікальний синтез трьох культур — Єгипту, Греції та Риму.

За допомогою Інтернет-ресурсу дізнайтеся про історію храмового комплексу Філе більше. Це дуже цікаво!

Монастир Святого Антонія. Печерний храмовий комплекс монастиря Св. Симеона Сапожника

До християнських пам'яток архітектури Єгипту належить монастир Святого Антонія (III—XVI ст.), монастир Макарія Великого (360—860 рр.), монастир Діви Марії (V ст.), печерний храмовий комплекс монастиря Святого Симеона Сапожника в Каїрі (X ст.), монастир Святої Катерини в Синаї (IV—VI ст.) та інші.

Монастир Святої Катерини входить до числа найдавніших діючих християнських монастирів і належить до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Комплекс споруд (включаючи трапезну, колодязь Мойсея і численні каплиці) був зведений в VI ст. Тут зберігаються сотні ікон, стародавніх рукописів і манускриптів давньоєврейською, грецькою, вірменською і сирійською мовами. Вважається, що за кількістю скарбів монастир поступається хіба що Апостольській бібліотеці у Ватикані. На території храму стоїть мечеть. Саме вона і дозволяє арабам лояльно ставитися до святині іншої релігії.

Монастир Святої Катерини

Туніс — найбільший контрастний культурний регіон Північної Африки. Архітектура

Туніс — це місце, де злилися в єдине русло багато культур: пунічна, римська, іудейська, християнська, арабська, мусульманська, турецька та французька. Його трьохтисячолітня культура свідчить про те, що ця країна, завдяки своєму географічному положенню, перебувала в центрі поширення великих цивілізацій і світових релігій.

П'ятивікове панування Риму залишило Тунісу незліченні пам'ятники античної архітектури і практично повністю зруйнувало сліди діяльності попередників римлян — пунійців і нумідійців. Понад 200 міст налічувала провінція *Проконсульської Африки* в період її найвищого розквіту — II—III ст. н. е.

Панорама **амфітеатру в Аль-Дам** — археологічна ділянка міста Аль-Джазі в Тунісі. Амфітеатр, занесений до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Він був побудований приблизно у 238 р. н. е., коли територія сучасного Тунісу належала римській провінції Африки. Це третій за величиною в світі амфітеатр, в якому могли б розмістися до 35 тис. глядачів, довжина становить 148 м, а ширина — 122 м.

Панорама амфітеатру в Аль-Дам. Аль-Джаз, Туніс

Стародавнє місто **Карфаген**, що пов'язувало Схід і Захід, було столицею північно-африканської держави Карфаген, яка існувала протягом VII—II ст. до н. е. на території сучасного Тунісу. В стародавні часи ці землі населяли фінікійці.

Мечеть Зитуна в Тунісі є маяком мусульманської філософії для всієї Північної Африки — це одна з перших мечетей на території Африки, яка веде свою історію з 698 р. Її площа майже 5000 кв. м. Комплекс мечеті включає дев'ять входів, а колонада внутрішнього двору налічує 184 античних

Карфаген. Історичний малюнок

колон, які взяті при будівництві мечеті з руїн колишнього Карфагену. Мінарет мечеті Зитуна має висоту 43 м і служить головним орієнтиром у Медині.

Мечеть Зитуна

Велика п'ятнична мечеть Сіді Окба — найстаріша (670 р.) і головна мечеть священного для мусульман туніського міста *Кайруана*, перший за часом появи і значенням пам'ятник середньовічного зодчества мусульман, і, одночасно, найбільша мечеть країни. Спочатку вона служила фортецею, в якій жителі міста переховувалися від нападів візантійців і берберів.

Мечеть Сіді Окба в Кайруані

З північної сторони двору знаходиться масивний триповерховий мінарет, що піднімається на 35 м у висоту. Найнижчий рівень мінарету датується 728 р. і включає в себе дві римські плити з латинськими написами.

Архітектурна перлина Малі

Дуже красива і незвичайна будова, що піднімається над пустелею, — це **Велика мечеть Дженне**, яка розташована у місті Дженне, в районі річки Нігер, у *Малі*. Вона є однією з найвідоміших визначних архітектурних пам'яток Африки. У 1988 р. цю мечеть було включено до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Дженненська мечеть

Будівельники за роботою

Цікаво, що для будівництва мечеті та інших житлових будинків міста Дженні і сьогодні використовують матеріал «банко» — суміш сіна, глини, рисового лушпиння та гною, який після сезону дощів розмивається водою і швидко руйнується. Тому, коли дощі закінчуються, місцеві жителі влаштовують річний фестиваль, головним завданням якого є відновлення мечеті та будівель міста. Вежі мечеті прикрашені страусиними яйцями, що у цих місцях вважається символом чистоти і плодючості.

Для допитливих

Ми познайомилися тільки з невеликою кількістю архітектурних споруд африканського культурного регіону. Але сьогодні завдяки Інтернету можливо все. Знайомство з різними видами мистецтва Африки не тільки розширить ваш кругозір, а й дасть можливість зрозуміти культуру цього регіону, світогляд людей, які його населяють.

Бажано подивитися

Знайдіть в Інтернеті:

Африка, Малі, Дженні, Мопті, Бандіагарске нагір'я.

З розвитком культури Африки удосконалювалася і архітектура, будівлі постійно ускладнювалися і зміцнювалися. Особливу увагу африканські будівельники приділяли ритуальним будівлям — вони завжди були складними за формою і технологію. І хоча різноманітність форм і способів реалізації будівельних ідей величезна, побудови африканського континенту об'єднані загальним прагненням висловити свої давні корені.

? Що найбільш вразило вас у архітектурі Африки? Свою думку обґрунтуйте й наведіть приклади.

Живопис країн Африки

Археологічні дослідження африканського культурного регіону в ХХ ст. стали переконливим доказом наявності високої давньої художньої культури населення країн Африки. Так, вуглецевий аналіз віку багатожанрових **наскельних малюнків і петрогліфів** (висічених зображень на кам'яній основі) свідчить, що їм більше 10 тис. років. Але слід визначити, що мистецтво Африки охоплює різні регіональні області, налічує кілька історичних епох, проте має єдину художню систему.

Найвищого розквіту художня творчість народів Африки досягла у *Західному Судані*, на *Гвінейському узбережжі* та в *Конго*. Власне африканське образотворче мистецтво — **скульптура, живопис і архітектура** — це види мистецтва перш за все *Західної і Центральної Африки*.

Фрагменти наскельного живопису. Тассіль. Алжир

Петрогліф: дві великі кішки,
які борються між собою

Мистецтво живопису країн африканського культурного регіону — це, насамперед, мистецтво **наскельного живопису і петрогліфу**, у центрі уваги яких знаходилися людська фігура і тварини, і у яких абстракція домінує над реалістичністю. Це перш за все сильний драматичний експресіонізм, відсутність натуралізму і гострі, кутові форми. Головним сюжетом малюнків була дія: *танець, полювання, ритуальні дії, сцени побуту* тощо, які досить точно передавалися давніми художниками в найдрібніших деталях. Жаркий клімат не дозволив природі зруйнувати творіння стародавніх майстрів.

Таким чином, на наскельних малюнках і петрогліфах африканського культурного регіону відобразився світогляд і світосприйняття, традиційні мотиви, життя і побут мешканців. Їх стиль відрізнявся потужною експресією, енергією, яка втілювалася як у самих формах, так і в символах, у яскравих кольорах пейзажів африканського континенту.

Галерея картин сучасних африканських художників

Відомий художник Африки (Мозамбiк) **Малангатана Валенте Гвенья** (1936—2011) був удостоєний звання «Художник року» (1997 р.), яке присудило ЮНЕСКО. У своїй творчості митець поєднував традиційні для африканського живопису прийоми динаміки і гротеску з європейськими техніками. Головна ідея його картин — *неототемізм*, який підкреслює рівноправність між усіма людьми на планеті.

Художник Малангатана Гвенья

Малангатана Гвенья. «Південний агама»

Неймовірно яскраві і самобутні твори сучасного художника **Ахті-Патра Руга**. Головними образами колекцій майстра є герої міфів рідної країни. Художник мріє зробити міфи Африки такими ж популярними, як і легенди Стародавньої Греції, тим більше, що африканські історії не менш захоплюючі і повчальні. Крім міфології, Ахті-Патра Руга працює з живими квітами, створюючи з них приголомшливі скульптури, а також прикрашаючи ними готові картини. Основою для твору, як правило, служать тільки натуральні матеріали: бамбук (як основа), шкури тварин (для обробки), грубі полотна, виткані вручну з тростини. В результаті народжуються фантастичні картини, що зображують сцену з чергового міфу Стародавньої Африки, оздоблені квітами.

Картина Ахті-Патра Руга з квітами

Стиль Тінгатінга, названий так на честь танзанського художника **Едуардо (Едварда) Саїді Тінгатінга (1932—1972)**. Самоучка, звичайний селянин із маленького африканського села Танзанії, в пошуках засобів для існування одного разу дістався до містечка Дар-ес-Салам, де й прославився тим, що малював на стінах будинків і листах *оргаліту* (оздоблювальний матеріал, вироблений з відходів від обробки деревини, целюлози і переробленої макулатури).

Е. Тінгатінга. Картина про звірів

Е. Тінгатінга. Картина про звірів

Е. Тінгатінга. Картина про людей

Дивовижні малюнки митця підкорили глядачів, так як вони уособлювали дух Африки. У кожній своїй роботі Е. Тінгатінга розповідає про Африку через ілюстрування життя його «5 символів», п'яти найбільших тварин Африки: слона, лева, жирафа, бегемота і буйвола (антилопи). Зображені тварини в декоративному стилі, які ніби нагадують каліграфію, майстерно вимальовані *сури* (розділи з Корану у віршах). Багато картин ілюструють зустріч Сходу та Заходу в Східній Африці. Вважається, що дивовижний світ картин художника є невичерпним джерелом для створення персонажів для дитячих мультфільмів, ігор тощо. Живопис Е. Тінгатінга дуже популярний у Кенії, Норвегії, Швеції, Фінляндії, Данії. Митець став офіційно визнаним засновником авторського стилю в сучасному світовому мистецтві.

Сучасна художниця **Гатіно Ямокоскі** постійно працює над своїм стилем, розвиваючи і відточуючи майстерність. У своїх творах Гатіно зосереджує увагу на традиціях і звичаях рідної Кенії. Художниця вважає, що її картини — це пряме відображення її внутрішнього світу, духовного та інтелектуального розвитку.

Картини Гатіно Ямокоскі

П. Пікассо.
«Жінка, що сидить у саду»

Незвичайні форми африканського живопису взяли собі на озброєння різні європейські *авангардистські течії*. Художники-авангардисти минулого і нашого часу знаходять в цьому особливу геніальність. Такі форми сучасного живопису, як *кубізм*, *примітивізм* і деякі інші були створені завдяки впливу африканського живопису.

Робота у парах

Уважно розгляньте ілюстрації у підручнику. Проаналізуйте картини африканських художників з картиною П. Пікассо. Як ви вважаєте, які емоції у глядачів намагалися викликати митці своїм живописом?

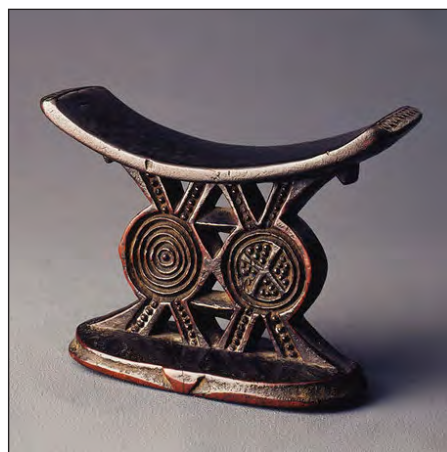
Декоративно-ужиткове мистецтво Африки

Творча фантазія та ідеали, відчуття естетичної цінності праці відбилися у декоративно-ужитковому мистецтві народів Африки. Виготовлення та характер виробів цього виду мистецтва тісно пов'язані з місцем та умовами проживання їх творців. Господарський спосіб життя африканських племен сприяв тривалому збереженню самобутніх культурних навичок і традицій донині. Наприклад, у районах тропічного лісу, де поширені дерев'яні житла, стіни, стелю і підлогу покривають *плетеними циновками зі складним геометричним орнаментом*. У селищах степових районів й сьогодні переважають глинобитні будови, які прикрашені *різьбленням і розписом косяків, карнизів, опорних стовпів* тощо. Народи Західної Африки, головним чином узбережжя Верхньої Гвінеї, від Ліберії до Нігеру, зберегли традиційну майстерність *бронзового литва*.

Зразки декоративно-ужиткового мистецтва народів Африки

Посуд із лози і дерева

Підлокітник «Муцаго». Зімбабве

Браслети зі слонової кістки. Нігерія

Браслети, срібло. Судан

Сережки народу нгуні

Престижний підголовник,
прикрашений бісером.
Ефіопія

Килимки із бісеру. Південна Африка

Магрибське, або мавританське мистецтво

Історична довідка

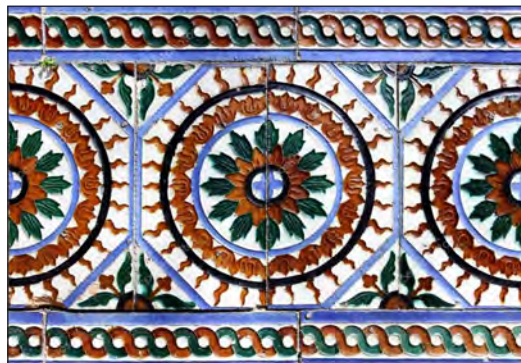
Землі, що розташовані на захід від Єгипту, історично називали *Магрибом* (арабською — «країна, де заходить сонце»). У VII—VIII ст. країни *Північної Африки* — Туніс, Алжир і Марокко — увійшли до складу *Арабського халіфату*. Мистецтво цих народів отримало назву **магрибське**, або **мавританське**. Культура країн Магрибу та Єгипту, а значить і мистецтво, як складова частина цієї культури, теж зазнала сильного впливу ісламу.

Середньовічний Магриб та арабська Іспанія були одними із мостів, які з'єднали духовне життя Сходу і Заходу. Мавританське мистецтво залишило глибокий слід у побуті та культурі Іспанії. Особливо тривалими були *традиції цього мистецтва в архітектурі, кераміці та інших галузях художнього ремесла.*

Зразки іспано-мавританського мистецтва

Фортеця-палац Альгамбра. *Гранада, Іспанія*

Іспано-мавританська керамічна плитка

Декоративно-ужиткове мистецтво, яке отримало назву «іспано-мавританське», досягло високої досконалості. У ремісничих майстернях виготовляли парчу, дорогі шовкові тканини, вироби зі слонової кістки, фаянсовий посуд і чудово оздоблену зброю. За часів раннього Середньовіччя країни Європи отримували цінні тканини виключно з арабських країн Північної Африки і Близького Сходу, а також з Сицилії і мавританської Іспанії. Найбільш ранні вироби іспано-мавританської кераміки належать до другої половини XIV ст., так звані *альгамбрські вази*.

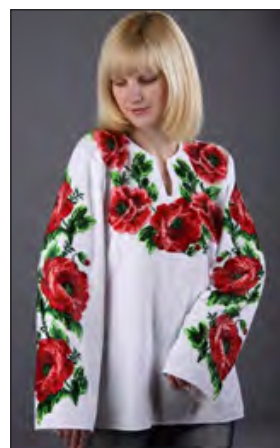
Альгамбрська ваза

Робота у парах

Уважно розгляньте ілюстрації у підручнику. Порівняйте прикраси із бісеру африканських і українських майстринь. Проаналізуйте, що у них спільного і які є відмінності. Розкажіть, які емоції викликають у вас ці шедеври.

Африканські жіночі та чоловічі прикраси з бісеру

Українські жіночі у прикраси з бісеру

Вишиванка,
прикрашена бісером

Своєрідне мистецтво скульптури країн Африки

Жіноче божество. Нігерія

Статуетка племені маконде

Скульптура (частіше у вигляді статуетки) різних племен Африки не тільки відрізнялася манерою виконання, а мала відмінності етнічного характеру. Її *характерна риса* — культовий характер.

Важливе значення у цьому виді мистецтва мало вміння майстра передати характер персонажа і суть його руху, а також загальний емоційний стан образу: страхітливий гнів, спокій, м'які гнучкі рухи тощо. Матеріалом для скульптури майже завжди було так зване червоне або чорне дерево найбільш щільних і твердих порід.

Скульптура Африки поділяється на **три основні жанрові групи**:

- *зображення духів, предків* чи певних історичних осіб, а у племен із розвинутою міфологією — *богів*;
- *ритуальні маски*, які використовували для обрядів (маски шаманів, танцювальні маски і маски таємних союзів тощо);

- *скульптурна різьба*.

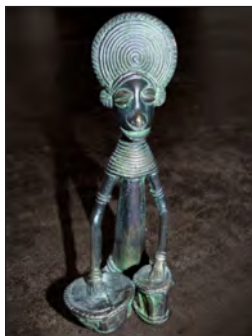
Основні риси африканської *різьбленої дерев'яної скульптури*.

- Акцент на обличчя, надмірно великі голови.
- Спрощене зображення тулуба.
- Ритуальний характер дрібних деталей.
- Посилений вираз емоцій.
- Використання одягу та прикрас.
- Використання лише трьох кольорів — білого, червоно-коричневого та чорного, у Південної Нігерії та Дагомеї — блакитний і зелений кольори.
- У деяких країнах Африки поряд із дерев'яною пластикою створювалися і скульптури з бронзи.

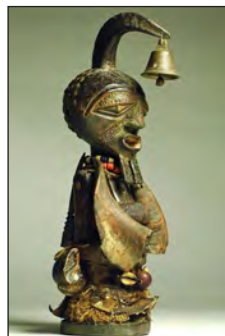
? Зверніть увагу на художні і технічні особливості статуеток. Охарактеризуйте виразність постатей людей, які зображені.

Голова оба.
Бенін

Фігурка шамана.
Бронзове різьблення

Фігурка влади Нкісі.
Конго

Маски народів африканського культурного регіону

Поміркуємо разом

Де в Африці закінчується мистецтво і починається релігія?

Африканська маска — це просто різьблений твір чи окультний предмет?

Феномен мистецтва створення маски пов'язаний зі світоглядом і світовідчуттям африканської людини, яка не відокремлює себе від природи, що наповнена духами. Тому багато часу африканці витрачають на те, щоб уберегти себе від злих духів і наблизитися до добрих богів. Для цього вони проводять різні **ритуальні обряди**, обов'язковим атрибутом яких є **маски**: для викликання дощу, отримання благословення перед полюванням, весіллям, для посвячення юнаків і дівчат тощо. Вважалося, що під час танців та інших обрядових дій, духи предків наділяють власника маски своєю містичною силою і він перевтілюється в дух, тобто є посередником між потойбічним світом і світом земним. Після проведення обряду людина, яка одягала маску, обов'язково повинна її знищити.

Маска племені догонів

У кожній країні африканського культурного регіону, у кожній народності і сьогодні є свої «добрі» і «злі» маски. Є *маски-герої* місцевої міфології, *маски-обереги*, що зберігають сили і здоров'я, *страхотливі маски* тощо.

Зазвичай маски прикрашалися загалом орнаментом, кожна деталь якого мала символічне значення. Наприклад, *зигзаг* — це стежка предків, складний шлях, яким потрібно пройти з гідністю, щоб духи предків були задоволені; *шаховий орнамент* — подвійність світу, протистояння добра і зла, чоловічого і жіночого початків.

Маски виготовляли з різного матеріалу: деревини, міді, бронзи, теракоти, рафії, текстилю, слонов'ячої кістки. Прикрашали маски щедро: шерстю тварин, морськими мушлями, пір'ям птахів, насінням та солом'ю.

Маски коро палицями або батогами наказують тих, хто цього, на їхню думку, заслуговує

Право для безоплатного розміщення підручника в мережі Інтернет має

Міністерство освіти і науки України <http://mon.gov.ua/> та Інститут модернізації змісту освіти <https://imzo.gov.ua>

? На які свята українці одягають маски? Що вони означають?

З давніх-давен африканський континент був населений різними племенами і народами, які перебували в постійних і самих різноманітних контактах між собою, ніколи не існували ізольовано один від одного. Міграції, взаємопроникнення і взаємовплив їх культур були звичайним явищем. Усе це створило загальні світоглядні принципи і культурні цінності. Саме це і призвело до такого явища, як *єдине африканське мистецтво*.

Різні види мистецтва африканського континенту зробили значний внесок до скарбнички світової культури:

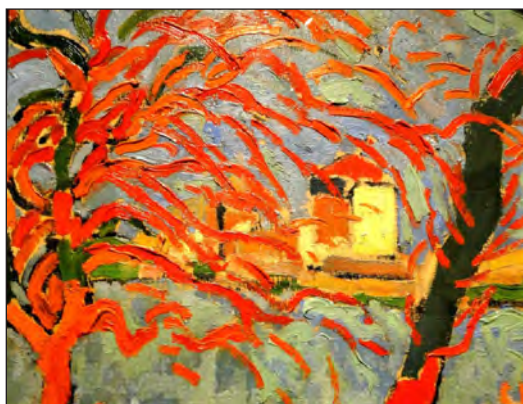
- ритми Чорної Африки через афроамериканську культуру зіграли важливу роль у виникненні таких музичних стилів ХХ ст., як *джаз*, *блюз* і *рок-н-рол*;

- поява в Європі африканської пластики створила основу для світового балету, спортивних і бальних танців, які відрізняються енергійним і чітким ритмом;

Від африканських наскельних малюнків до сучасного американського балету

- відлуння культури Чорної Африки можна знайти в творчості видатних особистостей ХХ ст., наприклад, у французького живописця-пейзажиста, музиканта *Моріса де Вламінка*; французького живописця, графіка, скульптора *Анре Дерена*, художника і скульптора, лідера течії фовістів *Анрі Матісса*, іспанського і французького художника і скульптора (кубізм, сюрреалізм) *Пабло Пікассо*.

• африканська скульптура стала джерелом натхнення для творчості представників німецького експресіонізму;

Ернст Барлах. «Сліпий, танцююча, осінений, прочанка, той хто вірить, сентиментальний»

Чудові самобутні традиції декоративно-ужиткового мистецтва, відчуття ритму, експресивної виразності, майстерності композиції, які були накопичені народами африканського культурного регіону протягом тисячоліть, не зникли і сьогодні. Культурна спадщина творчо, по-новаторськoму переробляється, змінюється, і вже нові майстри знайомлять народи світу з цією дивовижною культурою народів Африки.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ТА САМОПЕРЕВІРКИ

Дайте відповіді на запитання за матеріалом підручника

I. Оберіть варіант правильної відповіді:

- До культової архітектури належать:
  - житла племен;
  - храми, мечеті;
  - замки, фортифікаційні споруди.
- На відміну від європейської, музика Африки — невід’ємна частина...а) політичного життя;
б) соціального життя;
в) особистого життя.
- Які танці світу мають африканське коріння?
  - вальс, мазурка;
  - чарльстон, гопак;
  - танго, беле.

II. Дайте коротку відповідь на запитання:

- Які характерні риси притаманні храмовій архітектурі країн африканського культурного регіону?
- Ця музика для народів Африки — один із найбільш яскравих способів самовираження, вона втілює в собі культуру, побут і менталітет народу, є відображенням звичного йому природного середовища проживання? Про який музичний жанр йдеться?

3. Які світові стилі живопису мають африканське коріння? Наведіть приклади.
4. Назвіть найвідоміші архітектурні споруди країн африканського культурного регіону.
5. Яке значення мають танці для народів Африки? Наведіть приклади.
6. Маски для народів африканського культурного регіону — це мистецтво чи лише атрибут ритуалів?

III. Дайте розгорнуту відповідь на запитання:

1. Назвіть основні види декоративно-ужиткового мистецтва Африки. Прокоментуйте їх.
2. У чому особливість африканської скульптури? Наведіть приклади.
3. Проведіть порівняльний аналіз різних видів живопису художників Африки з творами тих же видів живопису європейських майстрів. Чи мають вони спільні риси і чим відрізняються? Завдяки яким ознакам ви б одразу впізнали твори цих стилів?

IV. Поміркуйте:

1. Охарактеризуйте архітектурні споруди африканського культурного регіону, які вам сподобалися (країна, стиль, архітектурні особливості тощо).
2. Які види декоративно-ужиткового мистецтва народів Африки схожі з українськими? Проаналізуйте, що між ними спільне і які є відмінності. Наведіть приклади.
3. Визначте характерні риси, життєві цінності і пріоритети населення країн африканського культурного регіону і як вони відображаються в мистецтві. Обґрунтуйте свою відповідь.

V. Творче практичне завдання:

I. Продовжте речення: «При вивченні цього розділу для мене найбільш важливим відкриттям стало...».

II. Групова робота

Підготуйте театральний вечір на тему «Мистецтво танцю народів Африки».

III. Колективна робота

1. Зробіть у класі виставку ваших замальовок на тему «Якою я бачу Африку». Використайте техніку живопису сучасних художників Африки. Або зробіть у класі виставку ваших замальовок або макетів архітектурних споруд народів африканського культурного регіону.

2. Підготуйте і проведіть конференцію на тему «Внесок мистецтва африканського континенту до скарбнички світової культури».

IV. Виберіть тему і підготуйте мистецький проект.

Приклади тем для мистецьких проектів:

«Особливості культової архітектури країн африканського культурного регіону»;

«Відображення світогляду і світовідчуття народів країн Африки у декоративно-ужитковому мистецтві».

Мистецтво американського культурного регіону

Своєрідність різних видів мистецтва американського культурного регіону, які обумовлені їх історичними, соціально-політичними та етнічними особливостями, краще всього розглядати на прикладі мистецтва Сполучених Штатів Америки.

Головними факторами, що вплинули на формування національної ідентичності США, були *принципи*, що покладені до Декларації Незалежності, *релігійна філософія* — протестантська етика і пуританська мораль, *ідеї сво-боди і демократії*, а також *строкатий етнічний склад* країни, де кожна нація зберігала культурні традиції своєї батьківщини.

Створення мистецтва США відбувалося на основі синтезу не тільки різних національних, але й расових культур — *американських індіанців, народів Африки, іммігрантів з Європи*, а пізніше і *переселенців із країн Азії* (Ізраїлю, Іраку, Сирії, Туреччини, В'єтнаму та інших). Саме це зіграло важливу роль у розвитку *національної самосвідомості* молодій держави, *формуванні її нових культурних принципів, пріоритетів, громадської думки* і особливо художніх традицій різних видів мистецтва. Зараз кінема-тограф, телебачення, музика США служать фундаментом світової *масової культури*.

Музичне мистецтво США. Національна музика США

Без музики земля – порожній,
недобудований будинок, у якому ніхто не живе.
Людвіг Тік, німецький поет

Поміркуємо разом

Що ви знаєте про музичні напрямки США? Чи вплинула багатонаціональна музика США на музичний світ Європи? Наведіть приклади.

Індіанський вуличний музикант у США

Американський репер
Жак Вебстер (Трейвіс Скотт)

У жодній країні світу музичний фольклор не відрізняється такою строкатістю, як у Сполучених Штатах Америки. Саме тут виявляються особливості тих етнічних груп, що утворюють багатонаціональне населення США, які, якщо судити про мову, побут, суспільний устрій, повністю асимілювалися і створили загальноамериканські традиції.

Таким чином, *національна музика США* ґрунтується на музичних традиціях, принесених із Європи, Африки, пізніше Азії, а також на музичних традиціях американських індіанців. Усі ці культури асимілювали одна в одну і *створили нову музичну культуру*, нові, до цього не існуючі музичні напрямки, які згодом поширилися у всьому світі.

? Який специфічний шлях пройшло музичне мистецтво США?

Для допитливих

З історії музики корінних американських індіанців

Музика американських індіанців збереглася тільки в резерваціях. Вона відрізнялася *одноголоссям, пентатонічним складом, звуконаслідуванням голосам у природі*. Му-

Сучасний індіанський вуличний музикант

зичні інструменти індіанців — флейти, свистки, барабани, тріскачки.

Пентатоніка (від грец. «pente» — «п'ять» і «tonos» — «звук») — звукова система, лад, що має 5 звуків різної висоти у межах октави. Пентатоніка широко представлена як у сучасній, так і у народній музиці. Вона характерна для традиційної музики країн Далекого Сходу, Африки, Індії, індіанців, а також для багатьох європейських народів, наприклад, зустрічається у ірландській фолк-музиці, звідки вона перейшла до американського кантрі. Сліди пентатоніки зустрічаються і у деяких українських піснях (особливо в так званих календарних обрядових піснях). Також звукоряд цього типу широко використовується у сучасній рок-музиці, поп-музиці та блюзі. У важкій рок-музиці близько половини гітарних рифів і соло граються за гамою пентатоніки.

Бажано подивитися і послухати (за вибором учителя)

Знайдіть в Інтернеті відеокліпи з музикою американських індіанців.

Для допитливих

З історії музики США (музика вихідців із країн Європи)

Американська музична культура, як і американська нація в цілому, — явище відносно молоде. З самого початку свого формування (з XVII ст.) вона була пов'язана зі спадщиною Європи, перш за все з Великою Британією. Пуританська мораль колоністів (вихідців з Великої Британії) не давала розвиватися світським жанрам, дозволяючи лише **спів псалмів**, пізніше **релігійні гімни**, які масово співали і поза церквою на релігійних зібраннях (до 20 тисяч осіб), що поклало початок виникненню і духових оркестрів.

У період утворення держави США (1776 р.) особливого поширення набули **патріотичні пісні** («Янки Дудль», «Зоряно-смугастий прапор», «Слався, Колумбіє» та інші).

Поступово музика міцно ввійшла до повсякденного життя — набуло популярності **домашнє музикування**: концерти салонного характеру, танці.

У кінці XVIII ст. відбулося формування **американської професійної музики**. У XIX ст. з'явився ряд симфонічних оркестрів. У 1883 р. відкрилася «Метрополітен-опера» в Нью-Йорку, потім з'явилися свої оперні театри в Чикаго, Новому Орлеані, Бостоні та інших містах. *Характерною особливістю музичного мистецтва Північної Америки* початку XX ст. залишалось змішування різних стилів, використання народних мотивів.

Важливою складовою в музичному мистецтві США є **різноманітні види і форми афроамериканської музичної культури**. Саме африканці, які були вивезені до Нового Світу в XVII — на початку XIX ст. й там стали рабами, мали значний вплив на музичну культуру країни. Вони відкрили в музичному мистецтві США нову емоційну сферу.

На новому громадському і культурному ґрунті вони створили нові види музичної творчості, які набули значення загальноамериканського музичного мистецтва і, починаючи з середини XX ст., досягли рівня класичних зразків світового музичного фольклору. **Спірічуел, регтайм, блюз, джаз-банд, суінга і сучасний джаз** поступово увійшли до американської та європейської музичної культури.

Невідомий художник. «На святі»

Спірічуел

«Для тих, хто чув негритянські спірічуел, немає ні найменшого сумніву в тому, що народне мистецтво Америки досягло в них свого вищого висловлювання. Ці пісні є найзначнішим досягненням музичної Америки, створіннями, гідними стати на одному рівні з видатними зразками світової музичної культури», — вважав американський фольклорист Алан Ломакс.

Музичний напрямок фольклору — **спірічуел** — це духовні пісні афроамериканців, з типовим для фольклорної балади простим сюжетом, з синкопованим ритмом. Це колективна імпровізація, характерна ритміка з яскраво вираженою *поліритмією, нетемперованими акордами*, особливою емоційністю, неповторною барвистістю своєрідністю, зі стилістичними рисами американських пуританських гімнів, що виникли на англо-кельтській основі. Спірічуел мають структуру «запитання — відповідь» у діалозі проповідника з прихожанами. Найчастіше спів супроводжувався плесканням у долоні, тупанням, рідше — танцями.

Виконавці спірічуел

Інтонації спірічуел із характерним тонким варіюванням неможливо записати, навіть якщо виконавець — тільки один співак. А коли співають кілька людей разом, то спроба передати цей ефект є просто безнадійною. Виконавці хору дають повну свободу своїй фантазії, вступаючи і зупиняючись за бажанням і вводячи нове звучання, що утворює гармонію. При цьому завжди зберігається дивовижна точність ритму.

Бажано подивитися і послухати (за вибором учителя)

Знайдіть в Інтернет-ресурсі відеокліпи:

Госпел-хор «Чикаго спірічуел»;

Джазова співачка Текора Роджерс;

Louis Armstrong — *Nobody Knows the Trouble I've Seen*.

? У чому особливість спірічуел як музичного? Які ваші враження від цього музичного напрямку?

Пісні спірічуел значно вплинули на зародження, формування та розвиток блюзу і джазу, багато з них до цього часу використовуються джазовими музикантами як теми для імпровізацій. Найбільш популярні серед джазменів — це «Swing Low, Sweet Chariot», «Go Down, Moses», «Nobody Knows The Trouble I've Seen», а тема «When The Saints Go Marching In» просто є гімном традиційного джазу (диксиленду).

Блюз

«Блюзи на мене завжди справляли враження безмежно сумної музики... Це тому, що в блюзах гіркота не пом'якшена сльозами, а, навпаки, розлючена сміхом — абсурдним, суперечливим сміхом горя», — говорив американський поет, прозаїк, драматург, один із перших, хто винайшов нову літературну форму, — джазову поезію — Ленгстон Г'юз.

Блюз — це музична стихія, яка не має визначень і застиглих форм, над якою не владний час, це невичерпне джерело натхнення, пошук самовираження і свободи. За допомогою гітари і банджо музиканти блюзу виражають стан своєї душі, всі відтінки її переживань, особливо коли їй сумно. Музика і текст у блюзі імпровізуються і відбувається діалог вокаліста й інструментів. Особливого забарвлення ця музика набуває завдяки поєднанню принципів європейської та африканської мелодики.

Бажано подивитися і послухати (за вибором учителя)

Знайдіть в Інтернет-ресурсі відеокліпи та музику:

Robert Johnson «Crossroad Blues»;

«Modern Blues Band» — «Тайна (Блюз опадаючого листя)».

Спочатку блюз був виключно афроамериканською музикою. Він склався з таких етнічних музичних напрямків афроамериканського суспільства як *робоча пісня, спірічуел, холер і балади*.

Легенди блюзу

Один із найбільш відомих блюзменів ХХ ст. співак, гітарист, автор пісень **Роберт Джонсон** (1911—1938). У кінці 1920-х — на початку 1930-х рр. він записав близько тридцяти пісень. Серед них пісня «Перехрестя» («Crossroad»), яка є обов'язковим номером у програмі блюзменів наступних поколінь. У деяких піснях Р. Джонсона: «Walking Blues» («Гуляє Блюз»), «Crossroad Blues» («Блюз перехрестя»), «If I Had Possession Over Judgement Day» («Володій я чимось під час Судного дня») блюз звучить, як справжній *рок-н-рольний бенд*. Усі пісні Р. Джонсона увійшли до колекції безсмертних блюзових стандартів, а сам співак залишився найпомітнішою, загадковою і легендарною фігурою у всій історії блюзу.

Роберт Джонсон

Для допитливих

Спочатку майстерність блюзової гри на гітарі погано давалася Роберту, але в 20 років він зник і повернувся через рік, вразивши своїх товаришів неперевершеними навичками. Сам він віджартовувався байками, що продав свою душу дияволу на містичному перехресті 61-ї і 49-ї доріг у Кларксдейл штату Міссісіпі, в обмін на навички грати блюз, на талант і популярність. Ця легенда стала одним із найбільш містичних блюзових сюжетів, яка надихнула не одного блюзмена.

Американську співачку, одну з найбільш впливових виконавиць в історії джазу і блюзу — **Бессі Сміт** (1894—1937) — називали *імператрицею блюзу*. Її спів заворожував публіку. Новоорлеанський гітарист *Денні Баркер* говорив, що коли вона співала, в залі можна було почути звук падаючої шпильки.

Б. Сміт залишила велику музичну спадщину. Вона зверталася до різних жанрів — від водевільних пісенок до блюзів, які вона співала потужним контральто, посиленням величною манерою виконання. Жоден із наслідувачів співачки так і не зміг повторити її манеру виконання. Особливо важливі для розуміння блюзу і величезного значення Бессі в його історії — ті з них, які вона записала з *Луї Армстронгом* і *Джо Смітом*.

Бі Бі Кінг (справжнє ім'я Райлі Бен Кінг) (1925—2015) американський блюзовий гітарист, співак, автор пісень, якого шанувальники називають *королем блюзу*. Витончений стиль гітарного соло, заснований на плавному *бендінзі* і блискучому *вібрато* музиканта (періодичні зміни висоти, сили (гучності) або тембру музичного

Бессі Сміт

Бі Бі Кінг

звучу або співу) вплинули практично на кожного послідовника електрогітарного блюзу. Бі Бі Кінг мав славу найбільш шанованого, успішного блюзмена не тільки в США, але і в усьому світі. За результатами опитування, проведеного в 2011 р. журналом Rolling Stone, він знаходиться на 6-му місці в списку «100 кращих гітаристів усіх часів». Однією з його найбільш знаменитих композицій є «The Thrill Is Gone».

Багато подивитися і послухати (за вибором учителя)

Знайдіть в Інтернет-ресурсі відеокліпи та музику:

Louis Armstrong & Bessie Smith — *Cold In Hand Blues*;

Bessie Smith — *Taint Nobodys Business If I Do*;

BB King — *The Thrill Is Gone*.

Отже, блюз — це музичний напрям, який виник зовсім стихійно в середовищі американського народу і є істинно народною американською національною творчістю. Блюз багато в чому вплинув на сучасну популярну музику, особливо таких жанрів, як поп-музика, джаз, рок-н-рол, соул.

? Чим блюз відрізняється від спірічуелів? Розкажіть про ваші враження від звучання цієї музики.

Джаз

Джаз — це вибух енергії, яку накопичила Америка.
Джордж Гершвін, американський композитор і піаніст

? Чи слухали ви джаз? До якого роду музики — серйозної чи легкої, академічної чи розважальної — належить джаз? Який він, джаз?

Багато подивитися і послухати (за вибором учителя)

Знайдіть в Інтернет-ресурсі відеокліпи та музику:

Louis Armstrong with Velma Middleton & His All Star. «*Saint Louis Blues*»;

Duke Ellington and John Coltrane. «*In a sentimental mood*».

Гарячий, запальний, прийнятний особливим ритмом, драйвом, здатний змусити будь-якого слухача танцювати. Але в той же час прохолодний, чуттєвий, той, що занурює в особливу емоційну атмосферу. Джаз виник як синтез блюзу і регтайму, але його *головна відмінна риса* — *імпровазація виконання, що накладена на яку-небудь вибрану композицію*. При цьому імпровазаційну партію може виконувати як один інструмент, так й кілька. Але обов'язково ці партії не повинні «заглушити» інші інструменти або голос соліста.

Як правило, *імпровазаційні партії* виконують три інструменти: *труба, кларнет і тромбон*. Один із головних духових інструментів джазу, — *саксофон*. Фоном для них служать бас і ударні. Віртуозна вокальна імпровазація здійснюється специфічним джазовим способом — *скетом* — імпророваним вокалізмом, в якому голос використовується для імітації музичного інструмента без присутності у звуках смислового навантаження.

Легенди джазу

Луї Армстронг (1901—1971) — видатний джазовий музикант усіх часів, трубач, який мав свій живий стиль, винахідливість, віртуозність, музичну виразність і динамічне видовище. Вплив Л. Армстронга на американську музику неоціненний.

Елла Джейн Фіцджеральд (1917—1996) — джазова співачка, яку називали *першою леді американської пісні* та *королевою джазу*. Діапазон її голосу становив три октави (від D 3 до D 6), для виконання її манери були характерні чистота тону, бездоганна дикція, фразування та інтонація, а також майстерна імпровізація і використання скету. Протягом 59-річної кар'єри співачка записала понад 70 альбомів і продала більше 40 мільйонів копій своїх платівок, отримала 13 премій «Греммі», Національну медаль мистецтв та Президентську медаль Свободи.

Майлс Дейвіс (1926—1991) — один із найбільш інноваційних, впливових і шанованих музикантів ХХ ст. Він був центральною фігурою джазової музики з середини 40-х років ХХ ст., у тому числі бі-бопу, кул-джазу, хард-бопу, модального джазу і джаз-фьюжну.

Біллі Холідей (1915—1959) — вважається генієм імпровізації. Співачка перетворила композиції «Embraceable You, I'll Be Seeing You» і «I Cover the Waterfront» на відомі джазові стандарти, а її виконання «Strange Fruit» вважається одним із кращих в американській музичній історії.

Луї Армстронг

Елла Фіцджеральд

Майлс Дейвіс

Біллі Холідей

Бажано подивитися і послухати (за вибором учителя)

Знайдіть в Інтернет-ресурсі відеокліпи та музику:

Nat King Cole — Autumn Leaves;

John Coltrane — My Favorite Things;

Thelonious Monk — 'Round Midnight.

Для допитливих**Вплив джазу на мозок людини**

За результатами досліджень лікаря Роберта Заторре з Монреальського неврологічного інституту, що займається дослідженням впливу аудіоінформації на мозок, джаз є одним із найскладніших для сприйняття видів музики, що вимагають від мозку складної і напруженої роботи для простеження і аналізу гармонійних побудов і прогресій. Виконання джазу і особливо створення джазової імпровізації є для мозку складним завданням. Музична освіта та імпровізація як його частина є ефективними інструментами для підвищення інтелектуальних здібностей.

Співаки, які увійшли в історію музичного мистецтва світу

Елвіс Преслі

Елвіс Арон Преслі (1935—1977) — американський співак і актор. У США його називали «*королем рок-н-ролу*». У співака більше, ніж у кого-небудь пісень (149), які потрапили до «гарячої сотні» хіт-парадів «Біллборд». Е. Преслі посідає 3-тє місце серед найвидатніших виконавців усіх часів і народів і найвидатніших вокалістів за версією журналу Rolling Stone.

За життя співак отримав 3 нагороди «Grammy». У світі продано понад мільярд платівок. У США було випущено 150 альбомів Е. Преслі, які досягли золотого, платинового і мультиплатинового статусу.

Бажано подивитися і послухати (за вибором учителя)

Знайдіть в Інтернет-ресурсі відеокліпи та музику:

Elvis Presley — *Blue Suede Shoes* 1956;

Elvis Presley — *Live 1977 — Last Concert*.

Американський естрадний співак, актор, кінорежисер, продюсер і шоумен **Френк Сінатра (1915—1998)** є легендою не тільки музичного світу, а й

Френк Сінатра

кожного аспекту американської культури. Це *символ американського суспільства*. Одинадцять разів він ставав лауреатом премії «Grammy». Славився романтичним стилем виконання пісень і «оксамитовим» тембром голосу. Пісні в його виконанні увійшли до класики естради і стилю *свінг* і стали найяскравішими зразками *естрадно-джазової манери* співу «крунінг». Ф. Сінатра записав близько 100 популярних дисків-свінглів, виконав усі найвідоміші пісні видатних композиторів США — Д. Гершвіна, Кола Портера та І. Берліна. У 1997 р. йому була присуджена найвища нагорода США — «Золота медаль Конгресу».

Крім музичного тріумфу, Ф. Сінатра був і успішним кіноактором, найвищою точкою його кар'єри став «Оскар» за кращу чоловічу роль другого плану. За своє життя Ф. Сінатра знявся більш ніж у 60 кінофільмах.

Бажано подивитися і послухати (за вибором учителя)

Знайдіть в Інтернет-ресурсі відеокліпи та музику:

Frank Sinatra — *My way*.

Майкл Джозеф Джексон (1958—2009) удостоєний звання «Самого успішного артиста всіх часів», відомий як *король поп-музики*, автор пісень, музичний продюсер, аранжувальник, танцюрист, хореограф, сценарист, підприємець.

Першу свою нагороду «Grammy» за пісню «ABC», яку виконувала «The Jackson Five», Майкл Джексон отримав у 14 років. Він володар 15 премій «Grammy», 700 нагород, із них 372 — музичні, інші — за благодійну діяльність (нагороджений «За видатний внесок у світову культуру»). Сотні мільйонів доларів він вніс до 39 благодійних організацій, які підтримував, і мав власний фонд «Heal the World»).

На рахунок співака 25 рекордів Гіннеса. Власне М. Джексон тільки в 2000 р. був згаданий в Книзі рекордів 10 разів, поставивши рекорд за кількістю рекордів Гіннеса на рік. Нагороджений (посмертно) «Премією Муз-ТВ 2010» за величезний внесок у світову музичну індустрію. Майкл Джексон

Багато подивитися і послухати (за вибором учителя)

Знайдіть в Інтернет-ресурсі відеокліпи та музику:

Michael Jackson — Thriller;

Альбому «Off the Wall», «Bad», «Dangerous», «HIStory».

Мадонна (повне ім'я: Мадонна Луїза Вера Чукчонне, 1958 р. н.) співачка, танцівниця, кіноактриса, продюсерка, режисерка, активістка добродійних та правозахисних організацій. За даними Книги рекордів Гіннеса, її вважають найбільш успішною артисткою всіх часів. «Time», оцінивши вплив Мадонни на сучасну музику, включив співачку до списку 25 жінок минулого століття, які мають найбільшу владу. Світові продажі її альбомів перевищили 300 мільйонів екземплярів. За головну роль у кіномюзиклі «Евіта» Мадонна виборола премію «Золотий глобус» (1996 р.). Вона знялася в більш ніж двадцяти фільмах. Перший фільм, де Мадонна була режисером, — це «Бруд та мудрість». Вона має багато нагород: 2 «Золотих глобуси», 20 статуєток «MTV Video Music Awards» і 7 премій «Grammy».

Мадонна

Багато подивитися і послухати (за вибором учителя)

Знайдіть в Інтернет-ресурсі відеокліпи та музику:

Madonna — Don't Tell Me;

Madonna — Live To Tell;

Madonna — La Isla Bonita.

? Які сучасні американські виконавці та музичні гурти подобаються саме вам? Які жанри вони використовують у своїй творчості? Розкажіть про них і їх музику. Чим саме вони вам подобаються?

Кінематограф США. Основні жанри

Кінематограф — це мова, що говорить про майбутнє, хоча історії, які ми розповідаємо, ґрунтуються на минулому.

Педро Альмодовар, іспанський кінорежисер, кінопродюсер і сценарист

Робота в групах

Прокоментуйте висловлювання Педро Альмодовара.

Пригадайте, коли виникло мистецтво кінематографії?

Які жанри кіномистецтва ви знаєте? Які з них стали вашими улюбленими? Обґрунтуйте свою відповідь. Наведіть приклади.

Що ви знаєте про американське кіномистецтво?

Щоб краще зрозуміти специфіку американського кінематографа, ми перш за все визначимо основні **національні цінності** і їх співвідношення зі **стереотипами** способу життя і поведінки, якими керується саме американське суспільство.

Стереотипи в американському кінематографі виступають як **знаряддя пропаганди національних цінностей** і впливають на свідомість людини. Головна ідея пропаганди цих цінностей — *жити потрібно так, як живуть позитивні герої*. Саме стереотипи відіграють важливу роль у формуванні поглядів, вірувань і стосунків до інших людей. Знання кіностереотипів *необхідне для розуміння* особливостей національної культури США.

Відображення американських цінностей у кінопродукції США

Кінематограф як особливий вид мистецтва безпосередньо *пов'язаний з історичним розвитком відповідної нації і відображає етапи її формування*. Цим пояснюється існування різних форм і жанрів кінопродукції, які переважають в той чи інший історичний період. Наприклад, під час воєн знімають здебільшого історично-патріотичні фільми. Сценаристи, режисери і актори створюють *типові образи*, які необхідні суспільству саме в цей період як приклади для наслідування.

У різних жанрах національної кінопродукції США теж були сформовані власні *кінематографічні типові образи*, які пов'язані з історичним розвитком американської нації. Провідними жанрами, які становлять специфіку американського кіно є *вестерн, кримінальні фільми, мюзикли, фантастика, фільми-катастрофи*. У них уже давно існують **стійкі стереотипи образів героїв**.

Найважливішим позитивним героєм, якого породив американський кінематограф і який вплинув на формування психіки якщо не всіх, то багатьох наступних героїв, є **образ ковбоя**.

Жанр вестерна є продуктом культури свого часу, коли поширеними були расистські упередження щодо корінного населення Америки та інших груп. Він відображає ці упередження.

Кадр із фільму «Чарро» (1969 р.)

Кадр із фільму «Пресловуте ранчо» (1952 р.)

Кадр із фільму «Блідий вершник» (1985 р.)

Кадр із фільму «Дикий, дикий Захід» (1999 р.)

В вестерні має місце гіперболізація американської мрії, коли *невідомий герой*, перемігши бандитів, *може стати* аж депутатом в Конгресі чи сенатором. Краці актори-ковбої Джон Уейн, Клінт Іствуд, Лі ван Кліф стали прикладом для наслідування. У фільмах цього жанру грали також такі відомі актори, як Елвіс Преслі, Леонардо Ді Капріо, Вілл Сміт, Кевін Клайн та інші.

? *Визначте, які стереотипи присутні у фільмах цього жанру?*

Образ ковбоя-переможця змінили нові борці за справедливість: **приватні детективи, поліцейський і супермен**. *Поліцейський* — реальна людина, один із громадян Америки, але його кінематографічне втілення багато в чому схоже з ковбоєм. Це людина, яка захищає букву закону зі зброєю в руках. У фільмах цього жанру грали такі легенди американського кіно, як Мел Гібсон, Денні Гловер, Сільвестр Сталлоне, Курт Рассел, Мартін Лоуренс, Вілл Сміт, Том Хенкс та інші.

Герой фільму «Супермен» *Кларк Кент* (актор Джеррі Сігел) здавалося б, простий репортер, але в дійсності, як з'ясується, посланець з далекої планети Криптон, наділений неймовірними можливостями і готовий прийти на допомогу всім жителям Америки. Цей образ мав особливий соціальний вплив з точки зору *реабілітації держави після поразки у В'єтнамі*.

Кадр із фільму «Смертельна зброя» (1987 р.)

Кадр із фільму «Супермен» (1978 р.)

Актори, які створювали образ героя Бетмена

Кадр із фільму «Патріот» (2000 р.)

зовнішністю, але в їх долях і, відповідно, образах розвивається ідея торжества закону.

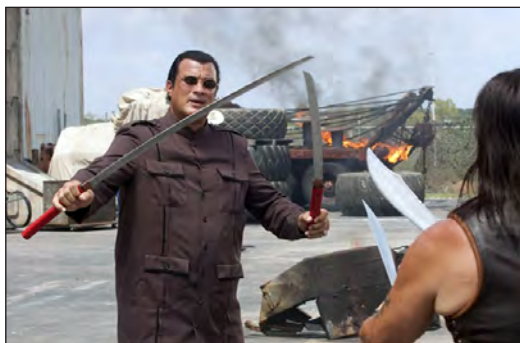
Не менш фантастичні інші герої коміксів, які теж стали кіногероями — Бетмен (серія фільмів), Диво-жінка, Джессіка Джонс. Таким чином, були створені образи американців-супергероїв, які наділені правом вирішувати долю інших людей. Саме люди такого характеру, на думку американців, повинні стати новими месіями на Землі.

Майже за 70 років різні актори створювали образ героя, якого знає весь світ: Льюїс Уїлсон (1943 р.), Адам Уест (1966 р.), Майкл Кітон (1989 р., 1992 р.), Вел Кілмер (1995 р.), Джордж Клуні (1997 р.), Крістіан Бейл (2005 р., 2008 р.), Крістофер Нолан (2012 р.).

Зігравши свою позитивну роль у звеличванні ідеї справедливості сили, ці казкові герої поступилися місцем «новим стереотипам» — *всемогутнім героям у реальному образі*. Створені чудовими акторами Стівеном Сігалом, Арнольдом Шварценеггером, Мелом Гібсоном та іншими фактично ті ж супергерої рятують людей навколо себе. Вони різноманітні і за характерами, і за

Кадр із фільму «Людина, яка біжить» (1987 р.)

Кадр із фільму «Мачете» (2010 р.)

Стереотипним у американському кіно є і *зображення президента* або *великого державного діяча* — це людина-герой, хороший сім'янин, здатний зі зброєю в руках захищати своїх громадян. Стосунки в його родині ідеальні, члени сім'ї повністю усвідомлюють громадський обов'язок і необхідність самопожертви. В результаті глядачі отримують *взірець зразкового служіння державі*.

Кадр із фільму «День Незалежності» (1996 р.)

Кадр із фільму «Літак президента» (1997 р.)

Ще однією з провідних національних цінностей, притаманних сучасному американському суспільству, є *ставлення громадян до держави*, щира довіра своєму уряду і Конституції.

Мінідиспут

Чи вважаєте ви, що кінематограф США є ідеологічним знаряддям, символом сучасної Америки і засобом формування іміджу цієї країни на світовій арені?

Чи впливає він, на вашу думку, на формування світогляду і світосприйняття глядачів інших держав, зокрема України?

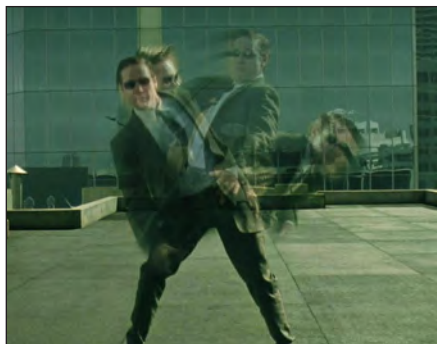
? У чому ж причина успіху і довголіття американського кінематографа?

Визначимо декілька *причин успіху* голлівудського кінематографа:

1. Технічна оснащеність і видовищність фільмів.

Шалений успіх картинама приносять незліченні видовищні спецефекти, які досягають найвищого виконання, наприклад, касові фільми «Ма-

триця», «Аватар», «Володар кілець» тощо. Вони найбільше запам'ятовуються і отримують «Оскар» у відповідній категорії: «Кращі візуальні ефекти».

Спецефекти у фільмах «Матриця» (1999 р.) і «Аватар» (2009 р.)

2. Створення типових образів (про них було сказано вище).

3. Плеяда видатних режисерів і кінозірок кінематографа США.

Таким чином, кіно є *однією з форм вираження національної культури*. Кінофільми мають не менше значення, ніж народні пісні, епічні розповіді, національні традиції. Кожен із творців фільму (сценарист, режисер та інші) передає в своєму фільмі національну культуру. Кіно може виступати як засобом пропаганди, так і засобом комунікації. Саме завдяки кіномистецтву і музиці американські цінності завоювали симпатії людей у всьому світі і впливають на їх світогляд.

? *Які ваші улюблені кінофільми українського кінематографа? Що вас в них приваблює (режисура, гра акторів, сюжет, спецефекти, художні засоби, музичне оформлення тощо)?*

Особливості живопису США

Перші твори живопису саме у США з'явилися у XVII ст. — це замальовки, зроблені учасниками дослідницьких експедицій. Професійні художники з'явилися в американському культурному регіоні тільки на початку XVIII ст. З усієї палітри жанрів живопису найбільш міцно закріпилися два: **портретний жанр і пейзаж**.

? *Чому саме ці жанри були популярні серед американських художників?*

1. У своїй творчості художники США віддавали перевагу **суто національним темам**. Одні з них черпали натхнення зі *сцен республіканського життя*, інших надихали *американські пейзажі*.

2. Колоністи XVII—XVIII ст. принесли з собою **прагнення індивідуальної свободи і самореалізації**. *Ідея індивідуалізму стала основою американської*

культури, філософією життя, що передбачає право на щастя кожної людини без винятку з обов'язковою мірою відповідальності за результати власних дій і вчинків.

3. Перший обов'язок людини в американському соціокультурному світі — **бути самим собою, автономним і незалежним індивідом** (ідея абсолютної соціальної автономії індивіда).

4. Суспільство і держава існують для особистості, її індивідуального розвитку і захисту: **визнання рівних можливостей** кожної людини.

Таким чином, саме сильна і енергійна, незалежна і самодостатня **особистість стала символом громадянина Сполучених Штатів Америки**. Особливі риси самодостатньої людини — воля, гідність, усвідомлення свого місця в суспільстві — віддзеркалені вже в перших портретах колоніального періоду. Цей жанр продовжував займати провідне місце в американському живописі аж до середини ХІХ ст.

Портретний жанр в американському живописі

Початок американського живопису пов'язують з ім'ям талановитого митця **Джона Коплі** (1738—1815), який вважається першим великим американським художником. Його роботи відрізняються манірністю й ідеалізацією образів. Дж. Коплі належить ціла серія портретів і пейзажів, у яких художник ретельно опрацював усі деталі і нюанси. Наприклад, поглиблене споглядання «Хлопчика з білкою» (1765 р.), або величний, гордий «Семюел Адамс» (1772 р.).

У ХІХ ст. традиції Джоржа Коплі продовжує і розвиває видатний майстер портрета **Джилберт Стюарт** (1755—1828), який вважається засновником американської художньої школи. Митець написав портрети майже всіх видатних політичних і громадських діячів Америки. Його твори виконані в живій, вільній, ескізній манері, сильно відрізняються від стилю робіт Дж. Коплі.

Серед численних портретів Дж. Вашингтона найбільшу популярність здобув «Портрет Джорджа Вашингтона в Атенеумі» (1796 р.), який став моделлю для зображення Дж. Вашингтона на доларовій купюрі. Перший президент Сполучених Штатів (1789—1797 рр.), національний герой країни став для Дж. Стюарта уособленням, символом громадянина США.

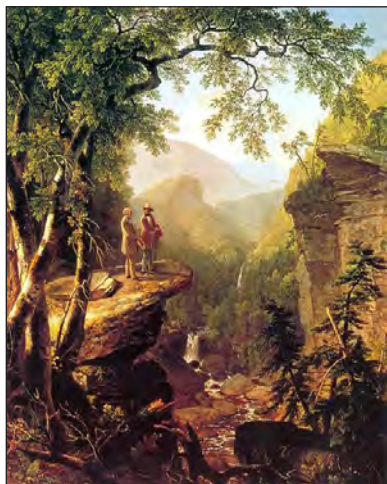
Дж. Коплі.
«Хлопчик з білкою»

Дж. Стюарт.
«Портрет Джорджа Вашингтона в Атенеумі»

Пейзаж у американському живописі

Е. Дюран. «Споріднені настрої»

У середині XIX ст. основним жанром американського живопису став **пейзаж**, який прийшов на зміну портрету. На мальовничих полотнах митців зображено фермерів і рибалок, сценки з ідеалізованого повсякденного життя на фоні пейзажів їх нової Батьківщини. Природа в роботах республіканських художників завжди служила не просто звичним фоном, а активною творчою силою, життєдайним джерелом життя. З'явилися і жанрові картини з життя різних народностей і соціальних груп Америки. Таким чином, до кінця XIX ст. відбулося **становлення самостійного, національно-специфічного американського живопису**.

Відомими пейзажистами стали *Ешер Дюран* (1796—1886), *Альберт Бірштадт* (1830—1902), *Томас Моран* (1837—1926) та інші. Художники-пейзажисти використовували незвичайне, драматичне освітлення — світло сонця, його захід, світло при штормі. *Характерною особливістю* всіх робіт є точність ліній, чистота атмосфери і дрімотна, зловісна нерухомість.

На початку XX ст. розвивався новий стиль — **імпресіонізм**. Картини художників-імпресіоністів *Джеймса Уістлера* (1834—1903), *Мері Кассат* (1845—1926), *Джона Сарджента* (1856—1925) відрізнялися різноманіттю колірної гами і яскравою, вражаючою композицією. Імпресіоністи прагнули найбільш природно і неупереджено відобразити реальний світ у його рухливості і мінливості, передати свої швидкоплинні враження.

Дж. Уістлер. «Чоловік з трубкою»

Дж. Уістлер. «Варіації в блакитному і зеленому»

Насичене XX ст. різними напрямками в живописі США представлено: живописом **магічного реалізму**, де реальність швидше нагадує сон або галюцинацію (*Айвен Олбрайт* (1897—1983), *Джордж Тукер* (народ. у 1920 р.) і *Пітер Блум* (1906—1992); морською тематикою **експресіонізму** (*Джон Марін* (1870—1953) і *Марсден Хартлі* (1877—1943)).

У *безпредметному живописі* особливої уваги заслуговує **абстрактний експресіонізм** — це американський «винахід» малювати картини, проливаючи на полотно фарби. Лідерами цього руху були *Аршайл Горки* (1904—1948), *Віллем де Коонінг* (Кунінг) (1904—1997), *Джексон Поллок* (1912—1956) та інші. Зображення птахів і тварин (**аніمالізм**) на картинах *Морріса Грейвса* (народ. у 1910 р.) сильно спотворені і доведені майже до крайніх символічних позначень.

Наприкінці ХХ ст. продовжували існувати різні школи експресіонізму. Представники **поп-арту** (один із напрямків експресіонізму) дуже ретельно і точно відтворювали в своїх роботах різноманітні предмети і образи американської поп-культури: банки кока-коли і консервів, пачки сигарет, комікси. Провідні художники цього напрямку — *Енді Уорхол* (1928—1987), *Джеймс Розенквіст* (народ. у 1933 р.), *Джим Дайн* (народ. у 1935 р.) та інші.

На основі **поп-арту** зародилося безліч напрямків, об'єднаних *нігілістичним відношенням до традицій світової культури*: **оп-арт**, **геометричний хард-едж**, **фотореалізм** тощо. Сучасне американське образотворче мистецтво відрізняється різноманітністю стилів і напрямків, серед яких переважає **експресіоністичний живопис**.

Оп-арт (англ. Op-art — скорочений варіант optical art — «оптичне мистецтво») — художня течія другої половини ХХ ст., що використовує різні зорові ілюзії, засновані на особливостях сприйняття плоских і просторових фігур. Створюється ілюзія «простору, що оживає»: зображення існує не тільки на полотні, а і в очах, і в голові глядача.

Експресіонізм

Дж. Марін. «Сіре море»

Абстрактний експресіонізм

А. Горки. «Композиція»

Магічний реалізм

А. Олбрайт. «Кухня на фермі»

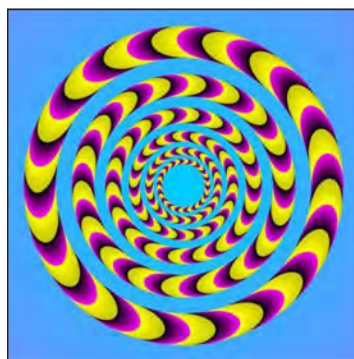
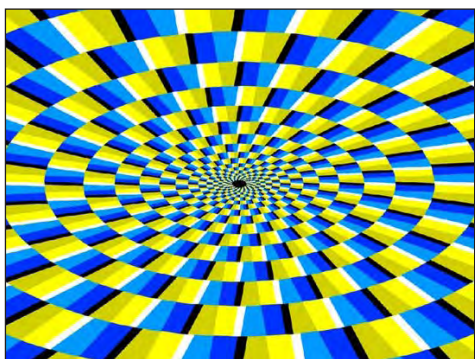
Дж. Тукер «Танці в масках»

Анімалізм

М. Грейвс. «Поранена чайка»

Поп-арт

Е. Уорхол. «Барак Обама»

Картини, виконані у стилі оп-арту**? Які основні особливості мистецтва живопису в США?**

Зробіть порівняльний аналіз окремих стилів (за вашим вибором) європейського живопису і живопису США.

Спробуйте намалювати картини у різних напрямках, що представлені вище.

Символи США в камені

Монументальна скульптура насамперед виконує меморіальну функцію. Вона наповнює міста і природні ландшафти живою історією, до якої можна доторкнутися. Саме цей вид скульптури — *монументальну скульптуру* — вибрали американці, щоб увічнити свої національні цінності: патріотизм, пристрасть до змін, спрямованість у майбутнє, особисту свободу, чесність, прямоту, прямолінійність.

Монументальні споруди, що стали символами США

Гора Рашмор (названа на честь знаменитого експедитора і бізнесмена Чарльза Рашмора) є однією з найвідоміших і популярних пам'яток Сполуче-

них Штатів Америки. Для самих же американців кам'яний барельєф став певним **символом**, що нагадує про те, як була створена їх держава і що президенти, які висічені на гранітній скелі в гірському масиві Блек-Хіллс (Джордж Вашингтон, Томас Джефферсон, Авраам Лінкольн, Теодор Рузвельт), залишили незгладимий слід у світовій історії та в серці кожного американця. Скульптори меморіалу: **Джон Гутзон Борглум, Лінкольн Борглум**. Початок будівництва — 4 жовтня 1927 р. А 31 жовтня 1941 р. Національний меморіал урочисто оголосили завершеним.

Національний меморіал Гора Рашмор

Не тільки корінний американець, але і будь-який житель нашої планети на запитання, що є символом США, не замислюючись, відповість: *статуя Свободи*. Повна назва монумента звучить як «Свобода, що осяває світ». Висота статуї — 46 м (93 м з постаментом), гордо височіє на однойменному острові. Вона є подарунком, піднесеним США від імені французького народу, який колись підтримав американців у боротьбі за незалежність.

Монумент «Свобода, що осяває світ»

? *За допомогою Інтернет-ресурсу знайдіть матеріал про створення статуї Свободи і про її автора, французького скульптура Фредеріка Бартольді.*

У центрі Вашингтона, в комплексі «Національна алея» зведено меморіал, присвячений національному герою США, 16-му президенту США **Аврааму Лінкольні**. Меморіал являє собою символ твердої віри А. Лінкольна в те, що всі люди повинні бути завжди і всюди вільними. Це пам'ятник свободі, демократії та правам людини.

Комплекс «Національна алея»

Статуя Авраама Лінкольна

Мінідистут

Чи потрібні скульптурні символи України? Свою думку обґрунтуйте. Які скульптурні символи нашої країни ви знаєте?

Поміркуємо разом

Які символи є у вашому місті, селі? Якими ви уявляєте скульптурні символи вашого краю? Спробуйте їх зобразити на папері.

3. Фрудакіс «Я вирвався». Нью-Йорк

Скульптура К. Рейтерсверда

Загальна національна цінність — *прагнення свободи* — існує й сьогодні в думках і душах американського народу, його творчих особистостях. Скульптор **Зенос Фрудакіс** створив незвичну скульптуру — людину, яка відділяється крок за кроком від сірої маси осіб. Скульптор писав: «Я хотів створити скульптуру будь-якої людини, незалежно від її стану, щоб можна було б подивитися на невідкладний момент і визнати, що йдеться про ідею боротьби за свободу, що можна звільнитися від будь-якій ситуації, будь-то внутрішня боротьба чи змагальна обставина, і бути вільними від неї. Ця скульптура — це боротьба за досягнення свободи через творчий процес».

Сучасне мистецтво скульптури вражає своєю оригінальністю та винахідливістю. Скульптори в своїй

творчості використовують усі доступні технології, за допомогою яких створюють приголомшливі шедеври, доносять глядачеві свої погляди на ідеали суспільства, на внутрішні проблеми кожної людини. Наприклад, твір шведського скульптора **Карла Рейтерсверда**, що встановлено в 1988 р. біля будівлі ООН в Нью-Йорку, символізує протидію насильству.

Архітектурні символи США

Капітолій (United States Capitol) — місцеперебування Конгресу США на Капітолійському пагорбі у Вашингтоні. З'єднується з монументом Вашингтона і меморіалом А. Лінкольна 1800-метровою Національною алеєю. Перший камінь у фундамент Капітолію був закладений Дж. Вашингтоном 18 вересня 1793 р. Будівництво пишної будівлі в *стилі ампір* велось кількома поколіннями архітекторів. Уже в листопаді 1800 р. в недобудованому Капітолії вперше зібрався Конгрес, проте в 1814 р. його спалили британці і відбудовні роботи зайняли п'ять років.

За наполяганням А. Лінкольна, який бажав підкреслити єдність нації, Капітолій добудовувався під час Громадянської війни Півночі і Півдня. 2 грудня 1863 р. до архітектурного вигляду будівлі був доданий останній штрих — на купол була піднята 6-ти метрова алегорична статуя Свободи. На сьогодні в Капітольї близько 540 приміщень, а навколо нього розбитий парк площею 53 га.

Білий дім — офіційна резиденція президента США, розташована у Вашингтоні. Білий дім являє собою особняк в *палладіанському стилі* (архітектор Джеймс Хобан). Будівництво почалося в 1792 р., а закінчилося 1 листопада 1800 р.

Перше розмовне вживання словосполучення «Білий дім» припадає на 1811 р. Офіційно назву «Білий дім» отримав лише в 1901 р. за розпорядженням президента Теодора Рузвельта (термін президентства: 1901—1909 рр.). З 1909 р. робоче місце президента знаходиться в Овальному кабінеті в лівому крилі будівлі.

Різноманітність суспільних потреб людей породжує різноманітність типів архітектури, яка буває *житловою, громадською, промисловою* тощо. В архітектурі взаємозалежні *функціональні* (призначення, користь), *технічні* (міцність, довговічність) і *естетичні* (краса) властивості об'єктів. Вищою формою архітектури є *містобудування*, яке враховує характер місцевості, економіки, умови транспорту, розміщення населення тощо.

Капітолій

Білий дім

Потужним джерелом натхнення для розвитку архітектури США служили одночасно *витончені європейські зразки і прагнення втілити унікальний досвід своєї країни*. Часто кращі з американських архітекторів домагалися злиття цих двох складових.

XX ст. стало століттям процвітання американської архітектури. Саме в цей час і сформувався неповторний вигляд американського міста — надгуста міська забудова з хмарочосами ділового центру, що поєднується з низькою щільністю передмість.

Перші хмарочоси — це висотні будівлі на сталевих каркасах, спорудження яких викликала надзвичайна дорожнеча землі. В 1884 р. у Чикаго був побудований перший хмарочос. Ці споруди змінили вигляд найбільших міст США.

Будівля «**Емпайр-стейт-білдінг**» створювалася з 1929 по 1931 рр. До 1970 р. (відкриття *Північної вежі Всесвітнього торгового центру*) вона була найвищим будинком світу (102 поверхи). У 2001 р., коли впали вежі Всесвітнього торгового центру, хмарочос знову став найвищою будівлею Нью-Йорка. На сьогодні є четвертим найвищим хмарочосом у Сполучених Штатах. Архітектура будинку належить до *стилю ар-деко*. У 2007 р. під номером один будівлю занесли до списку кращих американських архітектурних досягнень, за версією Американського інституту архітекторів.

До 1974 р. Нью-Йорк зберігав першість міста, що володіє найвищим хмарочосом. Це був *золотий вік хмарочосів стилю ар-деко*, героїчних за задумом і романтичних у втіленні. Яскравим прикладом є «**Крайслер-білдінг**», який став одним із останніх хмарочосів Нью-Йорка в цьому стилі та однією з відомих будівель у світі.

За наполяганням Крайслера (замовника), архітектор **Ван Ален** прикрасив його декоративними елементами, пов'язаними з автомобільною тематикою. Саме завершення з нержавіючої сталі покликане нагадувати решітку радіатора; а на кожному з чотирьох кутів головної будівлі стоять, виготовлені з нержавіючої сталі, горгулі у вигляді орлів — символу концерну «Крайслер».

Будівля «Емпайр-стейт-білдінг»

«Крайслер-білдінг». Нью-Йорк

Найбільше хмарочосів знаходиться в Нью-Йорку: тут налічується понад 216 будинків, висота яких не менше 180 метрів, включаючи й ті, що знаходяться в стадії будівництва. Наприклад, 30-поверховий «Парк-Роу-Білдинг» (1899 р.), «Мет Лайф Тауер», який має 50 поверхів (1909 р.), «Вулворт-біл-дінг» — 60 поверхів (1913 р.), «Крайслер-білдинг» — 77 поверхів (1930 р.). «Емпайр-стейт-білдинг» має 102 поверхи (1931 р.) тощо.

Панорама Нью-Йорка

Друге місце посідає Чикаго зі 114 хмарочосами висотою не менше 150 м, включаючи й ті, що знаходяться в стадії будівництва. На третьому місці — Лос-Анджелес — у місті 25 хмарочосів висотою не менше 150 м.

Розвиток архітектури кінця ХХ — початку ХХІ ст. визначається надзвичайно високими досягненнями і винаходами в царині будівельної техніки, які надають архітекторам можливості найрізноманітніших і сміливих конструктивних і тектонічних рішень. Сучасне американське зодчество ставить завдання побудови архітектурних ансамблів, які намагаються пов'язати з природним середовищем.

Таким чином, становлення мистецтва США відбувалося на основі синтезу не тільки різних національних, але й расових культур. Етнічна строкатість вихідців із різних країн світу і є особливістю, яка зіграла головну роль у розвитку національної самосвідомості, громадської думки, формуванні нових культурних принципів і особливо художніх традицій різних видів мистецтва.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ТА САМОПЕРЕВІРКИ

Дайте відповіді на запитання за матеріалом підручника

I. Оберіть одну правильну відповідь:

1. Що означає для американців гасло «Кожний і всі» з вірша американського філософа і письменника Ральфа Уолда Емерсона?

- а) філософія життя;
- б) індивідуалізм;
- в) суспільство і держава існують для особистості, її індивідуального розвитку і захисту.

2. Спочатку естрадні пісні, хоріві спірічуел, потім провісники джазу: регтайм, блюз, джаз-банд, пізніше — суінга і сучасний джаз — усе це поступово увійшло до американської та європейської культури. Які витоки цих музичних напрямків і жанрів?

- а) спадщина музичної культури європейських переселенців;
- б) творчість афроамериканського населення;
- в) національна музика переселенців із далекосхідного культурного регіону.

3. Роберта Джонсона, Бессі Сміт, Джеймса Рашінга називали легендами, їх голоси і пісні проникали в душу, вони співали...

- а) блюз;
- б) спірічуел;
- в) популярні пісні.

4. Провідні жанри, які становлять специфіку американського кіно, це — ...

- а) вестерн, кримінальні фільми, мюзикли, фантастика, фільми-катастрофи;
- б) мелодрами, комедії, музичні фільми;
- в) історичні фільми, детективи.

II. Дайте коротку відповідь на запитання

1. Яким був етнічний склад населення США у XVIII ст.? Чому?
2. Назвіть характерні риси музичних жанрів і напрямків: спірічуел, джазу, блюзу, кантрі.
3. Назвіть популярних кіноакторів американського кінематографа. У фільмах яких жанрів вони знімаються?

III. Дайте розгорнуту відповідь на запитання

1. Продовжте речення: «Становлення мистецтва американського культурного регіону, зокрема США, відбувалося на основі синтезу...».
2. Кінематограф як особливий вид мистецтва безпосередньо пов'язаний з історичним розвитком відповідної нації і відображає етапи її формування. Як це відображено у кіномистецтві США?
3. У чому полягають особливості живопису США?

IV. Поміркуйте:

1. У чому своєрідність і які витоки різних видів сучасного американського мистецтва? Обґрунтуйте свою думку.
2. Стереотипи в американському кінематографі виступають як знаряддя пропаганди національних цінностей і впливають на свідомість людини. Яка головна ідея цих цінностей? Наведіть приклади.

V. Творче практичне завдання

I. Продовжте речення: «При вивченні цього розділу для мене найбільш важливим відкриттям стало...».

II. Колективна робота

1. Зробіть у класі фотовиставку на тему: «Мистецтво США — це ...». Використайте матеріали з Інтернету.
2. Зробіть у класі виставку ваших замальовок або фотовиставку на тему: «Мій улюблений фільм американського кіномистецтва» з поясненнями.

VI. Виберіть тему і підготуйте мистецький проект.

Приклади варіантів тем:

- «Символи США в різних видах мистецтва».
- «Вплив різних видів мистецтва США на формування світогляду і світовідчуття сучасної молоді світу».

Мистецтво латиноамериканського культурного регіону

Культура є пам'ять. Тому вона пов'язана з історією, завжди передбачає безперервність морального, інтелектуального і духовного життя людини, суспільства і людства.

Юрій Лотман, естонський літературознавець, культуролог

Поміркуємо разом

1. Як ви думаєте, чи кожне мистецтво є інтернаціональним? Чому?
2. Чи може мистецтво, якому вже багато сотень років, викликати почуття у наших сучасників? Наведіть приклади, що підтверджують вашу думку.

Країни латиноамериканського культурного регіону — Бразилія (найбільша держава регіону), Аргентина, Мексика, Колумбія, Чилі, Перу, Болівія, Куба, Еквадор, Гватемала, Гаїті, Гондурас, Нікарагуа, Парагвай, Уругвай та інші. Всього на території Латинської Америки знаходяться 33 суверенні держави і 13 залежних територій, населення — 561 млн.

Свято в Гавані. Куба

? У чому своєрідність і які витоки сучасної латиноамериканської культури?

Особливість цього культурного регіону полягає в тому, що його культурні засади слід розглядати в двох історичних площинах: *доколумбову добу* та *період європейської колонізації*.

У **доколумбовий період** (1492 р. — рік прибуття експедиції Христофора Колумба до Америки) цей регіон був заселений індіанськими племенами, вихідцями із Азії, з високорозвиненими цивілізаціями (**ольмеки, майя, ацтеки, інки** та інші).

Мистецтво ольмеків

Цивілізація **ольмеків** вважається однією з перших, так званих «материнських» цивілізацій Мезоамерики, що досягла розквіту між 1250 і 400 рр. до н. е. Згідно з дослідженнями вчених, вона виникла ніби відразу в «готовому вигляді»: з розвинутою писемністю, точним календарем, канонізованим мистецтвом, розвинутою архітектурою і проіснувала майже тисячу років. Основні центри цієї культури виникли в прибережній зоні Мексиканської затоки. Культурний вплив ольмеків простежується на всій території Центральної Мексики. Назву «ольмеки»

Місто Ла-Вента

(означає «люди каучуку») дали сучасні вчені. Але звідки прийшов цей народ, якою мовою говорив, куди зник? Усі ці запитання залишаються без відповідей після більш ніж столітнього дослідження ольмекської культури археологами.

Найбільшими архітектурними пам'ятками ольмеків вважаються міста *Ла-Вента*, *Сан-Лоренсо* (1400—900 рр. до н. е.) та інші. Золотий вік давнього центру Ла-Вента, протягом якого «ягуар індіанці» (так ще називали ольмеків) будували своє місто, близько 800—400 рр. до н. е.

Для допитливих

Учасник експедиції Кортеса *Берналь Діас* (1495—1584) писав у своїй книзі «Завоювання Нової Іспанії», що місцеві індіанці розповіли їм, що в давні часи в цій місцевості жили велетні. Але оскільки вони мали нестерпний характер і погані звички, індіанці винищили їх. Як доказ своїх слів, вони показали іспанцям стегнову кістку стародавнього велетня, довжина якої дорівнювала зросту європейця.

Кам'яна сопілка з плато Альтиплано

На плато Альтиплано (протяжність майже в 1000 км на території Болівії, Перу і Аргентини) групою археологів були знайдені скелети дуже високих на зріст людей (2,5—2,7 м) з витягнутими черепами, великі чорні кам'яні маски з інкрустаціями з бірюзи, кам'яні сопілки з точно висвердленими отворами, курильні трубки та інші предмети з каменю, ретельно відполіровані і покриті численними візерунками. За даними фахівців, ці неймовірні археологічні знахідки мають вік від семи до дев'яти тисяч років.

Одна з гігантських голів, створених ольмеками

належать людям з яскраво вираженими *негроїдними* ознаками. Це ніяк не схоже на антропологічний вигляд жителів Стародавньої Америки.

У Ля-Вента вчені розкопали 16 нефритових статуєток. Їх голови видовжені, а обличчя схожі на китайські. Статуєтки точно такі ж, яким поклонялася династія Ін-Шан (Стародавній Китаї II тис. до н. е.). Також були знайдені 6 нефритових табличок із зображеннями, які були подібні написам на кістках і бронзових предметах династії Ін-Шан. *Існує версія*, що після падіння держа-

Однією із загадок цієї культури є **величезні кам'яні голови**. Перша така голова була знайдена ще в 1862 р. в Ла-Вента, а сьогодні їх вже виявлено сімнадцять.

Усі кам'яні голови вирізані з цільних брил базальту і мають висоту від 1,5 до 3,4 м, вагу від 10 до 35 тонн, але кожна є зображенням однієї конкретної людини. Голови увінчані шапками-шоломами, теж абсолютно різними. Ще однією таємницею є те, що ці голови явно

ви Ін-Шан приблизно 100 тис. елітних солдатів безслідно зникли. Ця таємниця до цього часу не розгадана. Тоді ж раптом виникла культура ольмеків. Це дозволяє припустити, що люди Ін, відправившись на схід, досягли американського материка.

Нефритові статуетки ольмеків

Цивілізація ольмеків залишила після себе великі церемоніальні комплекси з пірамідами, розгалужену систему іригаційних каналів і міські квартали. Учені стверджують, що ольмеки не тільки **першими в Мезоамериці збудували піраміди**, але і **першими на континенті заснували писемність**: писали зверху вниз, застосовуючи ієрогліфи. Ольмеки використовували сполучення крапок і рисок *для позначення цифр*; були першими в Америці, хто винайшов **концепцію нуля**. Вважається, що саме вони *першими винайшли гру в м'яч*. Серед пам'яток ольмецької культури, які дійшли до нашого часу, визначне місце посідають **календарі**, які відзначалися надзвичайною точністю й були пізніше запозичені іншими *цивілізаціями Мезоамерики*.

? Які ще цивілізації Латинської Америки ви знаєте? Що вам відомо про культуру майя?

Мистецтво майя

На думку більшості дослідників, культура майя є одним із найбільших досягнень людства. «Художники багатьох країн світу, — писав відомий мексиканський художник, мистецтвознавець Герберт Спінден, — вважають, що *скульптура та інші твори мистецтва майя не поступаються найкращим творам земної кулі*, а астрономи вражені успіхам народу, що *добився дивно точного вимірювання часу* в процесі спостереження за рухом небесних світил. Більше того: майя винайшли *дивовижну систему ієрогліфічного письма*, завдяки якій вони змогли записувати події і факти своєї історії. Народ майя будував міста з каменю, які свідчать про *велич і пишність архітектури*, небаченої в усій Америці». Мистецтво майя досягло свого розквіту в I тис. н. е.

Народ майя нікуди не зник, близько 6 млн. індіанців майя продовжують жити на тих же територіях, де тисячу років тому мешкали їх пращури. Багато в чому індіанці майя дотримуються тих самих традицій і мови, що й сторіччя тому. Нещодавно мексиканське телебачення створило серіал мовою майя, є газети і радіо їх мовою.

Сучасні майя у національному вбранні

Стародавня архітектура майя

Архітектура будь-якої країни дає нам достатньо інформації про історичний і економічний розвиток суспільства, в якому вона зародилася і розвинулася, про світосприйняття людей, які її створювали. **Архітектура майя** була надзвичайно вражаючою за *розміром, дизайном і зовнішнім оформленням*. Майя будували величні кам'яні міста, більшість з яких було залишено ще до прибуття європейців. У кінці ХХ ст. археологами було відкрито близько 1000 городищ та 3000 селищ майя. Деякі городища, зокрема *Паленке, Чичен-Іца та Ушмаль* у Мексиці, *Тікаль і Кірігуа* у Гватемалі, *Копан* у Гондурасі та *Хоя-де-Серен* у Сальвадорі включено до переліку об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Характерна риса архітектури майя — це спроба їх архітекторів інтегрувати навколишнє середовище в дизайн міст і споруд. Міста були розташовані неподалік водоймищ і також у ключових місцях для астрономічних досліджень, мали штучні дороги, що піднімалися над землею на 0,6—2,4 м, а шириною 4,5 м, завдовжки до 100 км. Будинки знаходились у чіткому співвідношенні щодо розташування відомих майя небесних тіл.

Комплекс Ель-Мірадор. *Історична картина*

? *Уважно розгляньте ілюстрації у підручнику. У чому, на вашу думку, виявляється велич архітектури майя? Чим здивували вас споруди, які побудували майя?*

Місто Чичен-Іца. (V—XI ст. н.е.) Мексика

Руїни міста Мачу-Пікчу. Перу

Місто Ушмаль.
Мексика

Місто Чичен-Іца. Будівля,
що рясно прикрашена рельєфами

За допомогою Інтернет-ресурсу дізнайтеся більше про цю унікальну культуру. Підготуйте доповіді з історії архітектури майя.

Скульптура майя

Поміркуємо разом

Чи можна, аналізуючи твори скульптури, дізнатися про культуру народу певного історичного періоду? Наведіть приклади, які підтвердять вашу думку.

Цей вид мистецтва у культурі майя представлений **монументальною скульптурою** (рельєфами, панелями, зооморфами, стелами, вівтарями) та **дрібною пластикою** (теракотові статуетки, вироби з напівкоштовних каменів, кістки, дерева, мушель). Багато творів розфарбовані різними кольорами.

Теракотові та керамічні фігурки, що зображують богів майя

Скульптурами прикрашали деталі будівель (панелі, плити, одвірки, колони, сходи). У III ст. до н. е. з'явилися прикраси будівель і храмів у вигляді *фризів*. Новим етапом у розвитку монументальної скульптури майя

дослідники вважають появу *рельєфів з фігурами, розташованими в фас*. Розквіт монументальної скульптури майя відбувся у другій половині VIII ст. Широко передався рух, образи отримали яскраву індивідуальну характеристику і навіть драматичність.

Особливого значення набули рельєфи і барельєфи на *стелах*, які представляли собою предмет мистецтва і водночас важливі епізоди з політичного, економічного і соціального життя стародавніх майя. Різьблені рельєфні зображення на різних спорудах у *Паленке* (Мексика) і *Копані* (Гондурас) вважаються одними з найкращих.

Рельєф з Паленке із зображенням верховного правителя

Барельєф на храмі Росалія у місті Копан. Гондурас

Живопис майя

Основним призначенням *живопису майя* була прикраса, однак, крім того, живопис мав певний *історичний* і *релігійний сенс*. Більшість зображень — **фрески** і **малюнки на кераміці**. Археологічне городище *Бонампак* у Мексиці на кордоні з Гватемалою — одне з місць, де збереглися чудові фрески майя. За характером тематики, а іноді і за рішенням фрески майя можна розділити на *орнаментальні*, *міфологічні* та навіть *умовно історичні*, в яких нерідко зустрічаються жанрові сценки.

Реконструкції фресок у Бонампаку

Найбільш значна архітектурна споруда *Бонампака* — «Храм фресок». Висота його 7 м, довжина 16,5 м, ширина близько 4 м. Фресками покриті не тільки стіни і склепіння приміщень, а й вузькі стелі. На кожній фресці дія починається зліва від входу і триває за годинниковою стрілкою. Іноді композиція ділиться на два пояси: верхній і нижній, відокрем-

лені потрійними горизонтальними (зазвичай, червоними, білими і червоними) лініями. На п'яти картушах зображені сидячі люди або божества, у деяких із них в руках ієрогліфи; в двох інших — дика свиня і черепаха.

? Уважно розгляньте ілюстрацію у підручнику. Зверніть увагу на колорит фресок. Що можна дізнатися про культуру та історію майя завдяки фрескам, які залишили нам їх художники?

Музична культура стародавніх майя

Поміркуємо разом

Як ви вважаєте, чи можна через вивчення національної музики пізнати душу народу? Наведіть приклади, які підтвердять вашу думку.

Важливе значення в культурі майя мала **музика** — невід'ємний елемент культових обрядів і церемоній. Вона була тісно пов'язана з релігією і охоплювала різні моменти життя майя (через танцювальні обряди і пісенні ритуали). Навіть існували боги, які відповідали за музику, що поділялася на *народну* і *придворну*. Професії музикантів навчали у спеціальних школах.

Музичний інструментарій майя включав велику кількість різноманітних **духових**, **ударних** і **струнних** інструментів, наприклад, музичний лук, свистки, барабани різних видів, а також очеретяні або дерев'яні труби. Часто застосовували тріскачки і брязкальця. Через зв'язок з релігією музику майя забороняли і репресували конкістадори.

Фрески зі сценою свята. Бонампак. Мексика

Бажано подивитися і послухати (за вибором учителя)

Знайдіть в Інтернет-ресурсі відеокліпи з музикою американських індіанців:

Leo Rojas — *El Condor Pasa*;

Leo Rojas — *Chaski. Native American Indians*.

Мистецтво інків

Могутня цивілізація інків існувала в доколумбову епоху (у XI—XVI ст.) і займала територію в 1 млн. км² від сучасного колумбійського міста Пасто до чилійської річки Мауле, включаючи нинішні Перу, Чилі, Колумбію, Еквадор, Болівію і частково Аргентину. Під час розквіту держави інків *Тауантінесуйу* (XV ст.) у ній проживало від 8 млн. до 15 млн. осіб. Імперія інків підкорила безліч народів.

Хранителі традицій інків

Сучасний народ Анд — нащадки інків

Норвезький мандрівник, дослідник культури та походження різних народів світу, Тур Хейердал, стверджував, що саме інки створили нову цивілізацію, що у Південній Америці саме вони виконали ту ж місію, що римляни в Європі. Він вважав, що інки були видатними завойовниками, прекрасними адміністраторами, і що всі знання вони отримали від своїх попередників.

Архітектура інків

Свою імперію інки називали **Тауантінсуйу** (чотири сторони світу), тому що з їх головного міста *Куско* в різні напрямки виходили 4 дороги. Великі міста у державі були ретельно сплановані: широкі вулиці, тераси, фортечні стіни, прикрашені рельєфні піраміди, каналізація і пристрої для подачі води. Уся імперія була охоплена широкою мережею комунікацій, протяжністю приблизно в 40 тис. км. Їх гірські дороги найчастіше були ступінчастими. Ті дороги, що проходили океанським узбережжям, спеціально були огорожені з обох сторін глинобитними стінами, які захищали від сонця, вітру і піщаних заметів. Через річки будували кам'яні і перекидні підвісні канатні мости, які у інків вважалися священними об'єктами — того, хто пошкодить міст, чекала смерть.

Місто Куско

Місто **Куско** — символ могутності імперії інків — було столицею держави протягом 200 років, але розкопки показують, що люди жили в цих місцях вже 3 тис. років тому. Назва міста (за однією з версій) у перекладі з мови кечуа (офіційної мови імперії інків) означає «пуп Землі», тобто — центр світу. Це було одне з красивіших міст того часу, на території якого розташовувалися сотні палаців і храмів.

Найбільше вражав своєю пишністю храмовий комплекс **Куско Коріканча** (Золотий двір). Головною спорудою комплексу був *храм бога Сонця — Інті*, де знаходилося його золоте зображення, прикрашене великими смарагдами. Центром храму був багатометровий диск із чистого золота, який і символізував бога Інті. Золоті вікна, двері, стіни, дахи, підлога, стеля, культові предмети дивували людей. Біля храму знаходився двір Інтіпампа (Золоте поле), на якому «росли» виготовлені, з золота дерева, рослини і трави, «жили» олені, метелики, пастухи тощо. Причому все це мало натуральну величину і рухалося за допомогою майстерних механізмів. Це дійсно було дивом, яке не має собі рівних у світі. Саме тут, щороку 24 червня відзначається **свято Інті-Раймі** — фестиваль, присвячений богу Сонця.

Куско Коріканча (Золотий двір). *Історична картина*

Руїни цього міста і сьогодні вражають уяву. Стіни висотою 6—9 м складаються з ідеально підігнаних один до одного кам'яних блоків, кожен з яких має вагу від 128 до 200 тонн. Навіть сучасна промисловість не вміє так точно обробляти криволінійні поверхні каменів. Вони відшліфовані так ідеально, що навіть зараз до щілин стиків не вдається просунути лезо ножа. Усе це було розграбовано конкістадорами. Твори ювелірного мистецтва були переплавлені в злитки і відправлені до Іспанії. Але багато скарбів було сховано інками і до цього часу не виявлено.

Стіни у місті Куско

Як вважають багато дослідників культури інків, їх імперія загинула через релігію. По-перше, релігією був схвалений обряд, під час якого правитель вибирав наступника серед своїх синів, що призвело до міжусобної війни братів, яка значно послабила країну перед вторгненням іспанців. По-друге, у інків існувала легенда, що в майбутньому правити країною будуть нові, незнайомі люди, які підкорять імперію і стануть єдиними її господарями. Цим пояснюються страх і нерішучість інків перед іспанськими конкістадорами.

? Уважно розгляньте ілюстрації у підручнику. Порівняйте споруди інків зі спорудами народів Африки? Чи є спільні риси?

За допомогою Інтернет-ресурсу дізнайтеся про інші загадкові міста інків.

Декоративно-ужиткове мистецтво інків

Ювелірні вироби інків

Кераміка інків

У культурі інків золото було набагато цінніше грошей і матеріальних цінностей. Для них цей сонячний метал мав особливу духовну цінність. Адже інки вірили, що *золото є певним провідником між людиною і богами.*

Ювеліри інків вкладали багато натхнення, таланту і вміння у створення прикрас, які і сьогодні відрізняються красою і вишуканістю. Крім прикрас дуже цінувалися предмети культу, такі як ритуальні ножі, що використовувалися для жертвоприношень.

На малюнках, які наносили майстри інків на вироби із кераміки, переважали геометричні візерунки та орнаменти, а також зображення тварин. Однією з характерних рис малюнків інків є те, що вони не зображували людей. Найчастіше для розпису кераміки майстри використовували червоний, чорний, білий, помаранчевий і фіолетовий кольори, а також вони створювали різноманітні комбінації кольорів.

Музична культура стародавніх інків

Музика інків була багатожанровою. Більшість із жанрів мали взаємозв'язок з духовною практикою і ритуалами, які супроводжували сільськогосподарський цикл. Інки використовували численні духові та ударні інструменти: флейти Пана, великий і малий барабани, а також різноманітні ідеофони. Ці музичні інструменти створювали інструментальний фон під час співу.

Танці інків були як простими, для задоволення, так і спеціальним, пов'язаними з культами (під час релігійних свят). Вони мали магічний характер. *Військові танці* виконувалися чоловіками зі зброєю і символізували перемогу. За допомогою *обрядових танців селяни* забезпечували себе врожаєм.

Музична культура інків зберегла свої найважливіші риси до нашого часу в традиційній музиці народів Латинської Америки, хоча частина її жанрів з різних причин зазнала іспанського впливу. Але багато музичних творів залишилися практично недоторканими і до цього часу звучать так само, як і століття тому.

Сучасні музиканти інки

Бажано подивитися і послухати (за вибором учителя)

Знайдіть в Інтернет-ресурсі відеокліпи з музикою американських індіанців:

The Best Of Leo Rojas | Leo Rojas Greatest Hits Full Album.

Танці інків Ayarachi de Ura Ayllu — Ura Ayllu Pampai AJAYU.

Найголовніше свято синів Сонця — Інті-Раймі

Культури цивілізацій майя, інків та інших *корінних* народів остаточно не зникли. Вони зробили величезний вплив на ввезену культуру європейців. Шляхом взаємопроникнення культур з'явилася нова регіональна культура — *латиноамериканська*, яка зберегла особливе світовідчуття і етнічну психологію.

? Що принесли до латиноамериканського культурного регіону європейці?

У ході великих географічних відкриттів на землю Америки вперше ступили європейці (1492 р.), поява яких поклала початок *формуванню нових етнічних груп*, що виникли в результаті зіткнення не схожих один з одним світів. Попередниками тих, хто живе у сучасних країнах Латинської Аме-

рики, стали європейці, які прибули як завойовники і колонізатори, жителі Африки, які були завезені як раби та індіанці, які були майже знищені загарбниками або втекли від гноблення.

Матеріальна культура корінного населення Латинської Америки (індіанців) була насильно майже зруйнована завойовниками. Релігія витіснена католицизмом шляхом євангелізації, а духовна культура була ізольована до вузької сфери побуту і сімейного життя.

Латиноамериканки

го, далекосхідного та індійського регіонів. Але вирішальну роль у формуванні сучасного мистецтва Латинської Америки зіграла європейська цивілізація.

У наш час поняття «Латинська Америка», яке застосували французькі географи і політичні діячі в середині XIX ст., символізує не тільки територіально-географічну сукупність, а й певну єдність у суспільно-історичному і культурному плані.

? Чи можна говорити про існування латиноамериканської культури як загальнонаціональної культури регіону? Чому?

Латиноамериканські музика і танці

У латиноамериканській культурі великий пласт складають музика і танці. Основою музичного і хореографічного мистецтва країн Латинської Америки є мистецтво корінного населення (індіанців), креолів (найчастіше — іспанців і португальців, рідше — французів) і африканців.

Музика цього культурного регіону яскрава, своєрідна, має національні та регіональні особливості, власні стилі. Хоча межі цих музичних стилів розмиті й в деяких випадках жанри тісно переплітаються між собою, але це світ, який має загальну кровноносну систему.

? Що ж робить латиноамериканську музику настільки популярною не тільки в Південній і Центральній Америці, а й на території інших континентів?

Може, цю популярність принесли незвичайні музичні інструменти, багато з яких з'явилися ще за часів панування на латиноамериканській землі індіанських племен? Наприклад, аналоги флейти — *айярічі*, *антара*, *кена*, *вертикальна пінкола*, або *сампоньо*. До цього часу найбільш традиційним в індіанських селищах є ансамбль із декількох вертикальних флейт і двох барабанів — одного великого і одного менших розмірів.

Бажано подивитися і послухати (за вибором учителя)

Знайдіть в Інтернет-ресурсі відеокліпи з латиноамериканською музикою:

Латиноамериканська гітара;

«Аргентинське танго» А. Вільольдо;

«Самба» Х. Сарате;

«Мілонго» Х. Кардосо.

А може це *латиноамериканська гітара*? Вона звучить не тільки в латиноамериканських країнах, але і в творах класичних композиторів таких, як «Аргентинське танго» А. Вільольдо, «Самба» Х. Сарате, «Мілонга» Х. Кардосо і багатьох інших. Латиноамериканську гітару добре доповнює музичний інструмент *маракаси*, який використовується не тільки в латиноамериканській музиці, а й в мелодіях багатьох рок-гуртів.

Мексиканські музиканти
(латиноамериканські гітари)

Вуличний музикант
із гітарою куатро

Дійсно, саме національні інструменти, їх звучання, роблять так, що музику Латинської Америки впізнають в усьому світі. Її колорит заворожує, проникає в душу музикантів, так і слухачів, розповідає про життя тих, хто її створив.

Не менш популярний струнний інструмент — *куатро*. За зовнішнім виглядом його не відрізниш від звичайної гітари. Однак слово «куатро» говорить про його чотири струни, які роблять інструмент подібним до бас-гітари акустичного типу.

Ідею створення латиноамериканського ударного музичного інструмента — *агого* — привезли до Бразилії раби з країн Західної Африки. Він нагадує пару дзвіночків без «язика», з'єднаних однією металевією ручкою, звук з яких «втягують» дерев'яною паличкою. Європейські та американські музиканти нерідко використовують *агого* в своїх композиціях.

Різновиди латиноамериканського музичного ударного інструмента *агого*

Бажано подивитися і послухати (за вибором учителя)

Знайдіть в Інтернет-ресурсі відеокліпи з латиноамериканською музикою:
Agogo — Levada Base de Samba;
Aula Mestre Tata — Agogo.

Латинська Америка — батьківщина багатьох співаків і композиторів, відомих у всьому світі. Популярний американський співак *стилю «саль-са»*, музикант і композитор, актор **Марк Ентоні** (народився в Нью-Йорку в родині пуерториканців); американська акторка, співачка, танцівниця, продюсерка **Дженніфер Лопес** (народилася в сім'ї вихідців із Пуерто-Рико); колумбійська співачка і чудова танцюристка з ліванським корінням **Ша-кіра**; пуерториканський поп-музикант **Рікі Мартін**; гватемальська виконавиця і авторка пісень **Габі Морено**; виконавець пісень в стилі *реггетон*, лауреат премії «Греммі» в номінації «Латиноамериканська музика» **Дон Омар**; музична група **Aventura** з Бронкса домініканського походження, яка виконує музику в стилі *bachata*; іспаномовний співак і композитор, володар 19 премій «Греммі» **Александро Санс** і багато інших.

Марк Ентоні
і Дженніфер Лопес

Шакіра

Габі Морено

Рікі Мартін

Хуанес

Александро Санс

Бажано подивитися і послухати (за вибором учителя)

Знайдіть в Інтернет-ресурсі відеокліпи з піснями цих музикантів.

Унаслідок взаємовпливу і взаємопроникнення музики і танцю з'явилося безліч *змішаних форм* — «танці-мулати» і «танці-метиси». У той же час з'явилися і *унікальні музично-хореографічні жанри*, які завоювали весь світ. Саме завдяки яскравій і запальній латиноамериканській музиці набули популярності танці **румба**, **танго**, **самба**, які увійшли до програм конкурсів бального танцю і зайняли почесне місце в світовій хореографії разом із такими європейськими танцями, як вальс і фокстрот.

Для допитливих

Румба. Цей стиль музики і танцю виник у ХІХ ст. на Кубі в середовищі африканців-рабів. У той час існувало три основні варіанти румби: *ямба* (парний танець із відносно повільними і спокійними рухами), *гуайуанко* (парний танець, для якого характерні різкі, експресивні рухи) і *колумбія* (сольний чоловічий танець з акробатичними трюками). Зараз румба є бальним танцем, і хоча її сценічний варіант істотно відрізняється від автентичного кубинського, вона зберегла свої головні особливості — пристрасність і романтичність. Класичний варіант румби — **кубинська румба** — був розроблений педагогом П'єром Лавелом, який викладав латиноамериканські танці в Лондоні. Найвідомішою в світі музичною композицією румби вважається знаменита «Гуантанамера», що була написана кубинським композитором Хосе Фернандесом. Одним із проявів культури країн Латинської Америки, визнаних у всьому світі, можна вважати **аргентинське танго**. Сьогодні це танго — справжня візитна картка Аргентини, яка покликана відобразити латиноамериканський темперамент. Батьківщиною **аргентинського танго** стало аргентинське портове місто Буенос-Айрес. У ньому об'єдналися етнічні традиції і фольклор різних народів: елементи африканських ритмів *тангано* і *мілонгі*, гаванської *хабанери*, іспанського *фламенко*, ритуальних танців індіанців, польської *мазурки* і німецького *вальсу*. У 1910 р. аргентинський композитор Е. Саборідо привіз музику і хореографію танго до Парижа. Удосконалений паризькими хореографами, цей танець поширився у всьому світі.

Бразильський танець **самба** — символ національної ідентичності бразильців — стиль, що виник в результаті змішування танців *африканських* рабів, завезених до Південної Америки ще в ХVІ ст., з танцями *латиноамериканських індіанців*. Перші внесли до нього складні танцювальні фігури, а інші — кругові і коливальні рухи. Танець здобув світову популярність завдяки *бразильським карнавалам*. Один із різновидів самби увійшов до обов'язкової п'ятірки латиноамериканської програми бальних танців. Виконується в темпі 50—52 удари на хвилину, в розмірі 2/4 або 4/4. Ісмаель Сільва, один із засновників першої школи самби, стверджує, що особливість самби — це необхідність одночасно танцювати, рухатися і співати під час карнавальної ходи.

Румба

Самба

Аргентинське танго

Крім танго, самби і румби, у багатьох інших країнах світу, починаючи з кінця XIX і протягом XX ст., набули поширення такі латиноамериканські танці, як *мамбо*, *болеро*, *ча-ча-ча*, *сальса* тощо.

Бажано подивитися і послухати (за вибором учителя)

Знайдіть в Інтернет-ресурсі відеокліпи з латиноамериканськими танцями.
Дізнайтеся більше про мистецтво танцю у цьому культурному регіоні.

Бразильські карнавали

З чим у людей зазвичай асоціюється латиноамериканська музика? Звичайно, це справжній латиноамериканський карнавал!

Бразильський карнавал

Традицію проведення карнавалів у Латинській Америці заснували іспанці і португальці ще в XVII ст. В Європі карнавал з'явився в IX—X ст. як святкова урочистість, що тривала протягом тижня напередодні Великого посту. Батьківщиною карнавалу вважається Італія. Згодом її святкові традиції перейняли інші держави Західної Європи, зокрема Іспанія. Спочатку громадські розважальні заходи складали неофіційну частину свята, тоді як головну роль грали релігійні ритуали.

У Латинській Америці карнавал придбав нові характерні риси, що обумовлено поєднанням національних традицій багатьох народів, які тут мешкають. Найвідоміші в світі карнавальні урочистості щороку в лютому — березні проводяться в бразильських містах Ріо-де-Жанейро, Сан-Паулу і Салвадорі.

Головною подією свят є чотириденні змагання найкращих бразильських *хореографічних шкіл самби* за звання переможця карнавалу, в яких беруть участь кілька тисяч виконавців. На карнавалах кожна школа самби представляє яскраве театралізоване дійство у спеціальних святкових костюмах. Під час святкової танцювальної ходи спеціальне журі оцінює ритмічність, узгодженість співу, танцю та супроводу ударних інструментів, художнє оформлення (костюми, декоративні платформи), виступ жінки-прапороносця, яка крокує попереду. З трибун карнавали спостерігають близько мільйона глядачів.

Бразильські карнавали — це яскраві свята, що вражають невтомною енергією, буйством ритмів, чарівним співом, яскравими костюмами і фантастичними декоративними платформами.

Бажано подивитися і послухати (за вибором учителя)

Знайдіть в Інтернет-ресурсі відеокліпи:
Бразильські карнавали;
Карнавали Латинської Америки.

Перлини різних видів мистецтв Латинської Америки

Справжні безсмертні твори мистецтва залишаються доступними і дають насолоду всім часам і народам.

Георг Гегель, німецький філософ

Архітектура Латинської Америки

З моменту відкриття Америки європейцями архітектура цього культурного регіону починає розвиватися за європейськими зразками.

Але скоро, під впливом місцевих соціально-економічних і кліматичних умов, вона набуває місцевих відмінностей, а в XVIII — на початку XIX ст. — і національних особливостей. Основним видом будівництва і ведучим архітектурним типом у іспанських колоніях було зведення храмів. Саме культове зодчество підпорядкувало і об'єднало в собі всі види образотворчих мистецтв.

Собор Санта Пріска. Таско, Мексика

Собор Пресвятої Діви Марії
в місті Бразилія

Собор Славної
Богоматері в місті
Марінга

За цілеспрямованим тотальним знищенням індіанської культури і її матеріального носія і втілення — *архітектури*, почалося спорудження **церков, фортець, палаців, маєтків, міст**. Через сто років після початку європейської колонізації Америки тільки в іспанських колоніях було побудовано 70 тис. церков і 5 тис. монастирів, а також сотні міст. Але архітектура основних центрів іспанських колоній розвивалася під впливом і місцевих традицій. У декоративному оформленні низки церков з'явилися абсолютно несподівані для канонів католицизму індіанські язичницькі емблеми і символи, наприклад, знаки сонця і місяця, місцеві орнаменти, індіанські (за антропологічними особливостями) лики святих.

В архітектурі країн Латинської Америки другої половини ХХ — початку ХХІ ст. виникли свої національні школи. Характерні риси придбала **архітектура Мексики**, майстри якої сміливо застосовують національні форми і серед них перш за все мозаїку і розпис, які композиційно пов'язані з традиціями стародавнього мексиканського мистецтва. Наприклад, Національний автономний університет Мексики в Мехіко — найбільший за кількістю студентів в Північній і Південній Америці.

Основний корпус університету, включений до фонду Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Він був спроектований найвідомішими архітекторами Мексики ХХ ст., а фрески головного корпусу розписані мексиканським архітектором і художником *Хуаном О'Горманом*. Будівля університету із зображенням двох астрономічних теорій — Птолемея і Коперника. Згідно з однією з версій, Всесвіт обертається відносно Землі, згідно з іншою, обертання відбувається навколо Сонця.

Національний автономний університет Мексики в Мехіко

Мозаїка на одній зі стін будинку в Мехіко, зібрана з насіння різних культур

Узагальнюючий приклад міст латиноамериканського культурного регіону — **місто Ріо-де-Жанейро**. «Бог створив світ за шість днів. На сьомий він створив Ріо-де-Жанейро», — з любов'ю жартують бразильці і вважають своє прекрасне казкове місто справжнім земним раєм. Воно друге за величиною місто в країні (після Сан-Паулу) і четверте в Південній Америці. Ріо-де-Жанейро є адміністративним центром однойменного штату. Населення — 6,4 млн. осіб.

Із висоти пташиного польоту дивиться на Ріо-де-Жанейро гігантська статуя Христа Спасителя, яку жителі вважають символом міста. Вона знаходиться на найвищій вершині Ріо — Корковадо на висоті близько 704 м. Христос стоїть, широко розкинувши руки і немов благословляє й охороняє місто. Проект монумента був розроблений бразильським інженером *Ейтором да Сілва Коштою*, а в 1924 р. французький скульптор *Поль Ландовський* закінчив моделювання голови (висота 3,75 м) і рук статуї. Після цього румунський скульптор *Георге Леоніда* працював над створенням голови Христа. Висота статуї — 38 м, п'єде-сталу — 8 м; розмах рук — 28 м. Вага — 635 тонн. Церемонія освячення статуї повторювалася ще двічі: в 1965 р. Папою Павлом V і в 1981 р. Папою Іваном Павлом II.

Статуя Христа Спасителя в Ріо-де-Жанейро

Ріо-де-Жанейро — місто не лише вічного свята, а й дивовижних контрастів. На схилах навколишніх гір туляться убогі оселі найбідніших районів міста — *фавел*. У місті налічується кілька сотень таких фавел, в яких зосереджено близько 20% всього населення Ріо.

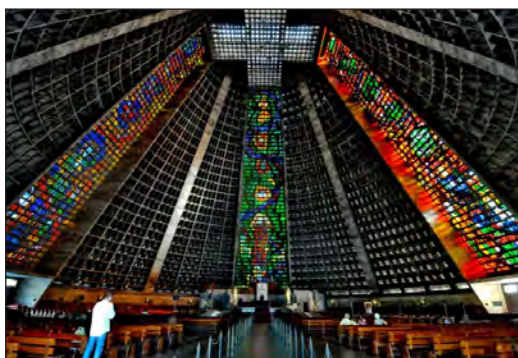

Хмарочоси і фавели Ріо-де-Жанейро

Собор Метрополії (собор Св. Себастьяна) в Ріо-де-Жанейро схожий на піраміду майя і саме це робить його одним із найбільш цікавих у Південній Америці. Висота споруди становить 75 м, зовнішній діаметр — 106 м, внутрішній — 96 м. Одна з яскравих рис інтер'єру собору — чотири вузьких прямокутних вікна. Вони піднімаються до неба майже на всю висоту будівлі від підлоги до стелі — тобто на 64 м. Автор модернового архітектурного проекту *Едгар Фонсека*.

Собор Св. Себастьяна

Інтер'єр собору

Живопис

? Які характерні риси, на вашу думку, мають бути властиві живопису латиноамериканського культурного регіону?

Образотворче мистецтво країн Латинської Америки, як і архітектура, формувалося під впливом європейського мистецтва. Але мексиканський художник Дієго Рівера говорив, що так, як Європа об'єдналася на греко-латинській культурі, Америка може здійснити свій союз, використовуючи чудову індіанську культуру свого континенту (загальнорегіональні установки на європейські цінності і серйозні спроби пізнання своєї країни, виявлення чисто національних рис).

Сучасний живопис латиноамериканського культурного регіону найбільш яскраво відображено у творчості всесвітньо відомих мексиканських художників **Дієго Рівера** (1886—1957), **Хосе Клементе Ороско** (1882—1949) і **Хосе Давид Альфаро Сікейрос** (1896—1973). Звеличення образу індіанця — представника вельми численного, але найбільш пригнобленого прошарку населення країни — означало для них звернення до образу мексиканського народу, до виведення на авансцену нового героя. Це мало суспільне значення, і видатні мексиканські художники прекрасно усвідомлювали соціальну значимість зачепленої ними тематики. У пошуках нової форми вони зверталися до доколумбового мистецтва, до народної творчості сучасних індіанців, і це, безсумнівно, збагатило їх твори.

Мексиканські монументалісти виробили в розписах свій єдиний стиль, який відрізняє, при всій індивідуальності робіт кожного майстра, великомасштабність фігур, чіткість малюнка, локальність кольору.

Хосе Давид Альфаро Сікейрос — мексиканський художник, живописець, графік і політичний активіст прикрасив розписами фасади будівель

Х. Сікейрос. Автопортрет

Художньої школи Чуїнард і мистецького центру Плаза в Лос-Анджелесі. Він знаходився під впливом творчості Пабло Пікассо. Митець ніколи не розмежовував свою творчість із політичною діяльністю. Його картини і фрески ставали маніфестом ідеології художника. Велику увагу Х. Сікейрос приділяв динаміці, жестам і перспективі. Більшість його робіт написані в стилі *муралізму* або *мексиканського монументального живопису*. Для прихильників цього напрямку головне — це пробудити в народі революційний дух через своє мистецтво.

Дієго Рівера — мексиканський художник ХХ ст. Писав портрети, жанрові картини, натюрморти, звертався до графіки (літографія). Працював художником-монументалістом, що і принесло йому світову славу. Дієго Рівера один із засновників мексиканської школи монументального живопису. Він розписав величезне число стін громадських будівель. Одна з головних тем у творчості Д. Рівери — фольклорні сюжети, вірування і звичаї народу Мексики, а також революційний рух країни.

Х. Сікейрос.
«Смерть вторгнення»

Д. Рівера. «Експлуатація Мексики іспанськими конкістадорами».
Фрагмент фрески Національного палацу в Мехіко

? *Що особливо вам сподобалося в мистецтві латиноамериканського регіону? Що є спільного і які відмінності ви б виділили в духовній культурі країн Латинської Америки і США?*

Якби вас попросили дати коротку характеристику мистецтва цього регіону, на чому б ви сконцентрували увагу?

Таким чином, мистецтво країн латиноамериканського регіону настільки багатогранне, що його важко вмістити в будь-які рамки. Але *при домінуванні стереотипів європейської культури*, переважно іспанської, сьогодні, в ХХІ ст., дбайливо зберігаються в свідомості кожного народу, кожної латиноамериканської країні *етнічні традиції*, що створюють неповторне, національне мистецтво.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ТА САМОПЕРЕВІРКИ

Дайте відповіді на запитання за матеріалом підручника

1. Оберіть одну правильну відповідь:

2. Учені стверджують, що представники цієї цивілізації першими в Мезоамериці збудували піраміди, першими на континенті впровадили писемність, були першими в Америці, хто винайшов концепцію нуля, першими винайшли календар та гру в м'яч – це:

- а) майя;
- б) ольмеки;
- в) ацтеки.

3. Основна риса архітектури майя — це:

- а) будівництво великої кількості храмів;
- б) будівництво захисних споруд;
- в) намагання їхніх архітекторів інтегрувати навколишнє середовище в дизайн міст і споруд.

4. З чим у вас зазвичай асоціюється латиноамериканська музика? Це справжній бразильський...

- а) театр;
- б) костюм;
- в) карнавал.

5. Який вид мистецтва, що виник у країнах Латинської Америки став загальносвітовим?

- а) живопис;
- б) хореографічне мистецтво (різні види танців);
- в) декоративно-ужиткове мистецтво.

II. Дайте коротку відповідь на запитання

1. Яке значення для цивілізацій Латинської Америки доколумбового періоду мали піраміди?

2. Латинська Америка — батьківщина багатьох співаків і композиторів, відомих у всьому світі. Назвіть їх і розкажіть про їхню творчість.

3. Саме у Латинській Америці з'явилися унікальні музично-хореографічні жанри, які завоювали весь світ. Це —...

4. У яких видах мистецтва найкраще відображений національний характер латиноамериканської культури?

III. Дайте розгорнуту відповідь на запитання

1. Продовжте речення: «Основою музичного і хореографічного мистецтв країн Латинської Америки є мистецтво...».

2. Розкажіть про характерні особливості мистецтва скульптури майя.

3. Проведіть порівняльний аналіз архітектурних споруд майя та інків.

4. Які характерні особливості має музика у культурі цивілізацій Латинської Америки доколумбового періоду?

IV. Поміркуйте

1. Чи можна говорити про існування латиноамериканської культури як загальної національної культури регіону? Обґрунтуйте свою думку. Наведіть приклади.

2. У чому своєрідність і які витоки різних видів сучасного латиноамериканського мистецтва? Обґрунтуйте свою думку.

V. Творче практичне завдання

I. Продовжити речення: «При вивченні цього розділу для мене найбільш важливим відкриттям стало...».

II. Групова робота

Підготуйте театральний вечір на тему: «Танцювальні ритми Латинської Америки».

III. Колективна робота

1. Зробіть у класі фотовиставку на тему: «Латинська Америка очима сучасників». Використайте матеріали з Інтернету.

2. Зробіть у класі виставку ваших замальовок на тему: «Витоки мистецтва архітектури латиноамериканського культурного регіону».

VI. Виберіть тему і підготуйте мистецький проект.

Приклади тем для мистецьких проектів:

«Архітектура давніх цивілізацій країн латиноамериканського культурного регіону як джерело інформації про їх культуру».

«Роль мистецтва країн латиноамериканського культурного регіону у формуванні світогляду і світовідчуття населення Латинської Америки».

Мистецтво далекосхідного культурного регіону

Виховання — найважливіше походження.
Японське прислів'я

Під поняттям «культурний регіон» розуміють конкретну географічну територію, на якій існує велика група історично пов'язаних між собою культур: *схожі традиції, близькі релігійно-філософські та етико-естетичні норми, світоглядні орієнтири, стійкі генетичні і культурні зразки*. Все це притаманне і далекосхідному культурному регіону, який включає Китай, Японію, Північну і Південну Корею, Монголію, В'єтнам, Лаос, Таїланд та інші країни з населенням понад півтора мільярда осіб.

Поміркуємо разом

Чому саме ці країни об'єднали в далекосхідний культурний регіон? Цьому сприяло їх географічне положення? Расова схожість? Культурна самотність?

Традиційний китайський весільний одяг нареченого і нареченої

Японські діти на святі

Свято середини осені.
В'єтнам

Буддистський храм.
В'єтнам, Лаос

Культурна самотність цього регіону найкраще розкривається на прикладі розвитку мистецтва **Китаю** та **Японії**. Це країни з давніми культурами і, при всіх їх відмінностях, тісно пов'язані між собою і мають багато спільного.

Китай — найбільша за чисельністю населення держава світу (понад 1,38 млрд). У Китаї живуть кілька десятків народів, кожен зі своїми звичаями, національними особливостями і в багатьох випадках з власною мовою. Але головну частину населення утворюють китайці (93%).

Щасливого Нового року!

Пекінська опера сьогодні

У **Японії** мешкає близько 127 млн осіб. Це держава з безліччю традицій, особливостей і правил поведінки, незвичних для європейської людини. Вона століттями залишалася закритою від усіх зовнішніх впливів і лише з середини ХІХ ст. почала відкривати свої двері іноземцям. Японія — це органічне сплетіння традицій Середньовіччя і технологій ХХІ ст.

Токіо — місто, що підпирає небеса

Сучасні японці, які вони?

**? Які життєві цінності і пріоритети населення Китаю і Японії?
Які особливості їх духовної культури і її складової частини — мистецтва?**

Щоб краще розібратися в особливостях різних видів мистецтва цих країн, необхідно зрозуміти деякі характерні риси, життєві цінності і пріоритети населення далекосхідного культурного регіону.

Розглянемо їх. Жителі цього регіону:

- розглядають національні культурні традиції як певну закономірність, що прийшла з глибокої давнини і перевірена часом, а тому *вимагає збереження, а не зміни (традиційність, шанування старовини тощо)*; це відбилося у стильових і жанрових особливостях усіх видів мистецтва;

- сприймають дійсність як сукупність природних процесів і явищ, бажають досягти гармонії і злитися з природою (*природоцентризм*);
- мають власне *уявлення про мінливість світу* (співіснування і взаємний перехід «п'яти природних сутностей» — грому, вітру, сонця, холоду і місяця);
- вважають, що *інь і ян* — космічно полярні сили, які постійно переходять одна в одну: жіноче — чоловіче, темне — світле, пасивне — активне тощо; що метою людського існування є баланс і гармонія протилежностей. Не може бути ніяких «остаточних перемог», бо немає нічого остаточного, немає кінця як такого. Ця концепція є однією з основ філософії всіх видів мистецтва країн далекосхідного культурного регіону;
- особливио японці мають *традицію* — *запозичення*, яке дало можливість засвоювати і асимілювати нове таким чином, що запозичене сприймалося як органічна частина японської національної духовної культури;
- сприймають мистецтво як *продовження життя*, а не створення чогось нового, а розвиток духовної культури вважають не самоціллю, а *засобом розкриття істини, досягнення єдності зі світом*;
- вважають, що у всьому є *символічність, алегоричність*. У духовній культурі країн цього культурного регіону не прийнято відображати переживання, почуття, емоції, тому що вважається неможливим адекватно їх передати. Внаслідок чого художня творчість пронизана *символами-натяжками*: зображення сосни означає побажання довголіття, біла фіалка — символ туги і розчарування тощо.

Чаювання — вираз поваги до старших. *Китай*

Чітке дотримання встановлених у Японії правил

Сучасний китайський філософ Лі Цзехоу пише: «Сила традицій у тому, що вони — це історія, а людина — істота історична. Тому традиції стали моделлю нашої поведінки і почуттів, увійшли в нашу плоть і кров».

Традиції і звичаї Китаю та Японії міцно пов'язані не тільки з їх історією, а й з тими *релігіями*, які сповідуються на території цих країн. Вважається, що неможливо зрозуміти специфіку характерних рис різних видів мистецтва країн цього регіону без розуміння впливу на них релігій.

Релігії Китаю відрізняються плюралізмом. Як серед освічених верств населення, так і серед простого населення найбільшу популярність завоювали три філософські школи, які складають **три релігії Китаю: конфуціанство, даосизм**

і буддизм. Але деякі вчені-китаєзнавці мають сумніви щодо правильності застосування терміна «релігія» до них і використовують терміни «духовні практики» і «філософські школи».

Як альтернатива західному індивідуалізму Китай і сьогодні пропонує свій вибір на користь **колективних цінностей**, заснований на **конфуціанських морально-етичних принципах**. Китайці вважають, що ефективні не технічні пристосування, а *духовне самовдосконалення суспільства*. Завдяки цьому розвиток сучасного китайського суспільства, на думку самих китайців, стає більш стабільним і гармонійним.

Прихильники **даосизму** вважають: якщо для європейця є характерним формування «себе» сьогоднішнього порівняно з вчорашнім «Я і Я-другий» або на противагу «іншому» («Я і Ти»), то в даосизмі — *ти «вже є» як ціле, як суть. І твоя суть — світобудова. Твоя досконалість — у Всесвіті. Якщо в християнстві твоє становлення — це через категоричне «не» (не гріши), в буддизмі — через пізнання страждання, то в даосизмі — через прийняття того, що ти — світобудова*. На відміну від європейської в китайській філософії немає моделі поділу світу на духовний і матеріальний.

Не дивно, що ідеї і принципи конфуціанства, даосизму і буддизму позначилися на різних видах **мистецтва Китаю**: у величній *храмовій і ландшафтній архітектурі*; вкрай витонченій мові образів у *живописі і каліграфії* (*Дао* як невидима сила китайського традиційного живопису); у *театральному і музичному мистецтві*.

Якщо на мистецтво Китаю перш за все вплинула власне китайська релігія *даосизм*, то **мистецтво Японії** опанував *буддизм* у поєднанні з суто національною релігією — **синтоїзмом**. Саме ці релігії зіграли важливу роль у формуванні психології та естетичних поглядів японців. Їх культура, яка виникла на національному ґрунті, ввібрала в себе багато рис культур народів індокитайського регіону і не втратила при цьому своєрідності. Вона відрізнялася особливою чуйністю до краси, здатністю привносити її у світ повсякденності, трепетним ставленням до природи, свідомістю нерозривності світу людського і божественного.

? У яких видах мистецтва Китаю і Японії найбільше відображений національний характер культури?

У мистецтві **архітектури** Японії, як і в Китаї, найповніше відображений національний колорит у *храмовій архітектурі* і *японських садах*; у **живописі** — в гравюрі (*ханга*), пейзажі тощо; у **театральному і музичному мистецтві** — Пекінській опері, японських театрах *Кабукі* та *Но*, які становлять синтез співу, музики, танцю і драми.

Характерні риси храмової архітектури Китаю та Японії

Архітектура — теж літопис світу: вона говорить тоді, коли вже мовчать і пісні, і перекази, і коли вже ніщо не говорить про загиблий народ.

Микола Гоголь, письменник

Поміркуємо разом

Яким є зв'язок архітектурних споруд як творів мистецтва з внутрішнім світом людини? Як ви вважаєте, які характерні особливості притаманні храмовій архітектурі країн далекосхідного культурного регіону?

Храмова архітектура Китаю та Японії, незважаючи на наявні відмінності, здавна була тісно пов'язана між собою. Будівельні прийоми, що виникли більше двох тисяч років тому, без істотних змін збереглися до XXI ст. Першість у *формуванні стилевих особливостей* далекосхідної архітектури, безумовно, належить Китаю, культурний вплив якого відчували всі сусідні країни.

Архітектура Піднебесної країни — Китаю

? Які риси притаманні саме китайській храмовій архітектурі?

У мистецтві архітектури китайці надавали велике значення давній *натурфілософії*, яка була заснована на синтезі понять «*інь*» і «*ян*». Китайські архітектори незмінно прагнули до симетрії і гармонії. Одна з особливостей архітектури Китаю — його культові споруди.

Храм Конфуція знаходиться в Цюйфу на сході Китаю. Він був побудований у 478 р. до н. е. Остаточний вигляд придбав в епоху Мін (1368—1644 рр.). На сьогодні храм займає 218 тис. м², складається з 9 дворів, з'єднаних між собою численними воротами і павільйонами, налічує 466 окремих приміщень, має 54 меморіальні арки.

Храм побудований за принципом імператорського палацу, головні споруди якого розташовані на центральній осі, орієнтовані з півдня на північ, допоміжні — збудовані симетрично, ліворуч і праворуч від осереддя. Сам храм — прямокутна площа, яка оточена загальною стіною з червоної цегли. В основі композиції — принцип нарощування масштабності архітектурних споруд, розділених квадратними дворами, що поступово збільшуються, наближуючись до центральної найвищої споруди.

Храм Конфуція в Цюйфу

Павільйон Дачендянь у комплексі храму Конфуція

Буддизм приніс із собою нові види і форми культових споруд: *храмові ансамблі, печерні храми, а також скульптури. Храмові ансамблі* мали форму прямокутника, їх фасади симетрично тяглися з півночі на південь. *Печерні храми* мали стіни з нішами, у яких знаходилися скульптури, а стелі підпиралися кам'яними стовпами і прикрашалися розписами.

Печерний храм у Дуньхуані

Інтер'єр печерного храму у Дуньхуані

Згідно з легендою, в 366 р. буддійському монаху Юе Цзунь було видіння: тисячі Будд на горі біля міста Дуньхуана. Щоб зробити видіння реальністю, монах почав рити печери в горі. Так почалося будівництво **печерних храмів у Дуньхуані**, що продовжувалося до XIV ст., і в гірському масиві з'явився значний комплекс із 492 печер, прикрашених вишуканими настінними розписами і глиняними скульптурами, яких налічується більше двох тисяч. Загальна площа настінного живопису храму становить понад 46 тис. м². Храмовий комплекс отримав назву *«Печера тисячі Будд»*, часто його також називають **печерами Могао**, він знаходиться під захистом ЮНЕСКО.

Храмовий комплекс Сюанькун-си

Елементи дахів храмового комплексу

Храмовий комплекс **Сюанькун-си** — це єдиний в Китаї храм, в якому *об'єднані три релігійно-філософські школи*: буддизм, даосизм і конфуціанство. Він побудований в 491 р. на скелі біля священної гори Хеншань провінції Шаньсі. Монастир за 65 км на сході від міста Датун, де також розташовані гроти Юньган.

Датун. Юнганські готи

У монастирі уздовж стрімкої стіни утворено близько 40 залів і павільйонів. Будинки тримаються на дерев'яних палях, що упираються в скелю, яка також має виїмки для статуй Будди. Усього в монастирі стоять 80 статуй із різних матеріалів.

Історична довідка

Традиційні споруди культового призначення — **пагоди** («вежі скарбів») з'явилися кілька тисячоліть тому. Їх прообраз — «**ступи**» — прийшли до Китаю Великим шовковим шляхом з Індії разом із першими буддійськими ченцями-місіонерами. Вони будували ступи на могилах своїх померлих побратимів, а також як сховища канонічних книг *сутр* і інших реліквій. Класичні ступи донині зустрічаються в Китаї, наприклад, *Байта (Біла пагода)* у Пекіні. Цілий «Ліс ступ» існує в *монастирі Шаолінь*, що прославився своїми бойовими мистецтвами та інші. У різних країнах до пагод належать різні типи споруд.

Байта (Біла пагода).
Пекін, Китай

Китайську пагоду від її буддійських аналогів у всій Азії відрізняє *установка багатоярусних дахів*. У японській пагоді встановлюються один на одному *павільйони, які звужуються вгору*.

Пагода Міядзіма Годзюно-до. Японія

«Ліс пагод» монастиря Шаолінь.
Китай

Пагода Північного храму
(Бейси Та). Китай

Пагоди бувають одноярусні, триярусні, але більшість має сім або тринадцять ярусів. Китайська нумерологія стверджує, що саме ці числа сприятливі, оскільки відповідають чоловічому началу **ян**. Пагоди будували з каменю, цегли, дерева, заліза і навіть із золота.

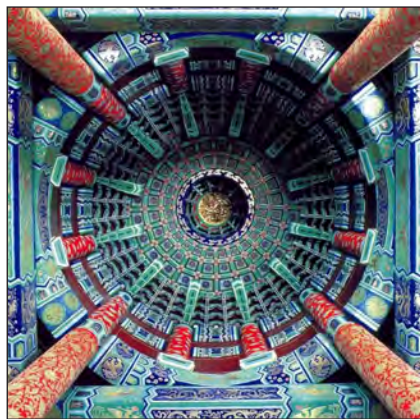
Культ неба для китайців означав джерело сили та енергії: саме небо дарувало життя і визначало людські долі, було божественним початком. Немає нічого вище — є тільки небо і люди, які живуть під ним. Тому логічно, що китайці називають свою країну — **Піднебесна**.

Всесвітньо відомий храмовий комплекс **Тяньтань** — **Храм Неба** — розташований на південній околиці Пекіна. Це найбільший в Китаї вітварний комплекс, що складається з *храму Молитви про врожай*, *храму Предків*, в якому зберігаються таблички з іменами імператорів династії Мін і Цін, і *вітваря Неба* — царства символіки чисел, перш за все числа 9, найбільшого простого непарного числа, символу «ян» (розміри, кількість споруд у храмі дорівнюють дев'яти).

Округлі обриси мармурового різьбленого вітваря і храмів увінчані синіми конічними дахами, що символізують Небо (коло — знак сонця або неба). Таке об'єднання квадрата і кола означає союз Землі та Неба і нагадує про безперервність кругообігу природних стихій.

Храм Неба. Храмовий комплекс

Купол головного храму Неба

? *Уважно розгляньте ілюстрації в підручнику. Проаналізуйте своєрідні національні ознаки культової архітектури Китаю.*

Які архітектурні елементи підкреслюють велич споруд? Поміркуйте, чому вони мають саме таку будову?

Робота у групах

Порівняйте храми Китаю з готичними храмами Європи. Чи є у них спільні риси? Свої висновки обґрунтуйте за допомогою прикладів.

Архітектура країни Сонця, що сходить — Японії

Архітектура Японії — одна з небагатьох у світі, чії споруди до XIX ст. будувалися з дерева. Японські храми-монастирі завжди зливаються з навколишнім ландшафтом. Вони складаються з семи споруд: зовнішня брама, головний, або золотий храм, храм для проповіді, барабанна вежа, або дзвіниця, бібліотека, багатоярусна пагода, скарбниця.

Молитовні барабани

Храм Хорю-дзі

Брама до монастиря, або Торії

Синтоїстське святилище Іцукусіма-дзіндзя розташоване на острові Міядзіма. Вважається, що перше святилище було побудовано в VI ст. на честь трьох дочок бога Сусаноо-но Мікото. Нинішня конструкція споруджена в XVI ст. За основу був узятий образ храму 1168 р.

Синтоїстське святилище Іцукусіма-дзіндзя

Ритуальна брама (торії), комплекс святилища

До комплексу святилища належать кілька будівель, встановлених на дерев'яних палях і з'єднаних між собою критими переходами. Від цих будівель до острова веде дерев'яний міст, прикрашений різьбленими візерунками. Храмова скарбниця зберігає понад 4000 старовинних речей, серед яких сувої, зброя, порцеляна та інші предмети, принесені в подарунок святилищу в різні часи.

Ритуальна брама святилища існувала ще в XII ст. З 1996 р. споруда входить до Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Сьогодні це святилище, що має висоту 16 м, є однією з найбільш популярних пам'яток Японії.

Храм Тодай-дзі

У буддійському храмі Тодай-дзі у незмінному вигляді збереглася величезна статуя Будди Вайрочани, яка була відлита у бронзі на прохання імператора силами всього японського народу. Інтер'єр храму відомий своїми розмірами і буддійськими цінностями початку нашої ери. У монастирі, як і раніше, проводять ритуали буддійські ченці. Найстаріша і найбільша дерев'яна споруда в світі, занесена до відомого Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Великий Будда Вайрочана в храмі-монастирі Тодай-дзі. *Нара, Японія*

Для допитливих

Сидяча фігура Будди має вагу 380 т, а висоту — 16 м, його обличчя має довжину 4,9 м і ширину 3 м. Права рука Будди протягнута вперед з розкритою долонею (довжина долоні — 3,7 м). Це жест благословення. Положення лівої руки символізує виконання бажань. Будда сидить на фундаменті у формі тераси, яку утворюють 56 бронзових пелюсток лотоса. За головою Будди знаходиться дерев'яний позолочений ореол, де зображені 16 його втілень.

Буддійський храмовий комплекс Кійомізу-дера, який займає площу 242 м², був побудований у 780 р. на вершині пагорба, який знаходиться на сході міста Кіото. Це один з найвідоміших буддійських храмів Японії. Його назва в перекладі з японської мови означає «Храм Чистої Води».

Печерний храм Дунь-Куані

Головний храм комплексу відомий всій Японії завдяки своїй просторій веранді, яку підтримують сотні дерев'яних стовпів.

На південь від головного храму протікають три струмки водоспаду Отова. Вважають, що ця вода продовжує людське життя, а бажання, загадане під струменями священного джерела, обов'язково здійсниться.

Поміркуємо разом

Уважно розгляньте ілюстрації в підручнику. Як ви вважаєте, чому вже багато століть не змінюється храмова архітектура Японії? Проаналізуйте своєрідність національних ознак культової архітектури Японії.

На сьогодні Японія і Китай — держави, де гармонійно переплітається архітектура Стародавнього Сходу та найсучасніші технології, де минуле зустрічається з майбутнім.

Виставковий центр «Лотос». Чанчжоу, Китай

Національний арт-центр.
Токіо, Японія

Робота у групах

Як культова архітектура відображає світогляд її творців? Наведіть приклади храмової архітектури Японії і Китаю.

Поясніть, за якими характерними ознаками ви дізнаєтеся, до якої з країн належить та чи інша культова споруда?

Кожна історична епоха характеризується своєю архітектурою. Ми ніколи не сплутаємо готичні храми з храмами епохи Відродження, єгипетські піраміди і храми культури майя. Не є виключенням і культові споруди країн далекосхідного культурного регіону.

Давно зникли народи, які створили ці геніальні архітектурні шедеври, але людство до цього часу вдячне їм за таку багату спадщину. Адже саме вона пояснює нам особливості розвитку того чи іншого народу і допомагає відновити хід історичних подій, які відбувалися в ті далекі часи.

Мистецтво скульптури в храмах Китаю та Японії

Невід’ємною частиною храмової архітектури країн далекосхідного культурного регіону була **скульптура**. У період впливу Індії, цей вид мистецтва був представлений барельєфом китайської династії Хань (206 р. до н.е. — 220 р. н. е.). А коли експресивне *мистецтво сасанідів* (династія Сасанідів правила на території Ірану з I по VII ст. н. е.) проникло до Китаю та Японії, з’явилися спроби зображувати чудовиськ: лева, єдиного рога, драконів тощо.

Барельєф періоду династії Хань

Барельєф періоду династії Сасанідів

Для допитливих

Лев-охоронець — традиційне скульптурне, здебільшого парне (праворуч — лев, ліворуч — левиця), зображення міфічних левів-охоронців перед воротами імператорських усипальниць, урядових резиденцій і культових споруд Китаю. На даний час — атрибут буддистських храмів у Північно-Східній Азії (Китай, Корея, Японія, Монголія) і синтоїстських святилищ.

Кам'яні леви-собаки (комаїну) біля синтоїського святилища. Японія

Зазвичай лев притримує лапою кулю, що за буддистською релігією означає **тама** — скарб, символ буддистського знання, що несе світло в темряву і може виконувати бажання.

Левиця притримує лапою левеня. У парній скульптурі одна фігура зображується з відкритою пащею, інша — із закритою. Це означає *символ народження і смерті*; *символ*

добрих помислів і неприйняття зла. Взагалі, відкрита паща повинна відлякувати злих демонів, закрита — утримувати і захищати добрих.

Благополуччя, доброта, розум, енергія — все це в східній міфології пов'язано з драконами.

Скульптура дракона Рюдзін. Японія

Дракон для японців уособлює могутні божественні сили, які можуть нести як добро, так і зло. Якщо до дракона ставитися з належною повагою і пошаною, то він може щедро віддячити людині, бо дракони казково багаті. Наприклад, в японській міфології і синтоїстській релігії *дракон Рюдзін* є богом водної стихії, він вважається *покровителем Японії*, тому що японське населення протягом багатьох століть живе за рахунок моря і морепродуктів. За легендами, люди, які загинули в морі, проживали в його підводному палаці. Є дракон удачі, дракон дощу та інші.

Вони являють собою ті труднощі, які людина зустрічає і долає протягом життя, перш ніж досягти просвітління.

Дракон для китайців. Китайці часто згадують, що вони є нащадками Дракона, який здавна вважався символом нації. Вони шанують і схиляються перед цією мудрою істотою.

За легендами, дракон є господарем усіх істот на Землі. Це божество, яке оберігає людський рід від злих духів. На свята в Китаї є звичай розсипати перед оселями попіл, щоб відлякати отруйних гадів. Попіл розсипали у такий спосіб, щоб своїми обрисами пляма була схожа на дракона. Китайці до нашого часу шанують дракона як оберіг оселі. Жоден святковий день не обходиться без традиційного танцю Дракона, який символізує добробут.

Статуя дракона з Забороненого міста. *Китай*

Перлина буддійської храмової скульптури Японії

Найдовша в Японії дерев'яна 120-метрова споруда, яка заснована у 1164 р., — буддійський храм у східному Кіото **Сандзюсанген-до**.

Простий і строгий з фасаду, він має свою родзинку всередині. У центрі головної зали знаходиться божество храму — величезна дерев'яна статуя богині милосердя, краси й удачі. Вона має 11 голів, щоб краще відчувати страждання людей; 1000 рук, щоб допомогти їм боротися зі злом. *Статуя оголошена національним скарбом країни.* Праворуч і ліворуч від неї розташовані по 500 позолочених статуй на зріст людини. Ця скульптурна композиція вражає своїм масштабом. Статуї були створені в XII — XIII ст. і теж є національним надбанням Японії. Позаду статуї богині підносяться 28 японських божеств-захисників буддійського світу. Вони представляють її учнів і втілюють позитивні риси.

Статуя богині милосердя

Позолочені статуї

Одна зі статуй божеств-захисників буддійського світу

? Порівняйте скульптури готики та японські скульптури храму Сандзюсан-гендо. Що в них спільного і чим вони відрізняються? Як виражено динаміку? Які особливості національних стилів ви б виділили?

Таким чином, і архітектура, і скульптура у країнах далекосхідного культурного регіону були різними формами вираження загальних ідей і уявлень про світ, що склалися ще з давніх-давен.

Основні давні правила і традиції утворили особливі урочисті і в той же час надзвичайно декоративні художні стилі у мистецтві живопису, які відобразили життєлюбний і філософський дух, властивий мистецтву Китаю та Японії в цілому.

Образотворче мистецтво Китаю та Японії

Поміркуємо разом

Як ви вважаєте, які характерні риси може мати живопис Китаю та Японії? Чи впливає у цих країнах світогляд на їх індивідуальний стиль?

Естетичний феномен китайського живопису

Буддизм, який поширювався в країнах далекосхідного культурного регіону, став каталізатором усіх творчих сил Далекого Сходу і сприяв зміцненню в Китаї *пантеїстичного світогляду*: Всесвіт — єдність і святість природи, єдність усього живого, тому необхідно шанобливо ставитися до природи. За буддійськими уявленнями, природа сприймалася як величезний космос, часткою якого була людина. Тому центральне місце в китайському живописі займав **пейзаж**.

? У чому виражається особливість китайського пейзажу?

Ян Цзи Анн. Пейзаж

Китайський пейзаж — це формування своєрідного просторового мислення, вираження глибинних внутрішніх почуттів. Учений Цзун Бін (V ст.) у своєму есе «Попереднє повідомлення до зображення гір та вод» писав, що художник обов'язково має зображати не просто те, що він бачить, а своє відношення до того, як світ бачив хтось інший до нього; твори мають показувати «духовне єднання» з природою. Друга важлива теза, що була визначена вченим — це упевненість у тому, що осягнення краси світу означає вміння бачити в ньому власне віддзеркалення.

Традиційний жанр *китайського пейзажу* називається **шань-шуй** («гори-води»). *Гора* (шань) уособлює **ян** (світлий, активний принцип природи), *вода* (шуй) — **інь** (жіночий, темний і пасивний). Філософія китайського пейзажного живопису розкривається у взаємодії цих двох початків і відтворюється художниками в їх творах: у гірських вершинах, смугі туману, у водоспадах тощо.

Для художників Китаю об'єктом зображення є навіть не сам пейзаж в європейському сенсі цього слова (фотографічна точність), а невлучно мінливий стан природи (узагальнений образ природи) й переживання цього стану самим митцем, що нагадує пейзажний живопис французьких імпресіоністів. Значна частина картини нічим не заповнена, і це не випадково. Порожнеча — це відображення *концепції небуття* як вищої реальності. Тому сама людина, навіть якщо вона і була зображена на пейзажі, ніколи не займала в ньому головного місця і виглядала маленькою фігуркою, стороннім спостерігачем.

Ще одна значна відмінність пейзажу, виконаного в стилі *шань-шуй*, від звичного європейського — китайські майстри створювали свої пейзажі по пам'яті або писали уявні картини. Глядач, який дивиться на картину, є співучасником нарівні з художником, який закликає його до роздумів і співпраці. Нерідко на пейзажах шань-шуй можна зустріти нанесені художником ієрогліфи, які є поясненням до картини.

? У чому полягає особливість китайських пейзажів? Які емоції вони у вас викликали? Порівняйте їх із картинами європейських пейзажистів різних стилів. Визначте їх спільні та відмінні риси.

Традиційний китайський живопис — **гохуа** — це одна з найбільш відомих візитних карток Китаю. Він дуже відрізняється від європейського живопису. У живописі *гохуа* виділяються два основні стилі, які передають настрій поетизованої реальності: **сеі** («живопис ідеї», «вираження думки») і **гунби** («ретельна кисть», *найтонше графічне опрацювання деталей і ясність ліній*). В умовах занепаду образотворчого мистецтва в Китаї (кінець XIX — початок XX ст.) саме стиль *гохуа* оновив традиції національного живопису. Він мав свої технічні особливості, жанрову своєрідність і специфічний метод зображення предмета.

Зразки традиційного китайського живопису гохуа

Хуан Шан Ценг. Серія «Птиці»

Ван Ніаньдун. «Панди»

Фен Інцзе. Серія «Півні»

Чанг Хуаюн. Пейзаж

Тіан Ви. «Літній пейзаж»

Відомий майстер традиційного китайського живопису *Чжан Дачань* говорив, що стиль *сеі* призначений для передачі духу предмета, його внутрішньої сутності, а не зовнішньої схожості. Цей стиль включає в себе різні жанри: квіти і птахи, пейзаж, тварини, люди.

Зразки традиційного китайського живопису сеі

Янь Лібень. «Тринадцять імператорів». (Фрагмент сувої. Шовк, водяні фарби, туш)

У китайському живописі отримали самостійне значення жанри, що стали на декілька століть традиційними. Наприклад, жанр «жен» («люди») включає в себе все, що стосується зображення людини: портрет, історичні і міфологічні сюжети, сцени палацового побуту тощо.

Прославленим майстром жанру «жен» був *Янь Лібень* (близько 600—673). На своїх полотнах він жваво і з великою повагою до земного життя зображав різні побутові сценки. Але від численних творів зберігся тільки один сувій із зображенням тринадцяти імператорів. При всій умовності типів, поз і осіб вражає, з якою витонченістю і свободою володіє художник гнучкою лінією, що окреслює складки одягу, контури осіб, зачіски.

Великий інтерес викликають малюнки з прихованим символізмом відомого китайського художника **Чжоу Фана** (730—810). В образах придворних дам, які прогулюються з собачками, грають у шахи, митець зумів відтворити не тільки атмосферу придворного побуту, але й передати їх внутрішній світ і характерний для того часу ідеал повнокривної і земної краси. Сюжет його малюнків простий, але кольори яскраві та соковиті й водночас м'які.

Чжоу Фан. «Придворні панянки з віялами»

Живопис видатного художника **Шень Чжоу** (1427—1509) високо цінувався знавцями і був віднесений до вищого класу «божественних» творінь. Митець розумів сутність людини як якийсь початок, що постійно змінювався. На думку майстра, найбільш повне вираження характеру людини в портреті зовсім не означає прояв його натури. Шень Чжоу сформував у своєму трактаті «Чжуан-цзи» творчу програму художників-портретистів свого часу. «Я не кажу про форму, про зовнішній вигляд, — підкреслює майстер, — а говорю про душу (характер), бо люди Піднебесної бувають подібними за формою, за зовнішністю, а душі їх дуже різні». Шень Чжоу вважає, що якщо художник прагне лише досягнення схожості з тими, чий портрет він пише, то митець зобразить людину, тільки худу або повну, неакуратну або охайну, і серед кількох десятків людей неодмінно знайдуться схожі. «Але хіба можна сказати, — підкреслює автор, — що таким чином він передасть душу людини?!»

Шень Чжоу.
Автопортрет

Робота у парак

Порівняйте портретний живопис художників Китаю з портретним жанром європейських художників. Визначте їх характерні риси.

Наведіть приклади творів українських художників, які працювали в цьому жанрі.

Шень Чжоу. «Читання серед осінньої природи»

Картина сучасного художника
Вангсю Ронга

Китайський національний живопис кардинально відрізняється матеріалом, технікою і художніми засобами від європейського. Художники цієї країни і сьогодні дотримуються традиції стародавнього живопису, використовуючи туш, мінеральні та рослинні фарби, які наносяться на шовк (іноді на бавовняну тканину) або на особливий папір з м'якого тонкого волокна. Такі картини в формі сувоїв можуть бути горизонтальними — для розглядання їх на столі, вертикальними — для прикрашання стін.

? Що означає в традиційному китайському живописі «Чотири благородних»?

Учений епохи Мін Чень Цзі-жу розробив систему, яку назвав «Чотири благородних». Зображуючи чотири рослини — дику сливу, бамбук, хризантему і орхідею — учні набували основні навички, необхідні для продовження занять живописом.

Дика слива

Бамбук

Хризантеми

Орхідеї

Бамбук — символ людського характеру, високих моральних якостей. Зображення *гілки з ніжно-рожевими, білими або жовтими квітами дикої сливи мейхуа* — символ гордої людини кришталевої чистоти, непохитність і стійкість: квітконіжка — абсолютний початок; чашечка *втілює три сили* — Небо, Землю і Людину. **Орхідея** — простота, чистота і приховане благородство. **Хризантема** — символ піднесеної самотності.

Знайдіть за допомогою Інтернет-ресурсів матеріали, що познайомлять вас із технікою написання картин в різних стилях китайської живопису. Спробуйте написати власні картини-символи. Успіхів і натхнення!

Ще одна особливість китайського традиційного живопису — **мистецтво каліграфії**. Живопис цієї країни — цілісний вид мистецтва, в якому вірші та каліграфія є невід’ємною і рівноцінною частиною полотен, що відтворюють гармонію і сповнену загадковості світобудову (гармонійне поєднання поезії, каліграфії і живопису). І художники, і каліграфи користувалися одними і тими ж інструментами і прийомами.

Цзінь Нун. «Гілки верби»

? Яке особливе значення для китайських художників мав колір?

На основі вчення про п’ять першоелементів світу (вода, вогонь, дерево, метал і земля) китайські художники використовують п’ять основних кольорів, які вважають зразковими:

- **чорний колір** здавна вважався кольором небес, тому він був основним у стародавньому китайському живописі, він також символізує зиму і північ;
- **білий колір** співвідноситься з золотом, чистотою, а також символізує осінь і захід;
- **жовтий** — із землею, праведністю, він вважається найкрасивішим і означає центр Всесвіту;
- **синьо-зелені** відтінки символізують весну, час, коли все сповнене силою і енергією. Ці відтінки асоціюються зі сходом;
- **червоний колір** — це радість і свято, а також літо. Ці відтінки асоціюються з півднем.

Для допитливих

Ніжна, плавна, заспокійлива краса властива акварельному живопису сучасної художниці **Лянь Янь Шен**, яка пише картини своїм неповторним стилем. Її називають *чарівницею з пензликом*, а картини, де домінує квітуча флора, а іноді і полохлива фауна, називають *акварелями з психотерапевтичним ефектом*.

Картини Лянь Янь Шен

? *Що ви знаєте про народну художницю України, про творчість якої Пабло Пікасо говорив: «Якби ми мали художницю такого рівня майстерності, то змусили б заговорити про неї цілий світ»? Репродукцію її картини «Хата в Богданівці» ви бачите справа. Про кого йдеться? Що спільного є у її картинах і картинах китайської художниці? Як ви вважаєте, чому?*

Художниця? «Хата в Богданівці»

? Якби вам довелося ознайомити з китайським живописом людину, яка нічого про нього не знає, на чому б ви зробили акцент у своїй розповіді?

Отже, традиційний китайський живопис у всій повноті виражає світовідчуття і світогляд мешканців цієї країни. Тому такі популярні течії європейського мистецтва, як кубізм, абстракціонізм, сюрреалізм для китайських художників неприйнятні, у них вони бачать порушення гармонії. На картинах майстрів цього регіону не знайдемо *натюрмортів по-європейськи*: мертві букети квітів, плоди, що втратили свою життєву силу. Китайський натюрморт неодмінно живий, квіти і плоди зображуються зростаючими, наповненими соками життя: вони *віддзеркалюють життя духу, сповненого гармонії*.

Унікальні особливості японського живопису

Кукі Койіма. «Гора в хмарах»

Такедзава-сенсей.
«Нічний пейзаж»

Однією з особливостей мистецтва Японії є те, що воно століттями мало вплив чужоземних митців, але залишалося самобутнім, творчо поглинаючи кращі надбання художньої культури світу. У живописі, поезії, архітектурі, скульптурі, художньому ремеслі Японії можна знайти китайські, індійські, корейські та інші іноземні елементи.

Традиційний японський живопис дуже різноманітний як *за змістом*, так і *за формами*: це і настінні розписи, живопис на тонких ширмах (картини-ширми) і вертикальні та горизонтальні сувої (*ямато-е*), якими ілюстрували літературні твори і які виконувалися на шовку і папері, це і альбомні листи та віяла тощо.

Для японського мистецтва живопису, як і для цього виду мистецтва інших країн далекосхідного культурного регіону, характерне відведення провідного місця *природі* і зображення її як носія божественного начала. Іншим напрямком, який набув значного поширення в живописі Японії, є *зображення сцен із релігійних історій і легенд, з повсякденного життя людей і тематичні картини*.

Результатом «творчої взаємодії» японського художника з *папером, пензлем і тушшю* є **монохромний живопис** — один із основних напрям-

ків японського живопису, у якому іноді допускається використання кольорів, але обмежується тонкими, прозорими мазками, які завжди залишаються залежними від лінії, виконаної тушшю. Японські художники надавали великого значення взаємодії двох матеріалів — паперу і туші (взаємодія **інь** і **ян**).

Основний жанр монохромного живопису — це **пейзаж**. При зображенні природи важливі кожна лінія і кожна пляма — *художня мова майстра*, що відображає його світогляд і світосприйняття — це *система образів і символів, сховище філософської думки*, а головне — спосіб комунікації та гармонізації себе і навколишнього світу.

Сессю Тойо. Розпис ширм

Кано Тянью. «Даоські безсмертні»

Мистецтво **Кано Тянью** (1602—1674) — неперевершений зразок класичної академічної техніки. Художник зображав міфологічних істот, різних птахів, тварин, випадки з життя людей. Митець відомий своїми чудовими монохромними розписами по шовку. Девізом досвідченого майстра були лаконічність і стриманість, що виражалися і в акуратному використанні яскравих кольорів. Сучасник Тянью **Тоса Міцуюка** (1617—1691) сконцентрував естетичну мудрість епохи в одному реченні: «Сутність живопису можна висловити одним словом — легкість».

Перлина японського живопису

Кацусіка Хокусай (1760—1849), один із відомих японських художників, який прожив довге і дивно плідне життя. Доживши до 88 років, він створював картини, ескізи, ілюстровані книжки і, звичайно, вишукані ксилографії, відомі у світі. Найвідомішою гравюрою Кацусіки Хокусая вважається «Велика хвиля в Канагава». Стиль художника вплинув на творчість Ван Гога та імпресіоністів.

Кацусіка Хокусай. «Велика хвиля в Канагава»

К. Моне «Хвилі, що розбиваються»

Для допитливих

Француз Едмон де Гонкур (1822—1896), пристрасний любитель японського мистецтва, в «Щоденнику» за 17 лютого 1892 р. написав, що побачив разом із друзями кілька пейзажних гравюр **Кацусіки Хокусая**, де зображена Фудзіяма, і зазначив: «Важко навіть уявити, в якій мірі наші сучасні пейзажисти, і особливо Моне, зобов'язані цим картинам».

Кацусіка Хокусай. «Пляж Тагоноура в Едзирі»

З давніх-давен японці ставилися з повагою і захопленням до гори Фудзі. Про неї склали вірші, вона була темою переказів і об'єктом релігійного поклоніння. Серія «Тридцять шість видів Фудзі» Хокусая була високо оцінена завдяки дивним композиційним прийомам, які в ній використані. На одних гравюрах велична гора займає майже весь лист, інші ж зображують міські пейзажі в околицях Едо, а Фудзі ледь видно здалеку. Згодом К. Хокусай створив і тритомник «Сто видів Фудзі», що складався з пейзажних гравюр, зшитих в книги.

? У чому полягають національні особливості і філософія живопису Японії? Порівняйте його з різними жанрами європейського живопису.

Театральне мистецтво Китаю та Японії

Мистецтво — це складова частина духовної культури людства.
Лев Коган, доктор філософських наук, професор

Поміркуємо разом

У чому, на ваш погляд, полягає призначення театру?

Які основні художньо-мовні засоби театрального мистецтва ви знаєте?

Які види театрів існують в Україні? А у вашій місцевості? Розкажіть про них.

Театри країн Далекого Сходу і європейські театри не схожі між собою. Але у театральному мистецтві цього регіону є багато спільного: суворі правила сценічного мистецтва і майстерності актора, що вимагають від виконавця віртуозного володіння усіма видами акторської техніки.

Основними *характерними рисами* театрального мистецтва цього регіону є:

- тісний зв'язок із релігійним ритуалом, який вплинув на формування театрального канону;
- не чітка грань між окремими жанрами (драмою, оперою, балетом), а поєднання їх в музично-танцювальному дійстві;
- перше місце відіграють музика і рухи тіла, а слово посідає другорядне місце.

Сьогодні в країнах Далекого Сходу існують найрізноманітніші форми театрального мистецтва — від найдавніших до сучасних, від споконвічно національних до запозичених.

Китайська опера

При створенні китайського театру велике значення надавалося класичному конфуціанському світогляду: дотримання етичних норм, обов'язкове торжество чесноти над вадами, історичне обґрунтування і літературна вишуканість. Саме вони і лягли в основу театрального репертуару.

Різновидом китайської опери є **класична пекінська опера**, яка бере свій початок з XVIII ст., і в якій музичний матеріал співаків і оркестру традиційно передається з покоління в покоління.

Пекінська опера об'єднала в собі елементи музики, співу, діалога, танцю, акробатики і вправ військового мистецтва з майстерно написаним текстом і технікою втілення. Дія в опері не обмежена ні в часі, ні в просторі; широко застосовуються умовності та символіка. Дія спектаклю зображується виключно рухами актора. Наприклад, існують спеціальні рухи для позначення входу або виходу з дому, підйому сходами, переправи через річку. Якщо виконавці кружляють колом з батоном у руках — це значить, що вони їдуть на конях.

Жіночий персонаж у пекінській опері

Чоловічий персонаж у пекінській опері

Кожне амплуа передбачає свій стиль і правила спілкування на сцені. Комічних героїв можна впізнати за великими білими плямами на обличчі; злі персонажі мають розмальовані обличчя. Традиційний репертуар пекінської опери налічує більше тисячі сюжетів *повчального, філософського, військового, історичного і комічного* змісту.

Герой і лиходій

Комічні персонажі

Сценічний костюм своєю формою, конструкцією, орнаментом і кольором висловлює давню космологічну символіку природного чергування Світла і Темряви, злиття Неба і Землі в акті створення Світу.

Бажано подивитися і послухати (за вибором учителя)

*Знайдіть в Інтернет-ресурсі відеокліпи:
Пекінська опера «Перепона шляху коню»;
Чудеса пекінської опери;
Фізпідготовка до Китайської опери.*

Європейська опера довгий час залишалася незрозумілою, чужим видом мистецтва для Китаю. Саме діалог культур Сходу і Заходу в сфері музичної творчості став ефективним способом інтеграції Китаю до загальносвітового культурного простору, але при цьому китайська музика і китайська опера зберігають свої національні особливості.

Японський театр

Традиційний японський театр — це унікальне явище і надбання нації. У наш час ставлять спектаклі, сценарії до яких написані ще в VIII ст.

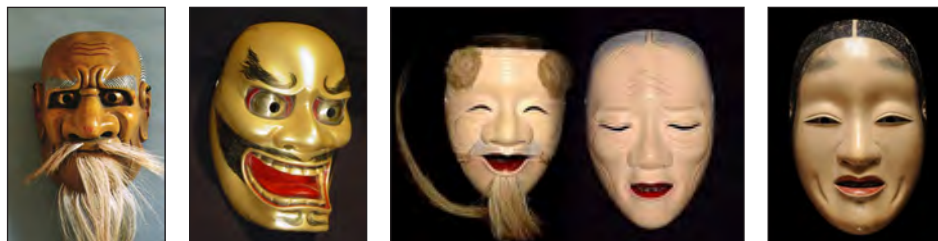

Сцена з вистави «Окина» за постановкою японського театру Но Кандзе Кайкан

Невід’ємні атрибути сучасного традиційного японського театру — **маски і танці**. Їх історія починається з релігійних шаманських ритуалів Стародавньої Японії. У театрі немає дрібниць: акторська майстерність і музика, декорації і костюми, грим, маски і танці — кожен елемент надзвичайно важливий. Найбільш популярними з різних видів японських традиційних театрів були **театр Но** і **театр Кабукі**.

Театр Но виник у XIV ст. Слово «Но» перекладається як «*майстерність, талант*». Цей вид театру був надзвичайно популярним серед самураїв і аристократії. Театральні постановки не мали цілі щодо тимчасової і просторової передачі реальності. Небагате обрамлення сцени (найчастіше взагалі відсутнє) і досить одноманітні рухи акторів ставили перед собою мету *пробудження уваги у глядача*. Актори могли зробити лише кілька кроків, але за їх репліками і співом хору аудиторія робила висновки, що герой пройшов довгий шлях.

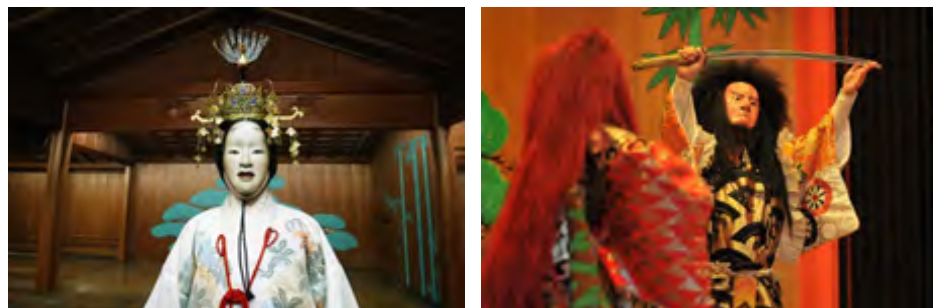
Обов’язковим і характерним елементом було і є використання акторами *особливих дерев’яних масок* (зараз використовується близько 200). Припускають, що маска передає акторові духовну владу. Перед спектаклем актор довго вдивляється в маску, перед тим як надіти її, він ніби об’єднується з нею.

Маски персонажів із вистав театру Но

Актори театру *Но* ніколи не використовують грим. Коли актор виступає без маски, то його обличчя зберігає нерухомість і виглядає немов маска. Театр *Но* — це театр *жестів*, які несуть в собі певний сенс. Протягом вистави актори жваво рухаються сценою в танці і раптом застигають у певній позі, підкреслюючи цим особливий драматизм ситуації. У моменти загострення пристрастей як правило повністю відсутні звук і рух. Це не просто тиша, а напружене мовчання.

Існує близько 250 класичних сценаріїв, що поділяються на **п’ять видів**: божественні п’еси, військові п’еси, костюмовані, або жіночі п’еси, п’еси демонів. У наш час великою популярністю користуються експерименти з’єднання мистецтва театру Но і сучасної західної культури.

Сцени з вистав театру Но

Бажано подивитися і послухати (за вибором учителя)

Знайдіть в Інтернет-ресурсі відеокліпи:

Japanese Noh / Японський театр Но.

Театр Но від Набору Кацумі; Трагедія кохання в п'єсі театру Но «Тейк».

Перший демократичний театр Японії — театр **Кабукі** — свою назву отримав від дієслова «**кабуку**», що означає «*нахилятися вперед*». У широкому сенсі «**кабукі**» можна тлумачити і як «*несхожий*», «*заплутаний*», «*той, що відхиляється від норми*».

Для допитливих

Вважається, що початком театру послужили ритуальні танці та сценки, що виконувалися у синтоїстському храмі в Ідзумо. Ці танці і сьогодні виконуються у храмах красиво загримованими дівчатами з розпущеним волоссям в тонких накидках поверх білих *кімоно* і червоних *хакама*.

До числа храмових танцівниць належала і дівчина на ім'я **Ідзумо-но Окуні**. Своім виглядом вона нагадувала квітку персика, а її танцювальна манера була величною, дзвінкий голос вражав усіх, хто приходив на неї подивитися. Дівчина вміло поєднала традиційні, романтичні й світські танці, народні балади, віршовані імпровізації, комічні діалоги та інші елементи в одне гармонійне ціле і у такий спосіб створила театр *Кабукі*, в якому виступали молоді танцівниці. Остаточно театр Окуні сформувався у 1603 р.

Театр Кабукі. Види гриму

Сцени з вистав театру Кабукі

Театр *Кабуки* має своєрідну особливість — авансцена розташована просто в залі для глядачів. Зміну декорацій здійснюють робочі сцени, які одягнені в чорне і вважаються «невидимими». Важливі особливості театру — «мова поз» і грим, який надає необхідну стилістику персонажу.

Театр *Кабуки* складається з **трьох видів вистав**: історичні, простонародні, танцювально-драматичні п'єси.

У сучасній Японії театр *Кабуки* — найпопулярніший вид театрального мистецтва серед усіх традиційних японських драматичних жанрів. Багато акторів цього театру часто знімаються в кінофільмах і на телебаченні. 24 листопада 2005 р. театр *Кабуки* увійшов до «Третьої Декларації шедеврів усного спадку людства» ЮНЕСКО.

Бажано подивитися і послухати (за вибором учителя)

Знайдіть в Інтернет-ресурсі відеокліпи:

Традиційна культура Японії — Театр Кабуки;

Японський театр Кабуки;

Битва з тінню, Kabuki Theatre.

? Які характерні риси притаманні театральному мистецтву Китаю і Японії і які є відмінності в порівнянні з театральним мистецтвом європейської культури?

Ландшафтна культура Японії

Поміркуємо разом

Чи потрібна садово-паркова культура (ландшафтна архітектура) людині? Навіщо?

Історична довідка

До Японії садове мистецтво прийшло з Кореї. Першими дизайнерами садів були осілі корейці, які принесли з собою «послання» Будди і поширення ідеї *храмового саду*. Буддійські храмові сади знайшли в Китаї та Японії благодатний ґрунт і стали проявом властивої *синтоїзму* любові до природи і *буддійського* ідеалу раю. Згодом ці сади трансформувалися в новий вид саду — *японський ландшафтний парк*, в якому і проявився національний характер країни.

Зразок японського саду

Сціядопітис

Ландшафтна культура Японії значно відрізняється від європейської. Японський сад — це перш за все філософія, світогляд і світорозуміння. Це невелика за площею *модель певного пейзажу*, обов'язково з водоймами, острівцем на озері, у воді якого віддзеркалюються чарівні фрагменти пейзажу. Обов'язкові і містки, звивисті ланцюжки каменів різних відтінків і форм, декоративні лампи, що створюють незвичне освітлення, атмосферу таємничості. У саду бувають рослини, специфічні лише

для Японії, вічнозелені дерева, наприклад, зонтична сосна (сціядопітіс). Кожна деталь саду має символічне значення.

Сад Санкей-ен

Казковий столітній сад **Санкей-ен** у Йокогамі є пам'ятником японської ландшафтної культури. Він дивує чистими ставками, чудовими стежками і розмаїттям кольорів: навесні — цвітінням сакури та азалії, влітку — чарівними ірисами, а восени — різнокольоровими хризантемами.

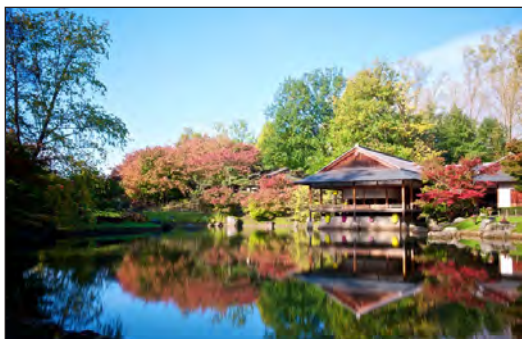

Парк Сіндзюку-гоен

Токійський великий парк **Сіндзюку-гоен** особливо багатолюдний ранньою весною, коли у ньому цвіте сакура (більше 1500 дерев). Площа парку становить 58,3 га, окружність досягає 3,5 км. На території парку створено три сади: *класичний японський, регулярний парк у французькому стилі і пейзажний англійський*. Японський сад розташовано навколо двох ставків, на яких є острови, що з'єднані витонченими містками. На берегах розташовано павільйони, серед них і так званий «Тайванський павільйон», який був побудований спеціально до весілля імператора Сева.

? Чому приділяється увага при створенні саду або парку в Японії?

Японський ландшафтний дизайн — це краса і традиції, гармонія і досконалість, кропітка праця і захоплення садівників всього світу. Принципи побудови садового простору Японії активно використовують у Європі (з XVIII ст.), у США, Аргентині, Австралії, є вони і в Україні.

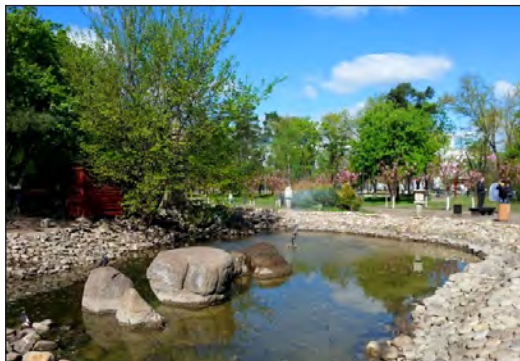

Японський сад. Хассельт, Бельгія

Японський сад. Лондон, Великобританія

У київському парку «Киото», де знаходиться найдовша в Україні алея сакур є екзотична пам'ятка, — японський сад з сухим озером, кам'яними містками, з незвичним підсвічуванням і східними рослинами. Створив сад один із провідних ландшафтних архітекторів Японії — *Широ Накане*.

Парк «Киото» у Києві

? Які парки або сквери є у вашій місцевості? Які характерні риси вони мають? Презентуйте їх.

У наш час, коли з одного боку рівень технологій піднявся до небувалих висот, а з іншого — зростає екологічна загроза, паркова культура покликана зіграти важливу роль у створенні здорового оточення в усіх сферах життя і діяльності суспільства.

Філософія ікебани

Культура кожної країни має свої характерні особливості не лише в образотворчому мистецтві, ландшафтному дизайні, а й у *декоративно-ужитковому мистецтві*. Один із важливих видів цього мистецтва у Японії — це класичне японське мистецтво **ікебани**, тобто створення композицій із зрізаних рослин та квітів, буквально означає «*нове життя квітів*». Японці вважають ікебану справжньою гордістю свого народу. Цей вид мистецтва

Свято хризантем у Японії

Створення композиції сучасною майстринею

виник понад 600 років тому. Його батьківщина — Індія, до Японії проник із Китаю, разом із культом хризантеми, що стала квіткою японських імператорів.

Засновниками цього мистецтва вважаються буддійські ченці. Зрізаючи рослини, вони давали їм нове життя у своїх «творах», намагаючись при цьому не наслідувати природу, а створити витончену композицію для підношення богам.

Японці створювали композиції ікебани для того, щоб висловити основні положення філософії буддизму, і довгий час підношення символічно культових квітів і рослин Будді було одним з основних ритуальних обрядів Японії. Однак з плином часу мистецтво ікебани втратило ритуальне значення і перетворилося на особливий вид декоративно-ужиткового мистецтва — вираження думок, почуттів і вражень через квіткову композицію.

Японське мистецтво ікебани принципово відрізняється від європейського підходу до складання букетів. *Головне завдання європейського майстра* — показати своє вміння зробити букет яскравим, вкласти до композиції свою індивідуальність. *Мета мистецтва ікебани в Японії* навпаки: за допомогою простих і скромних рослин показати досконалість і лаконізм у формі; відобразити гармонію взаємозв'язків між небом, землею та людиною; створити модель досконалої світобудови.

Основа композиції ікебани — **трикутник**: *найвищі* гілки символізують небо, народження, душу; *середні* — людину, життя, розум; *найкоротші* — землю, смерть, тіло. Трибічний порядок породжує в людях прагнення до досконалості, ідеалу, якого не існує. Ікебана бездоганна у конкретний мо-

мент, а прагнення зберегти її красу на тижні не є головним. У ній відтворено протистояння **інь** і **ян** як діалог між рослинами. У мистецтві важливим є поєднання рослин і вази, квітів і фону, квітів між собою, форми і кольору квітів і вази.

Зразки ваз із квітами при створенні ікебани

За допомогою Інтернет-ресурсу знайдіть матеріал про мистецтво ікебани і про «мову квітів» у культурі японців.

Створення ікебани для японців — священний ритуал, справа, якої навчаються все життя. **Простота** як *знак оригінальності* та **єдність** як *знак цілого* — ось те, що робить ікебану популярним національним мистецтвом Японії.

? Із яких квітів ви створили б ікебану для коханої людини, матері, улюбленої вчи-тельки? Від чого залежить значення кожного компонента вашої ікебани?

Українці також здавен любили прикрашати на свята себе і своє житло квітами і гронами ягід. Однією із найдавніших прикрас із квітів, яка стала одним із *символів нашої країни*, є **вінок** — своєрідна межа між *світом земним і небесним*, своєрідний талісман, оберег, який завжди плели з особливою турботою і трепетом. Різноманітність українських вінків вражає: магичні святкові, звичайні, весільні тощо, всього їх понад 77 видів.

Українські традиції

За допомогою Інтернет-ресурсу знайдіть матеріал про мистецтво плетіння вінків в Україні, про квіти-символи, які традиційно влітають в український вінок, і зробіть у класі фотовиставку різних видів святкових вінків.

Розкажіть про традиції мистецтва плетіння вінків у вашій місцевості.

Традиційне чаювання у Китаї

Розглядаючи традиції країн далекосхідного культурного регіону, неможливо залишити поза увагою **чайні церемонії**, які в цих країнах із давніх-давен перетворилися на самостійний вид мистецтва. Саме чай тут вважається однією з «семи речей, потрібних щодня», поряд із дровами, рисом, маслом, сіллю, соєвим соусом і оцтом. Чайна церемонія, на думку далекосхідних жителів, справжнє мистецтво, перетворене на культ. Знання церемонії розцінюється як міра освіченості, це знак духовної культури людини.

Майстер гунфу ча

Пам'ятник чаю, готель і музей чаю. Мейтан

Мистецтво приготування чаю у Китаї (**гунфу ча**) виникло серед буддистських ченців у I—II ст. до н. е. Основна мета цієї церемонії — максимально розкрити багатство смаків і насичений аромат напою. За традицією використовується *бірюзовий (синьо-зелений) чай*.

Чаювання у Китаї може бути приводом для того, щоб *виразити знак пошани* старшим, родичам; для *сімейної зустрічі*; для *вибачення* на знак щирого каяття; для виразу подяки старшим в день весілля тощо.

Залежно від ступеня ферментації, процесу сушіння тощо розрізняють різні види чаю: **зелений, білий, червоний** (той, що ми звикли називати чорним), **жовтий, квітковий** та інші. У свою чергу ці види чаю поділяються на безліч сортів, яких налічується у Китаї близько 1500.

За допомогою Інтернет-ресурсу знайдіть матеріал про етапи мистецтва чаювання у Китаї і з друзями проведіть чаювання по-китайськи.

Про важливу роль чаю в житті китайців свідчить факт створення різних організацій: Загальне китайське суспільство чаєводів, Китайський міжнародний центр із вивчення чайної культури, Центр вивчення чаю при Академії сільськогосподарських наук, Китайський національний музей чаю. Створюються навіть пам'ятники чаюванню.

Чайна церемонія Японії

Японський письменник, художній критик Какудзо Окакура відзначав: «Чайна церемонія для японця – релігія... В очах іноземного пересічного громадянина чайний обряд є лише прикладом тисячі і однієї дивності, які складають незбагненність і дитячість Сходу. Однак перш ніж робити поспішні висновки, варто подумати про те, яка, по суті, мала чаша людських радощів і наскільки мудрі ті, хто вмів її заповнити».

Японія перейняла у китайців не тільки сам чай, але і його духовну сутність. Чайна церемонія Японії, що була сформована у XIII ст., на противагу китайським пишним чайним дегустаціям представляє собою давній ритуал і походить із однієї з форм медитації: очищення душі через єднання з природою. Спеціально для цього було створено *чайний сад, будиночок*, до якого веде одна доріжка, і *специфічний керамічний посуд*. Просте вживання напою перетворилося на мініспектакль, який об'єднує чотири основні принципи: *гармонію, шанобливість, чистоту, тишу і спокій*. В Японії існують **шість основних видів чайної церемонії**: *нічна, на сході сонця, ранкова, післяобідня, вечірня, спеціальна*.

Доріжка до чайного будиночка

Чайний будиночок

Перед церемонією гості збираються в одному місці і розмовляють *на суво*ро визначені теми, створюючи відповідний настрій та атмосферу очікування важливого дійства, зустрічі з прекрасним. Далі гості проходять доріжкою до будиночка, споглядаючи розкіш саду навколо.

Перед будинком гостей зустрічають господарі і запрошують їх умитися і помити руки — омивання *символізує духовне та тілесне очищення*. Після цього гості входять до будинку, їм подають легку їжу. Посуд для церемонії обов'язково має бути дуже простим, грубої роботи, бажано дуже старим, що є одним із важливих елементів — *символізує пам'ять про минуле*.

Процес підготовки чаювання

Найважливіша частина: приготування *порошкового* зеленого чаю, яке проходить в абсолютній тиші.

Далі одну велику чашу з напоєм передають по колу, починаючи із найповажнішого гостя, що *символізує цілісність та єдність людей, які зібралися разом*. Коли чаша стає порожньою, її ще раз передають по колу, щоб кожен з гостей міг оцінити її зовнішній вигляд. Потім подається чай окремо кожному з гостей, які обговорюють будинок, його оформлення, красу саду, вислів на особливому сувої з ієрогліфами, який повинен обов'язково бути в будинку.

Церемонія чаювання

Кінець церемонії чаювання

У кінці церемонії заздалегідь приготовлені і спеціально оформлені квіти господиня міняє на такі, які розпустилися повністю, що *символізує кінець церемонії*. Господарі проводжають гостей та прибирають помешкання. Дуже важливо, щоб чайний будиночок залишився після церемонії в такому ж вигляді, як і був до неї — це *символізує те, що гості та господарі цінують кожну мить життя*.

? *Якого значення ви надаєте щоденній трапезі? Чи вважаєте ви, що їжа повинна бути не лише смачною, але і привабливою не тільки на святковому столі? Чи маєте ви родинні традиції, пов'язані з їжею?*

Таким чином, кожна національна культури має власні цінності, що певним чином залежать від менталітету країни, її звичаїв і традицій. Культурний вплив перш за все відображається в області мистецтва, тобто в сфері, яка здатна легко поєднувати досвід різних культур.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ТА САМОПЕРЕВІРКИ

Дайте відповіді на запитання за матеріалом підручника

I. Оберіть варіант правильної відповіді:

1. Що лежить в основі образотворчого мистецтва Китаю?

- а) колір;
- б) лінія;
- в) світлотінь.

2. У японському театрі Кабукі надзвичайної популярності набуло мистецтво оннагата:

- а) виконання усіх ролей театру чоловіками;
- б) головний персонаж з'являється у двох іпостасях — спочатку як людина, а потім як дух;
- в) актори тільки жінки.

3. Китайський музичний театр (опера) об'єднує...

- а) різні жанри музики;
- б) різні види мистецтва;
- в) елементи музики, співу, діалога, балету, акробатики і військових вправ.

II. Дайте коротку відповідь на запитання

1. Які основні особливості притаманні храмовій архітектурі країн далекосхідного культурного регіону?
2. Яке значення у китайському живописі має мова символів?
3. Яка східна ідея втілена у найпоширенішому жанрі — китайських пейзажах?
4. Яке значення мають рухи та пози акторів у китайській опері?
5. Що таке ікебана? Яке значення має цей вид мистецтва для японців?

III. Дайте розгорнуту відповідь на запитання

1. Яке значення відводять скульптурі в храмовій архітектурі Китаю та Японії архітектори і скульптори? Чому?
2. Чим відрізняються французькі парки від англійських, а від японських? Назвіть і проаналізуйте характерні особливості цих парків.

IV. Поміркуйте

1. Чому в японському театрі найбільш поширеними є саме п'ять жанрів? Назвіть їх і обґрунтуйте свою відповідь.
2. Як ви думаєте, чому в країнах далекосхідного культурного регіону надають таке значення чаюванню? Чи може ця традиція стати частиною культури європейських країн?

V. Творче практичне завдання

- I. Продовжте речення:* «При вивченні цього розділу для мене найбільш важливим відкриттям стало...».
- II. Підготуйте театральний вечір на тему:* «Мистецтво чаювання».
- III. Зробіть у класі виставку ваших замальовок на тему:* «Як я бачу навколишній світ». Використайте техніку живопису майстрів Китаю або Японії.

IV. Виберіть тему і підготуйте мистецький проект.

Приклади тем для мистецьких проектів:

- «Роль мистецтва у формуванні особистості у країнах далекосхідного культурного регіону».
- «Характерні риси, життєві цінності і пріоритети населення країн далекосхідного культурного регіону і як вони відображаються в мистецтві».

Мистецтво індійського культурного регіону

Культура затверджується в серце народу і викликає прагнення до творчості.
Микола Реріх, мислитель, художник, мандрівник

Поміркуємо разом

Англійський письменник і драматург Оскар Уайльд писав: «Благо, яке дарує нам мистецтво, не в тому, чому ми у нього вчимося, а в тому, якими ми завдяки йому стаємо». Прокментуйте цей вислів.

Індійський культурний регіон охоплює такі країни: Індія, М'янма (Бірма), Цейлон, Малайя, Непал, Бангладеш, Шрі-Ланка, Пакистан. Він має свою *внутрішню єдність, самобутній характер* і являє собою дивовижний, властивий тільки даному регіону, сплав «реальності і міфу». Населення цього регіону сьогодні — це нащадки різних народів, таких як *дравиди, арії (індоарії), перси, греки, саки, араби* та інші. Проживання в одному географічному регіоні сприяло не тільки змішуванню різних народів, релігійних уявлень, а й утворенню нових загальнонаціональних культур, традицій, звичаїв, що й відобразилося в усіх видах мистецтв, хоч окремі народи все ж таки зберегли свою самобутність.

Сучасність індійського культурного регіону

Весілля у Шрі-Ланці

Фестиваль фарб Холі. Мумбаї, Індія

Делі – столиця Індії

Ісламабад – столиця Ісламської Республіки Пакистан

Щоб краще пізнати особливості мистецтва цього культурного регіону, перш за все необхідно зрозуміти індуїстське *світосприйняття*, в основі якого лежить віра в початковий порядок і взаємозв'язок світу: все в світі послідовно розвивається, проходячи при цьому проміжні стадії: від матерії до життя, від життя до свідомості, від свідомості до розуму, від розуму до духовної досконалості. Народи цього регіону вважають, що в процесі еволюції людини частка духовного початку зростає, а матеріального знижується.

Саме таке сприйняття світу відбивається в усіх сферах людського життя. Мистецтво не виняток: в архітектурі культового призначення, в мистецтві танцю, в живописі, навіть у кіномистецтві віддзеркалилась індуїстська філософія і релігія, прагнення зазирнути в потойбічний світ, отожднити себе з природою і космосом.

З усього розмаїття країн **індійського культурного регіону** розглянемо *Індію* як країну, що увібрала в себе всі духовні цінності цього регіону.

? Які, на вашу думку, характерні риси і художні ідеали властиві різним видам мистецтва Індії? Чому? Чи відрізняються вони від загальноєвропейських? Свою думку обґрунтуйте.

«Індія — колыска людської раси, колыска людської мови, мати історії, бабуся легенди і прабабуся традицій. Наші найцінніші і найбільш важливі з матеріалів в історії людства зберігаються тільки в Індії!» — писав американський письменник Марк Твен. Індія — одна з найдавніших держав світу. У минулому вона була колонією Великої Британії, після Другої світової війни домоглася незалежності.

Микола Реріх. «Тум-мо. На вершинах»

Святослав Реріх. «Вічне життя»

«Мій підхід до Індії був не тільки через мистецтво, але також через життя, через думки Індії, — писав Святослав Реріх, знаменитий художник, син видатного художника, філософа, мандрівника Миколи Реріха, — думки Індії є абсолютно винятковим явищем, феноменом. Вона викристалізувалася протягом століть, тисячоліть. Там є чудові філософські системи, і це я вважаю справжнім ключем до життя Індії».

? Коли ви говорите про культуру Індії, на чому акцентуєте увагу? Що вам особливо подобається у цій дивовижній країні?

Індія — це країна, в якій проживає безліч народів і народностей, кожен зі своєю мовою (більше 30 мов), культурою і традиціями. Тут дивним чином мирно співіснують кілька релігій. До Індії завжди прагнули потрапити тисячі мандрівників, які шукали відповіді на вічні запитання: «Хто я?», «У чому сенс життя?», «Що таке добро і зло?», «Як досягнути істини?».

Культова (храмова) архітектура Індії

Поміркуємо разом

Як ви вважаєте, чому культуру багатьох народів світу найкраще пізнавати через її культову архітектуру?

Храмова архітектура Індії є одним із видів мистецтва архітектури, у якому найбільш яскраво представлена різноманітність індійської духовної культури. Значні культурні, расові, кліматичні та інші відмінності зумовили формування в різних частинах Індії *трьох архітектурних стилів* (саме у храмовій архітектурі), що мають досить значні відмінності: **стиль Нагара**, або північний стиль, який дослівно перекладається як «міський»; **дравідський стиль**, або південний стиль **Дравіди**; **гібридний стиль**.

Храми, побудовані в південному стилі Дравіди

Для індуїстського храму **південного стилю** характерна вежа у вигляді ступінчастої піраміди, з чітко виділеними поперечними поясами, яка завершена багатограним, подібним дзвону, перекриттям. Стіни храму густо оздоблені елементами декору. Для культової індуїстської будівлі **північного стилю** характерна вежа параболічних обрисів із приплюснутим кільцем нагорі. Більшість храмів побудовано саме у цих стилях.

Найважливіша частина кожного храму, його серце — *святилище* — зазвичай квадратне низьке приміщення без дверей і вікон, за винятком єдиного низького і вузького входу. Зображення божества розміщено в геометричному центрі. Над святилищем розташована храмова вежа.

? Зверніть увагу на колорит храмів. Які, на вашу думку, емоції хотіли викликати архітектори у віруючих, коли створювали свої храми? Які емоції викликають ці споруди у вас?

Храми, що створені в північному стилі *Нагара*

Індія — толерантна країна щодо всіх релігій: кришнаїзму, індуїзму, джайнізму, мусульманства тощо. Усі вони залишили слід в архітектурі цієї країни.

Індуїстський храмовий комплекс Акшердхам у Делі

Фрагменти храмового комплексу Акшердхам у Делі

Храм Акшердхам — величний індуїстський храмовий комплекс у Делі — це *різноманітні стилі* індійської архітектури, традиції і мистецтва, що увійшов до Книги рекордів Гіннеса. Відкриття храму відбулося в 2005 р. Його будівництво велось протягом 5 років за участю 7 тисяч майстрів. Висота храму становить 42 м, ширина і довжина — 94 і 106 м. Він прикрашений 234 колонами і більше 20 тис. фігурами. По периметру будівлі розташовано фігури 148 слонів, а в центрі — триметрова статуя Нілкантха Вармі.

Статуя Нілкантха Вармі у храмі Акшердхам

? Що найбільш вражає вас у храмовій архітектурі Індії?

Для допитливих

Для індуїстів внутрішній світ має першочергове значення. І турбота про нього пов'язана з релігійними традиціями, безліччю богів, яким тут поклоняються. Боги незримо присутні в їх повсякденному житті. Вони немов беруть на себе тягар людських печалей і турбот.

Статуя бога Сонця (Сур'ї)

Статуя бога Шиви в Мурудешварі

Статуя індуїстського бога Шиви (2002 р.) висотою 37 м знаходиться в Мурудешварі, штат Карнатук. Бог Шива сидить у позі лотоса спиною до моря на тигрячій шкурі на вершині пагорба Кандука, що робить його видимим далеко з моря. З трьох сторін пагорб оточений водами Аравійського моря. Усередині статуї бога Шиви знаходиться музей, створений за легендою про Равану і Атма-лінгами.

Унікальний храмовий комплекс — печери Еллори

До стародавніх пам'яток буддійської архітектури належать **печерні храми**. Ченці, розширюючи природні гроти на гірських схилах, створювали величезні молитовні зали, висікали в скелях монастирі і храми з арочними галереями, вікнами і балконами.

Одне з таких див — **печери Еллори**, які знаходяться в штаті Махараштра і до цього часу є предметом суперечок серед вчених. Навіть сучасні високі технології практично неспроможні допомогти науковцям пояснити, як були побудовані в стародавні часи такі величезні комплекси. Лише старовинні манускрипти та мідні таблички розповідають, що печери Еллори почали прикрашати і будувати в них храми приблизно із середини VI ст., а завершені вони були тільки в X ст.

Печерні храми Еллори

У темних печерах розташовано 34 храми і велика кількість скульптур, вони віддзеркалюють три релігійні культу: 17 індуїстських, 12 буддистських і 5 джанайських храмів є одним комплексом. Усі вони занесені до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

На вершині гір Кайласа є величезний монолітний **храм Кайласанатха**, який також належить до комплексу печер Еллори. Його називають «Вершина світу» і кажуть, що храм мав найважливіше значення: «Він був брамою в небо і являв собою проміжну ланку між людиною і вищими силами». Храм Кайласанатха висічений з монолітної скелі і оздоблений різьбою. Величезне святилище, висота якого становить 30 м, ширина — 33 м, а довжина — 61 м, є унікальним. Неповторний і його план, і метод будівництва.

Частина храму Кайласанатха

Щоб повністю завершити будівництво храму, який був створений на честь бога Шиви, довелося видовбати і прибрати з об'єкта більше 400 тис. тонн скельної породи. Всі стіни в Кайласанатха вкриті візерунками.

На горі Шатруджая, на околиці індійського містечка Палітана дев'ять століть тому було побудовано 863 джайніських храми, оздоблених різьбою і численними скульптурами. А щоб паломники могли дістатися до них, вони повинні подолати 4 тисячі сходинок. На священній горі заборонено ходити в одязі, який виготовлений зі шкіри тварин, паломники одягаються лише в біле вбрання.

863 джайніських храми

Мавзолей-мечеть Тадж-Махал

Мумтаз-Махал і Шах-Джахану
(картина у стилі Танджор)

На півночі Індії, в Агрі, на березі річки Джайна, знаходиться диво світу — величний, сяючий і, незважаючи на свою 74-метрову висоту, такий легкий і витончений **Тадж-Махал**. Мавзолей-мечеть побудовано за наказом імператора Великих Моголів Шах-Джахана на згадку про дружину Мумтаз-Махал, яка померла під час пологів. Про їх дивовижне кохання існує безліч легенд. Згідно із заповітом, Шах-Джахана поховали в одному склепі з його дружиною. Храм об'єднує в собі елементи *перського, індійського та ісламського архітектурних стилів*. Він являє собою спорудження на платформі з чотирма мінаретами у кутках, до яких прилягає сад із фонтанами і басейном. Стіни викладені полірованим напівпрозорим мармуром та інкрустовані самоцвітами. Мрамур має дивну особливість: при яскравому денному світлі він білий, вранці стає рожевим, а в місячну ніч — сріблястим.

Робота у групах

Порівняйте храми Індії та релігійні споруди європейського Середньовіччя. Які національні особливості кожної архітектури ви можете виділити?

Мистецтво архітектури Індії розвивалося протягом декількох тисячоліть і відрізняється дивовижною різноманітністю за своїми художніми якостями. Архітектурні споруди різних періодів — результат творчості численних народів Індії. Вони є цінними зразками світового мистецтва.

За допомогою Інтернет-ресурсу ознайомтеся з дивовижною храмовою архітектурою Індії.

Види і жанри мистецтва живопису Індії

? *Чи можемо ми визначити характер, властивий тільки індійському живопису? Чи є в історії мистецтва індійського живопису стилі, які притаманні тільки йому?*

Існують різні стилі і види традиційного індійського мистецтва живопису: храмовий живопис, живопис *Мадхубані*, спеціальний розпис на тканині *патачітра*, живопис *Танджор* і багато інших. Вони мають багато-вікову історію, і специфіка їх майстерності вплетена до історії Індії.

? Розпис стін і підлоги — характерний вид живопису, який має місце в культурах всіх народів. Чи це є характерним для Індії?

Живопис у стилі Мадхубані (означає «медовий ароматний ліс») виник у маленькому селі Майтхілі, штат Біхар близько 2500 років тому. Сьогодні він став невід’ємним елементом не тільки домашнього релігійного мистецтва, а й соціального життя мешканців Майтхілі. Оригінальні монохромні зображення на внутрішніх (іноді зовнішніх) стінах і підлозі житлових приміщень носять символічний, ритуальний характер: приносять сім’ї блага, захищають від біди і дарують здорове потомство.

Живопис у стилі Мадхубані

Традиційні сюжети — історії з міфології, зображення богів індійського пантеону, а також традиційні геометричні орнаменти, фантастичні людські фігури з великими виразними очима, схожими на риби і гострими носами, незвична барвиста природа. Обов’язковим елементом є світове дерево «кохбара», яке символізує благодать і достаток.

Для нанесення використовують і сьогодні тільки натуральні фарби, отримані з рослин або інших природних речовин. Наприклад, для чорного кольору — деревне вугілля або сажу, для білого — рисову муку, для жовтого кольору використовували коріння куркуми тощо. Картини пишуть або пензлем, або паличками, іноді просто пальцями. На початку 60-х рр. ХХ ст. митці, які писали у стилі Мадхубані, стали переносити свої твори на папір і вказувати авторство.

Майстриня, що працює у стилі Мадхубані

Для допитливих

Мистецтво Мадхубані має п’ять відмінних стилів, **відповідних кастовій системі**. Перші три стилі заснували жінки вищих каст (брахманів і кайстхі). Сюжети яскравих картин жінок-брахманок — міфологічні сюжети і легенди давньоіндійських епосів.

Брахманічний стиль у мистецтві Мадхубані. Твори на папері

Інші два стилі включають сюжети повсякденного життя, а також релігійну символіку (без зображення богів) і виконуються представницями нижчих каст (дусадхі і шудри). Майстрині не використовували релігійні мотиви, лише зображували квіти і тварин. З плином часу і зняттям соціальних обмежень зникли і тематичні рамки, пов'язані з кастами.

Спеціальний розпис на тканині **патачітра** («пата» означає «одяг», а «чітра» — «картина») — традиційний живопис штату Орісса, який не змінюється вже багато століть. Картини створюються *кастою художників чітракар і Дута Махапатра*. Митці використовують тонку марлеву тканину, яку проклеюють спеціальною смолою, потім ґрунтують крейдою так, що поверхня стає гладкою.

Зразок розпису на тканині патачітра

П. Сельвам. Зображення богині у стилі Танджор

Майстри наносять на полотно кольорові візерунки натуральними фарбами, які вони виготовляють самостійно. Цей вид живопису виник ще у V ст. до н. е. Традиційні сюжети — легенди давньоіндійського епосу, а також картини із зображенням місцевого бога Джаганатх. Художники дотримуються *стилістики*, картина-розпис повинна мати подвійну облямівку. Внутрішній бордюр вузький, прикрашений орнаментом із листя, зовнішній — широкий, прикрашений квітковими мотивами. Боги завжди зображені в профіль, з витягнутим носом і підборіддям, продовгуватими очима. Крішна завжди зображений синім кольором, Баларама — білим, Радха, Субхадра — жовтим, Рама — зеленим.

До нашого часу популярний і завжди впізнаний живопис **Танджор** (штат Таміл Наду). Цей стиль живопису виник у XIV ст. і особливо набув розквіту в XVI—XVIII ст. Він вважався сакральним. Картини виконані на дерев'яних дощечках, покритих шаром тканини зі вставками з напівкоштовних каменів, скла і золота. Героями творів найчастіше є визначні боги і богині або міфологічні істоти, зображення яких прикрашені візерунками.

Найбільш відомий художник, який пише у цьому стилі — **Паннір Сельвам**. Майстер наголошує, що єдина відмінність його творів від стародавніх картин в цьому стилі полягає в тому, що він пише різнокольоровими фарбами.

Стиль **кангра** виник у невеликому князівстві Гюлера (Гулер), розташованому в Хімачал Прадеше. Його *особливістю* є широке використання відтінків зеленого. Стиль кангра більше, ніж натуралістичний, тому що величезну увагу в ньому приділяють деталям навколишньої природи: квітучим рослинам, ліанам, природним стихіям. У своїх роботах художники й сьогодні використовують основні кольори, розбавляючи їх ніжними, свіжими відтінками. Композиції багатьох картин складаються з неповторних ландшафтів. Але особливу увагу майстри приділяють жінкам, зображаючи їх вишуканими та витонченими.

Картина в стилі кангра

У якому б стилі не писав свої картини художник, який народився в Індії, серцем і душою він завжди залишається вірним своїй країні — магичній чарівній Індії. Картини цих художників не можна сплутати з творами митців будь-якої іншої країни. Вони пронизані духом Індії, її релігією і традиціями.

Поміркуємо разом

Чи завжди можна помітити національні та індивідуальні особливості у творах митців Індії?

Галерея художників Індії

Не можна розглядати мистецтво Індії без творчості індійського письменника, поета, композитора, художника, громадського діяча **Рабіндраната Тагора** (1861—1941), який сформував літературу і музику Бенгалії. Він став першим поетом Сходу, який був удостоєний Нобелівської премії у 1913 р. Літературні твори майстра були перекладені всіма основними мовами світу і розглядалися як духовна література, яка разом з його харизмою створила на Заході образ Тагора-пророка.

Для Р. Тагора початковою і природною формою самопізнання і самовираження завжди були різні види мистецтва. «Мистецтво дарує людині свободу вічності, через яку вона пізнає своє справжнє призначення, — писав Р. Тагор. — Мета мистецтва — допомогти людині піднятися над складнощами повсякдення і на крилах свободи злетіти в вічне».

У творах живопису Р. Тагора відчувається вплив численних стилів і видів, у деяких його пейзажах і портретах простежується навіть захоплення імпресіонізмом. Картини митця відрізняються незвичністю малюнка і дивною ритмічною красою. Його зачарували геометричні фігури. Мрійний і загадковий митець часто використовував у портретах незграбні, спрямовані вгору лінії,

Рабіндранат Тагор

вузькі, витягнуті форми, що відображали душевні переживання. У пізніх роботах Р. Тагора відображений біль і за свою сім'ю, і за долю всього людства. Митець вважав, що його картини — посередники між традиціями Європи та Азії, що його головна мета і в живописі, і в поезії, і в музиці — пошук гармонії. «Я бреду з лампою в руці, а мені потрібно, щоб у мені було світло». Рабіндранат Тагор не підписував жодного твору, він розраховував на глядача, вважав, що форма умовна. «Алюзії не мають значення. Просто дивіться», — говорив митець.

Картини Р. Тагора

Поміркуємо разом

Художники знайомлять нас зі своїми сучасниками, з історичними подіями своєї країни, з побутом та звичаями свого часу. А завдяки чому, на вашу думку, вони викликають у глядачів різні почуття: захоплення, страх, любов тощо?

Картини художника **Раджі Раві Варми** (1848—1906) дуже популярні в Індії, а репродукції цих картин можна зустріти на стінах багатьох будинків. Сюжети творів митця — це не тільки реальні люди, але і міфологічні герої індійського епосу. Його індуїстські богині надзвичайно красиві, так само як і індійські жінки в своїх витончених сарі. Картини Раджі Раві Варми вважаються одним із кращих прикладів поєднання індійської традиції з європейською академічною технікою.

Р. Варма. «Циганська леді»

Амріта Шер-Гіл (1913—1941) — індійська художниця, в творах якої поєднуються старовинні традиції індійської культури (живопис часів Великих Моголів, печер Аджанти) і західноєвропейський авангардизм. Її полотна рясніють спалахами улюблених нею теплих тонів — червоних, малинових, помаранчевих. Особливо велику увагу художниця приділяла колірним шуканням, наприклад, червоно-сірому з білим.

Талановитий художник **Сехар Рой** (народ. у 1957 р.) у свої роботи вкладає багато емоцій і почуттів, велику силу експресії. Полотна митця соковиті, яскраві, сповнені одночасно ніжною і пристрасною музикою. У 2000 р. Сехар Рой отримав премію від Міністерства культури Індії як видатний художник. Його роботи є в багатьох музеях Індії і за кордоном (в Сінгапурі, США і Великобританії та інших).

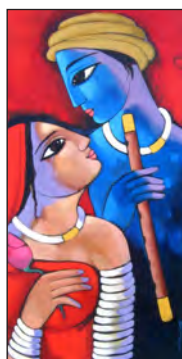
Сучасний індійський художник **Крішна Ашок** народився в 1963 р. в Мангалагері, провінції Гунтур. Його почерк, колірну гаму, образність завжди впізнають. К. Ашок поєднує традиційні мотиви, звертається за сюжетами до минулого, черпає натхнення у міфології і створює на цій основі незайомі глядачеві раніше варіації. Художник розповідає, що люди навколо нього завжди надихали його своєю любов'ю і почуттями, що сам він був сором'язливим, але прагнув вивчити близьку людину зовні і внутрішньо, зрозуміти її стан.

А. Шер-Гіл.
«Група з трьох дівчат»

А. Шер-Гіл.
«Угорський ринок»

Картина
С. Роя

Картина
К. Ашока

? Зі стилем яких європейських художників можна порівняти картини К. Ашока?

Сучасний індійський художник **Субрат Гангопадхайя** (Subrata Gangopadhyay) народився в 1959 р. у Калькутті. Митця вважають одним із провідних майстрів живопису Індії, які пишуть в *сучасній реалістичній манері*. Його популярності сприяли особливе художнє бачення, відчуття руху (зовнішнього і внутрішнього) і яскрава кольорова палітра. Ці особливості можна побачити в серії його картин, які присвячені індійським танцям під назвою «Гармонія ритмів». На його масляних і акрилових полотнах танцюристки оживають у своїх барвистих нарядах, вихрових рухах.

С. Гангопадхайя. Із серії картин «Гармонія ритмів»

Занурюючись у світ сучасного індійського живопису, не можна не згадати про талановитого художника і фотографа **Арчу Наїра**, який народився у

1982 р. у Нью-Делі. Митець один із тих самобутніх талантів, які створили себе самі. Не маючи спеціальної освіти, він взявся за вивчення графічного дизайну і комп'ютерної графіки. За кілька років А. Наїр уже став відомим художником завдяки своїм цифровим картинам, написаним у стилі, який він розробив самостійно: суміш *pop-artу*, *абстракції* тощо. Сьогодні А. Наїр визнаний майстер **цифрового живопису**. Глядачі потрапляють у полон фантазій митця. «Потрібно вміти не просто дивитися на всі боки, а й бачити, — впевнений художник, — і тоді навколишній світ стане невичерпним джерелом натхнення».

Картини художника і фотографа Арчу Наїра

? *Що, на вашу думку, об'єднує індійських художників? Які відчуття викликають у вас їх картини? За допомогою Інтернет-ресурсу, познайомтеся з творчістю індійських художників ближче. Ви отримаєте велике задоволення.*

Музичне мистецтво Індії

Поміркуємо разом

Яке враження справляє на вас музика? Свою думку обґрунтуйте. Чи є у вас улюблені музичні жанри? Яка музика викликає у вас сильні почуття? Чому?

Історична довідка

Самобутня музика Індії сягає своїм корінням у культові обряди, які пов'язані з духовною діяльністю народів, з багатовіковою історією національної культури. З давніх-давен музика була невід'ємною частиною життя громади. Кожне плем'я мало своїх співаків і музикантів, обов'язком яких було під час релігійних і магічних обрядів виконання гімнів, ритуальних пісень. Стародавні музичні канони залишались непорушними для багатьох поколінь індусів, їх успадкували і сучасні теоретики і музиканти.

Сучасна індійська музика розвивається кількома основними напрямками:

- **класична музика**, яка пов'язана з високою традицією й особливо з релігійною тематикою (рага, тала);

- **народна музика**, яка зберігає ідентичність численних народів Індії та яка увібрала і асимілювала низку традицій, елементів та інструментів арабської і європейської музики;

- **популярна сучасна музика**, яка виникла на основі жанрів і напрямків американської, європейської музики та музики арабо-мусульманського культурних регіонів;

- **музика кіномистецтва**.

Характерною особливістю індійської музики є *імпровізація*. Але виконання музичних творів як інструментальних, так і вокальних, завжди будується на основі традицій. У ХХ ст. індійська музика як посередник видатних європейських, американських музикантів, а також кіномистецтва цих країн, міжнародних молодіжних рухів зайняла почесне місце в музичному розмаїтті загальносвітової культури.

Концерт індійської класичної музики і вокалу

Бажано подивитися і послухати (за вибором учителя)

За допомогою Інтернет-ресурсів знайдіть:

Anoushka Shankar — Indian Classical Raga;

Раві Шанкар Raag Khataj;

Гімн Індії «*Душа народу*» і Гімн Бангладеш «*Моя золота Бенгалія*»;

Рага Бхайраві — флейта, табла, ситар.

Визначною фігурою у музиці Індії на рубежі ХІХ—ХХ ст. є **Рабіндрнат Тагор**. Він написав *бенгальською* мовою більше 2000 пісень, у яких відчувається вплив різноманітних народних традицій, а також музики Європи. В своїх творах Р. Тагор відтворив індійську професійну музику, яка була загублена в епоху Середньовіччя. Музика Р. Тагора невіддільна від його літературних творів, багато з яких — поеми або глави романів, що були основою для пісень, у яких часто автор використовував *тональність класичних раг* у різних варіаціях, часом повністю імітуючи мелодію і ритм заданої раги, або, змішуючи різні раги, створював нові твори.

Багато виконавців-співаків Бангладеш спеціалізуються виключно на його піснях. Р. Тагор — автор музики і тексту гімнів Індії («*Душа народу*») і Бангладеш («*Моя золота Бенгалія*»). Гімн Бангладеш був прийнятий у 1972 р., після здобуття Бангладеш незалежності.

Для допитливих

Рага (санскр. букв. «забарвлення», «почервоніння», «фарба»; переносне значення «пристрасть»), у широкому значенні — музично-естетична і етична концепція, закон побудови великої музичної форми в межах **індійської класичної музики**. У вузькому значенні рага — це розгорнута мелодійна композиція як інстанція мелодійно-композиційної моделі. Рага покликана передавати певний стан душі, емоцію, афект. Рага — це не просто музична тема, а глибоко осмислений філософсько-поетичний комплекс. Наприклад, рага-Васанта символізує *весну*, рага-Камала — *лотос*, рага-Мегха — *хмари*, яка символізує дощ, рага-Шанті асоціюється зі *станом спокою*, рага-Шрінгара — з *почуттям любові* тощо.

Бажано подивитися і послухати (за вибором учителя)

За допомогою Інтернет-ресурсу знайдіть:

Apple Green & NeoMaster;

Шрі Брахма Самхита.

Національні музичні інструменти Індії надзвичайно різноманітні, їх налічується більш 300. Одні з них поширені в усій країні, інші зустрічаються лише на півдні або півночі Індії.

Національний музичний інструмент *sitar*

Національний музичний інструмент *віна*

Для допитливих

Існує легенда про народження національного музичного інструмента Індії — **табла**. Жили за часів Акбара два професійні виконавці, які грали на музичному інструменті **пакхаваджі**. Вони були непримиренними суперниками і постійно змагалися один з одним. Одного разу під час запеклого барабанного змагання один із суперників зазнав поразки і, не в силах знести таку гіркоту, жбурнув свій пакхавадж об землю. Барабан розбився на дві частини. Так народилися два музичні інструменти: **табла і дага**.

Бажано подивитися і послухати (за вибором учителя)

За допомогою Інтернет-ресурсу знайдіть:
Концерт С. Гасанова;
Музичні інструменти та мелодії Індії.

? Як ви думаєте, яке значення має народна музика для кожного з нас?
Які емоції викликала у вас музика Індії? Поясніть чому.

Індійський танець

? Яке місце в житті людини займає мистецтво танцю?

Поміркуйте, які характерні особливості властиві танцям різних народів світу.
Наведіть приклади.

Танець існує для самовираження, соціального спілкування, в релігійних цілях, як вид спорту, як показовий вид мистецтва — це величезний світ. Танець створює танцюрист, це вираз його власної людської індивідуальності.

«Нехай драма і танець будуть п'ятим ведійським священним писанням. У поєднанні з епосом, який прагне до чесноти, багатства, радості і духовної свободи, вони повинні містити в собі значення кожного священного писання і бути попереду кожного мистецтва», — так написано в першому розділі Натя-шастри, давньоіндійському тексті на санскриті, одному з найбільших і найдавніших трактатів із театрального мистецтва і теорії драми і музики, поряд з «Поетикою» Аристотеля.

В Індії мистецтво танцю — невід'ємна частина її культурної спадщини, яка є сполучною ланкою між минулим і сьогоденням. Зримі компоненти (рух, міміка, пози) є лише матеріалом для створення внутрішньої структури, у якій головну роль відіграє емоційність, чуттєве сприйняття тієї чи іншої життєвої ситуації, дії. Кожний жест руки, погляд, вираз обличчя мають своє символічне значення.

Барельєфи зі стіни храму Шиви. Чидамбарам, Індія

Найдавніші індійські танці створювалися за мотивами міфів і легенд. На фресках і рельєфах, в скульптурах стародавніх храмів збереглися зображення танцюючих людей і богів. Наприклад, барельєфи храму Шиви в Чидамбараме і (штат Тамілнад), на яких зображено 108 канонічних поз — рухів класичного танцю Бхарат Натьям.

Для допитливих

В Індії вважають, що творцем і першим виконавцем танців був бог Шива, якого називали також царем танцю. У Стародавній Індії танець був обов'язковою частиною релігійного ритуалу. Його виконували танцівниці — *баядерки*, які жили у храмі і присвячували своє життя богу. Їх танці мали магічне культове значення і відтворювали індійські легенди: битви і змагання богів, міфологічні сюжети створення світу, філософські притчі. Ритуальні танці виконувались і жерцями релігійних культів — *брахманами* і *дервішами*.

Елементи рухів класичного танцю

Індійські танці поділяють на **класичні** (*сім стилів*) та **напівкласичні**, які визнані Академією мистецтв Індії. Існують також **народні** та **естрадні**, їх ми спостерігаємо в кінофільмах цієї країни.

Особливість класичного індійського танцю — незвичні пози ніг і рук — спеціальні жести, мова пальців. Кожна поза танцю перетворюється на чіткий геометричний малюнок. Крім того, символічні малюнки створюються певними кроками і ступнями ніг.

У стародавніх трактатах, присвячених танцю, тіло людини поділене на *головні частини* (голова, руки, ноги), *другорядні* (живіт, шия) і *дрібніші частини* (пальці). Завдання танцівників — навчитися управляти всіма частинами одночасно і синхронно виконувати рухи.

Для допитливих

Елементи класичних танців, наприклад, танець «Бхаратанатьям»

Танець «Маніпурі»

Танець «Калбелія»

Бажано подивитися і послухати (за вибором учителя)

Обов'язково знайдіть в Інтернет-ресурсі відеоматеріали, на яких будуть всі види індійських танців. Тільки так ви зможете зануритися в чарівний світ хореографії Індії оцінити значимість цього виду мистецтва для індусів.

Індійські танці, що імітують рухи тварин

До **напівкласичного танцю** належить *танець масок*. Його батьківщина — село Серай-Келлі (штат Біхар). Танець виконують під час свята, присвяченого божеству весни, яке символізує родючість. *Ардханарішвару* шанували як прояв єдиного образу богів Шиви і Шакті. Танці тривають протягом чотирьох ночей свята. Виконавці імітують рухи тварин, відтворюють різні побутові сценки, популярні алегоричні композиції.

У кожному штаті Індії існують свої **народні танці** і виконуються в кожній місцевості по-різному. Якщо класичне мистецтво танцю завжди залишалося таємницею і пріоритетом професіоналів, то народні танці завжди були зрозумілими й доступними кожному. Сьогодні танець майже втратив ритуальне значення, але без нього не відбувається жодна радісна подія в житті людей.

Індійський народний танець «Багурумба»

Індійський народний танець Пенджаба «Бхангра»

У різних регіонах України існує багато колективів, які вивчають класичні, народні, естрадні (танці в кінофільмах) індійські танці. Вони є членами Товариства «Україна — Індія», яке разом із Посольством Республіки Індія в Україні та Федерацією індійського танцю організовує різні фестивалі й популяризує індійську культуру в нашій країні.

Таким чином, музика Індії виникла в органічному зв'язку з поезією і танцем, під впливом релігії і міфології. Одними з *характерних рис* індійського стилю музичної інтерпретації є *особлива внутрішня зосередженість і прагнення до гармонії*. Любов до музики у народів Індії в крові. Свої почуття вони висловлюють через пісні і танці. Індійська музика різножанрова — це і оригінальні релігійні та народні мотиви, і сучасні *рیمейки* традиційної музики. Сьогодні, зберігаючи національний колорит, ця музика не тільки переплітається з європейською, але й впливає на неї (наприклад, індорок).

Поміркуймо разом

Чи можна музичні твори назвати «рабами» історичного періоду і країни, де вони виникли? Чи можуть вони вплинути на свідомість наших сучасників? Як і чому?

Кіномистецтво Індії

Мінідиспут

Як ви сприймаєте кіномистецтво:

- кіномистецтво заради мистецтва (ціннісний витвір мистецтва сам собою);
- кіномистецтво допомагає орієнтуватися в розумному сприйнятті світу;
- кіномистецтво виховує особистість, її духовність чи паплюжить ідеали?

Індійське кіно є одним із найпопулярніших у світі. Його легко впізнати серед фільмів інших країн. Воно являє собою унікальне явище, яке не має аналогів у світовому кінематографі.

? Чому, на вашу думку, індійські фільми так легко впізнати? У чому ж полягає їхня особливість: у барвистості, гостроті сюжетів, різноманітності жанрів?

Унікальність індійського фільму полягає в його своєрідній формі, в ма-нері оповіді, в способах розстановки акцентів, в художніх прийомах. Розглянемо *характерні риси*, що притаманні індійським кінофільмам.

По-перше, головною особливістю кінофільмів Індії є **сюжет**. Сценаристи черпають натхнення з літературних джерел індуїзму, буддизму тощо, адаптуючи їх до проблем сьогодення. Це дозволяє створювати нові і незвичайні сюжети, які здатні заворожити будь-яку сучасну людину.

Радж
Капур

Кадр із фільму «Волоцюга»,
1953 р.

Наргіс (справжнє ім'я
Фатіма Рашид)

Легендарний фільм-мелодрама «Волоцюга» видатного діяча індійського кінематографа режисера і актора Раджа Капура у 1953 р. був номінований на Гран-прі Каннського кінофестивалю. Журнал «Time» вніс його до списку «10 скарбів індійського кіно».

Щоб краще зрозуміти і відчувати індійську культуру, подивіться кліпи з індійських фільмів, які ви завжди зможете знайти в Інтернеті.

Багато подивитися і послухати (за вибором учителя)

Знайдіть в Інтернет-ресурсі відеокліпи:

Пісня із фільму «Волоцюга» Раджа Капура;

Dum Bhar Jo Udhar — Raj Kapoor — Nargis — Awaara — Mukesh — Lata Mangeshkar — Evergreen Hindi Songs.

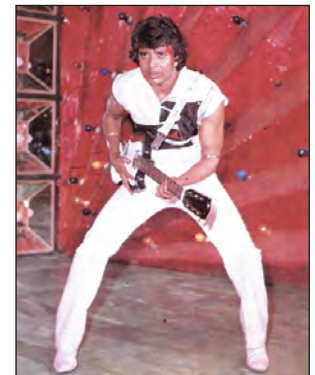
По-друге, індійські кінофільми завжди національні, пов'язані з історією Індії та її народом. Вони захищають людину від розчарувань, які вона відчуває у повсякденному житті, і занурюють в чудовий світ уяви, в легендарну і магічну, іноді трагічну історію своєї країни. Її славне минуле, знайоме кожному індусу з пісень і легенд, але напівзабуте, зараз проходить перед ним живими образами, пробуджуючи почуття національної гордості.

Кадри з фільму «Колір шафрану», 2006 р.

Фільм «Колір шафрану» і бойовик, і драма, і історичний, і комедія. Він ґрунтується на однойменній поемі індійського поета Душанта Кумара. У центрі сюжету — журналістка, яка вирішує зняти фільм за мотивами щоденників свого діда, політ'язня, борця за незалежність Індії за часів англійської колонізації. Разом зі студентами-акторами, вона дізнається про проблеми минулого покоління, знаходячи паралелі у власному житті.

По-третє, в кіномистецтві Індії вважають, що музика і танці — це єдиний інструмент, який допомагає передати глядачам емоційний аспект життя, характерний для ситуацій, до яких потрапляють головні герої фільмів. Склалася традиція включати до кінострічки *п'ять-шість* танцювально-пісенних сцен. Це частіше естрадні пісні, але можуть бути і кращі взірці класичної музики, і релігійні гімни. Багато пісень стають національними хітами. **Музику індійського кіно** можна вважати самостійним видом мистецтва. Тому індійські кінострічки в сучасному розумінні можна назвати **мюзиклами**. Вони завжди насичені танцями і монументальними сценами. Індійські глядачі очікують від кінематографа саме цього — пісень, нарядів, танців, а також історій про кохання, які мають щасливий кінець.

Кадр із фільму «Наречена-шахрайка»

Кадр із фільму «Танцюрист диско»

Бажано подивитися і послухати (за вибором учителя)

Знайдіть в Інтернет-ресурсі відеокліпи:

«Танцюрист диско» (Disco Dancer) — Ae Oh Aa Zara Mudke;
I Am A Disco Dancer — «Танцюрист диско» (Disco Dancer).

По-четверте, індійське кіно завжди пройняте глибоким коханням, яке не може не хвилювати глядача. Але зображення фізичної близькості в індійському мистецтві не допустиме через сформовані традиції. Фахівці вважають, що індійські кінематографісти майстерно замінюють еротичні сцени співами або танцем. Режисери навмисне тримають глядача в напрузі, адже існує думка, що в хвилини очікування відвертої сцени еротики в кілька разів більше, ніж у поцілунках й обіймах.

Кадри із кінофільму «Зіта і Гіта», 1972 р.

Бажано подивитися і послухати (за вибором учителя)

Знайдіть в Інтернет-ресурсі відеокліп із кінофільму «Зіта і Гіта».

Індійські фільми вражають нас своєю простотою і щирістю, сюжетами. Поведінка героїв майже завжди стереотипна і не є несподіванкою — зазвичай це герой, який активно бореться зі злом, і, звичайно, перемагає його. *Бійки* у індійських кінофільмах — обов'язкове видовище. Але тут немає крові і насильства. Герої фільмів простим ударом відштовхують супротивника на кілька метрів (порушуючи всі закони фізики), вони все можуть подолати, для них немає ніяких перешкод, і все це під запальні пісні й гарячі танці.

Кадр із кінофільму «Ченнайський експрес», 2013 р.

По-п'яте, фільми виходять практично на всіх основних мовах країни. Не можна не відзначити, що індійські кінофільми мають *особливу спрощену кінематографічну мову*, зрозумілу сотням мільйонів малоосвічених людей не тільки в Індії, а й у всіх країнах індійського культурного регіону. Кінематографісти вважають, що будь-яка картина, за традицією, повинна бути зрозумілою кожній людині незалежно від її освіти, соціального стану і достатку.

По-шосте, самотність індійського кіно, його музично-танцювальна специфіка, **вимагають спеціальної підготовки акторів**, які повинні вміти професійно танцювати і співати.

Історична довідка

Кінематограф прийшов до Індії лише через рік після своєї появи на світ — у 1896 р. з фільмами братів Люм'єр. Уже в 1897 р. з'явився перший індійський документальний фільм. У 1902 р. в Калькутті була заснована перша індійська кінокомпанія Madan Theatre Company. Перший повнометражний індійський художній фільм «Раджа Харісчандра» був запущений у прокат в 1913 р. Фільм був знятий за мотивами індійської міфології і мав великий успіх. У 1916 р. завдяки Голлівуду була заснована перша кінофабрика в Бомбеї (нині Мумбаї). Так було покладено початок індійської «фабрики мрій» — **Боллівуд**. У 30-рр. ХХ ст. в Індії знімалося вже 200 фільмів протягом року. Перша звукова стрічка («Алам Ара») з'явилася у 1931 р. і викликала справжній фурор. Пізніше з'являються ще дві великі кіноіндустрії: **Толлівуд** (фільми мовою телугу) і **Коллівуд** (фільми тамільською мовою), які регулярно змагаються з Боллівудом за кількістю картин, випущених протягом року. У цілому в Індії щорічно знімають понад 1000 кінострічок 14 мовами.

Сучасні індійські постановники кінофільмів все частіше відходять від сформованих традицій. У нових картинах змінюється одяг героїв, який стає все більш відвертим, а знаменитих танців все менше й менше. У Боллівуді знімають в основному *блокбастери, фантастичні картини і бойовики*. Індія експортує свою кінопродукцію до 80 країн світу, переважно до держав Азії, Африки, Латинської Америки.

Таким чином, індійська *культура* сформувалася незалежно від європейської багато тисячоліть тому. Мова традиційної індійської культури — санскрит. Із сивої давнини і майже до ХVІІІ ст. філософські, релігійні, літературні, наукові твори були створені цією прекрасною мовою, яка є живою й сьогодні. Оригінальна культура Індії об'єднує ідеї різних релігій, звичаї, традиції народів, які жили й живуть на її території. Незважаючи на таке унікальне розмаїття, ця країна єдина як цивілізація, яка завдяки своїй загальній історії й зберігає самотню культуру.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ТА САМОПЕРЕВІРКИ

Дайте відповіді на запитання за матеріалом підручника

I. Оберіть одну правильну відповідь:

1. Культуру багатьох народів світу найкраще пізнавати через її:
  - а) архітектуру;
  - б) звичаї;
  - в) кіномистецтво.

2. Для індійського танцю першочергове значення мають...
  - а) костюми;
  - б) пози, жести, позиції рук;
  - в) місце, де вони відбуваються.
3. Музика Індії виникла в органічному зв'язку з...
  - а) різними жанрами музики, співу;
  - б) поезією і танцем, під впливом релігії і міфології;
  - в) акробатикою і військовими вправами.
4. Як ви вважаєте, для народу Індії кіномистецтво сприймається, як:
  - а) кіномистецтво заради мистецтва (ціннісний витвір мистецтва сам по собі);
  - б) воно допомагає орієнтуватися в розумному сприйнятті світу;
  - в) воно виховує особистість, її духовність.

II. Дайте коротку відповідь на запитання

1. Як відображали індійські художники національний колорит у своїх творах?
2. Як ви вважаєте, яке значення мають саме позиції рук (мудри), рух тіла, міміка обличчя для танців в Індії?
3. Яке місце в житті індійців посідає музика? З чим це пов'язано?

III. Дайте розгорнуту відповідь на запитання

1. Як культова архітектура Індії відображає світогляд її населення?
2. Чому, на вашу думку, індійські фільми так легко впізнати? У чому полягає їх особливість? Визначте характерні риси, що притаманні індійським кінофільмам.

IV. Поміркуйте ...

1. Які, на вашу думку, характерні риси і художні ідеали властиві мистецтву Індії? Чим відрізняються вони від загальноєвропейських?
2. Порівняйте храмову архітектуру Індії та релігійні споруди європейського Середньовіччя. Що у них спільного і які національні особливості кожної архітектури ви можете виділити?

V. Творче практичне завдання

I. Продовжте речення: «При вивченні цього розділу для мене найбільш важливим відкриттям стало...».

II. Групова робота

Підготуйте театральний вечір на тему: «Роль музики у мистецтві індійського танцю і кінематографу».

III. Колективна робота

1. Зробіть у класі виставку ваших замальовок на тему: «Як я бачу мистецтво Індії».
2. Зробіть у класі виставку ваших макетів культових архітектурних споруд Індії.

VI. Виберіть тему і підготуйте мистецький проект.

Приклади тем для мистецького проекту:

- «Характерні риси храмової архітектури Індії».
- «З історії розвитку індійського кінематографу».
- «Роль мистецтва танцю у культурі індійського народу».

Мистецтво арабо-мусульманського культурного регіону

Здай свій шлях життєвий
На премудрого волю,
Увільни свою душу від втіх
Світових і від туги та болю.
Бо ж усе в світі діється, знай,
Не по твою хотінню,
А по волі того, що і почин, і край
Дав усьому створінню!

Староарабська поезія «Життєві правила»
Переклад Івана Франка

Поміркуємо разом

Що вам відомо про арабо-мусульманську культуру? Де вона бере свій початок? Чим відрізняється від інших культур світу? У чому її унікальність?

Свято Рамадан

Мусульманське весілля

Формування культурної єдності арабо-мусульманського регіону складалося в процесі культурної взаємодії арабів з підлеглими їм народами Близького і Середнього Сходу, Північної Африки і Південно-Західної Європи в VII—X ст. Не менший вплив на розвиток і становлення культури цього регіону мала і спадщина античності.

У результаті арабських завоювань VII—IX ст. виникла величезна держава — **Арабський халіфат** (включав Аравійський півострів, Ірак, Іран, більшу частину Закавказзя (зокрема Вірменське нагір'я, Прикаспійські території, Колхідська низовина, а також райони Тбілісі), Середню Азію, Сирію, Палестину, Єгипет, Північну Африку, більшу частину Піренейського півострова, Сінд). Розквіт арабо-мусульманської культури припав на IX—XI ст., і саме у цей період і відбувалося формування культурної єдності регіону.

Вплив цієї культури відчувається і зараз у багатьох частинах світу, а її унікальність обумовлена особливостями **ісламу**, який представляє не просто світову релігію, а цілісну культуру — це *філософія і мистецтво, релігія і наука, спосіб життя, світогляд і світовідчуття*. Саме іслам визначив і сформував духовні цінності і життєві орієнтири мусульман.

Зразки каліграфії у орнаменті мечеті

Ісламський орнамент

Святе слово Корану, написане на входах-порталах і стінах будинків, на сторінках рукописів, включене до візерунків на тканинах, килимах, виробів із кераміки або металу, вплетене в орнаменти споруд, супроводжувало мусульманина все життя. Воно містило в собі цілий світ духовних переживань віруючого, давало йому справжнє естетичне задоволення. *Каліграфія і орнамент* — декоративні форми втілення уявлень про нескінченне різноманіття і красу створеного Аллахом світу — стали *основами художньої творчості мусульман*.

У XVIII—XIX ст. розвиток різних видів мистецтва в країнах Близького і Середнього Сходу завмирає. Це пояснюється загальним занепадом феодалізму і посиленням залежності цих країн від Європи. В архітектурі та ужитковому мистецтві в основному копіюються зразки, створені попередніми століттями. Але багата спадщина майстрів Середньовіччя до цього часу вражає багатством фантазії, витонченістю і яскравими фарбами.

Арабо-мусульманська культура не створила таких видів мистецтв, як *живопис і скульптура* в європейському розумінні. Адже іслам негативно ставився до зображення будь-якої живої істоти в цих видах мистецтва, тому вони були представлені орнаментальними і абстрактними мотивами. Еквівалентами живопису і скульптури в арабо-мусульманській культурі були *художня каліграфія, мініатюрний живопис, художнє ремесло і архітектура*, особливо культова.

Поміркуємо разом

Порівняйте характерні риси духовної культури європейського регіону XIII—XVII ст. із духовною культурою арабо-мусульманського регіону того ж часу. Свої відповіді обґрунтуйте. Спробуйте визначити характерні риси різних видів мистецтв арабо-мусульманського культурного регіону.

Арабо-мусульманська культова архітектура

Мечеть Аль Нур. Шарджа. ОАЕ

Основна архітектурна культова споруда ісламу — **мечеть** — місце для молитви і богослужіння, молитовний дім у мусульман. Архітектурні елементи мечеті слугували основою для формування мусульманських понять про красу: божественна досконала краса — **купол мечеті** («джамал»); божественна велич — **мінарет** («джалал»); божественне ім'я — **вислови з Корану на зовнішніх поверхнях мечеті** («сифат»).

Країни арабо-мусульманського культурного регіону мали різні типи мечеті, головними з яких були *три*: **арабська, іранська і турецька**.

- **Арабські** мечеті (Омейядів у Дамаску, Ібн-Тулун в Каїрі, Сіді-Укба в Кайруані) мали прямокутну будову, що включала в себе багатоколонний молитовний зал із пласким покриттям (пізніше — з куполом), а також просторий двір із фонтаном для обмивання, оточений критими галереями, в яких можна відпочивати і сховатися від спеки.

Блакитна мечеть у Табрізі. Іран

- Із XII ст. особливо в східних регіонах мусульманського світу стала переважати **іранська** мечеть із невеликим молитовним залом під куполом (але без колон), чотирима високими нішами під аркою по осях двору і монументальними порталами (з двома декоративними мінаретами) на головному фасаді. До знаменитих будівель цього типу належать Блакитна мечеть у Табрізі, Соборна і Шахська мечеті в Ісфахані.

- **Турецький** (центрально-купольний) тип мечеті представлений такими шедеврами, як Сулейман і Ахмаді в Стамбулі, Суліма в Едірне.

? Які видатні мечеті вам відомі? Чи знаєте ви, яка з них вважається найголовнішою? А найдавнішою?

Мечеть Аль-Масджід аль-Харам є головним священним місцем мусульман, об'єктом обов'язкового паломництва — *хаджу*. Знаходиться у Мецці в Саудівській Аравії. Сьогодні до мечеті ведуть 4 головні входи, а ще 54 додаткові, вона має декілька рівнів. Площа мечеті становить 309 тис. м² і може вмістити близько 700 тис. віруючих. Мечеть має 9 мінаретів висотою близько 90 м. Потужне освітлення комплексу Священної мечеті здійснюється за допомогою двох електростанцій. Мечеть обладнана радіо- і телестудіями, у приміщеннях є кондиціонери. У внутрішньому дворі мечеті знаходиться **Кааба**. Будівництво першої мечеті припадає на 638 р. Існуюча мечеть відома з 1570 р.

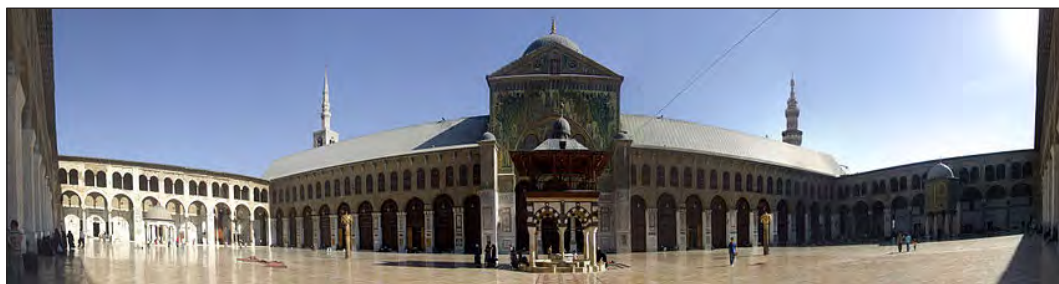
Мечеть Аль-Масджід аль-Харам. Мекка, Саудівська Аравія

Кааба — кам'яна споруда (висота 15 м) прямокутної форми в центрі Священної Мечеті Аль-Масджід аль-Харам у Мецці в Саудівській Аравії. Це головне святилище ісламу. Мусульмани всього світу під час молитви повертають своє обличчя до Кааби.

Кааба Міхраб Каїрської мечеті

До найбільш відомих ранніх пам'яток мусульманської архітектури належить **мечеть Омейядів** у Дамаску, побудована у 705—715 рр. Це перебудована християнська базиліка Івана Хрестителя, яка в свою чергу була споруджена на місці римського храму Юпітера з Дамаска. Мечеть Омейядів — це одна з найбільших і найдавніших мечетей у світі, яку визнано архітектурною пам'яткою і внесено до Всесвітньої культурної спадщини ЮНЕСКО.

Мечеть Омейядів (арабський тип мечеті). Дамаск, Сирія

Мечеть Купол Скелі — мусульманське святилище на Храмовій горі в Єрусалимі (священній для трьох релігій — мусульман, юдеїв і християн) є однією з головних святинь ісламу. Це третя за значенням (після Кааби і мечеті Пророка в Медині) святиня ісламського світу. Тут, за переказами, Авраам (Ібрахім) збирався принести в жертву свого сина. І саме тут цар Соломон (Сулейман) побудував легендарний Єрусалимський храм. За словами історика Аль-Мукаддасі (X ст.), ідея будівництва полягала в тому, щоб своєю розкішшю затмарити розташований поруч християнський храм Святого Гробу. Зодчим вдалося створити будівлю, що дійсно панує над містом — у панорамі старого Єрусалима в першу чергу виділяється його золотий купол. Нижня частина будівлі (восьмикутник у плані) всередині розділена надвоє колонадою.

Мечеть Купол Скелі. Єрусалим, Ізраїль

Інтер'єр мечеті

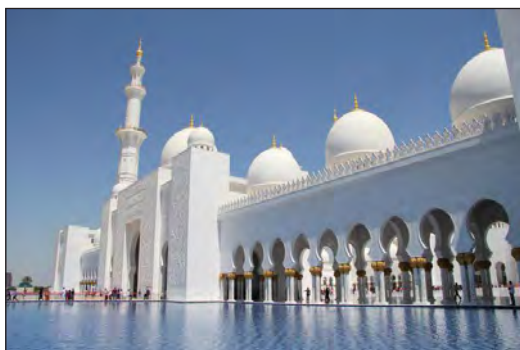
Блакитна мечеть, або мечеть Султанахмет — найбільша за розміром і одна з красивіших мечетей Стамбула. Вона має шість мінаретів: чотири з боків, а два інших, менш високих, — на зовнішніх кутах. Блакитна мечеть вважається одним із найвидатніших шедеврів ісламської та світової архітектури, яка поєднує два стилі — *класичний османський* і *візантійський*. Свою назву вона отримала завдяки декоруванню інтер'єру великою кількістю (понад 20 тис.) білих і блакитних керамічних кахлів ручної роботи, відомих своєю якістю. У візерунках, що прикрашають мечеть, переважають рослинні мотиви — традиційні для мистецтва Туреччини тюльпани, лілії, гвоздики і троянди, а також орнаменти різних кольорів на білому тлі.

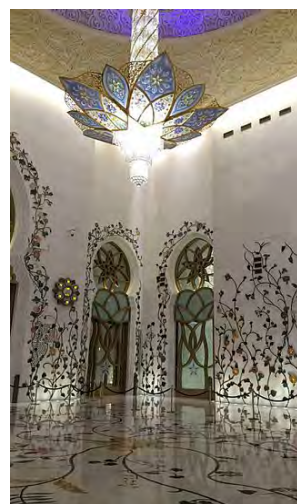
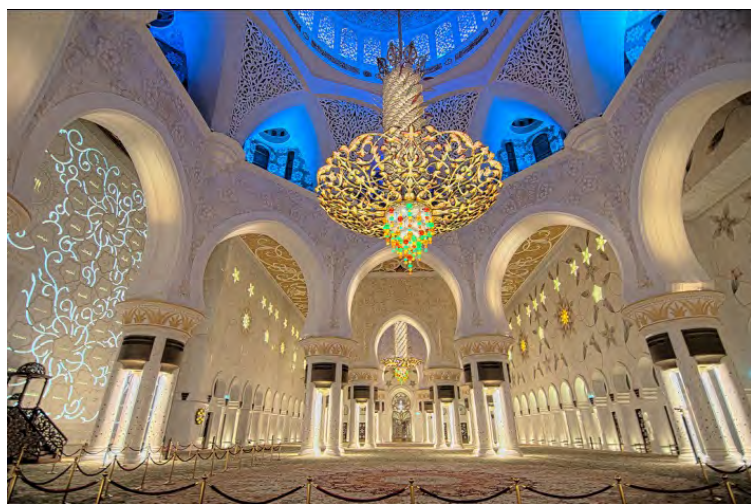
Блакитна мечеть, або мечеть Султанахмет (іранський тип мечеті). Стамбул, Турція

Мечеть Шейха Заїда — мечеть в Абу-Дабі (столиця Об'єднаних Арабських Еміратів та емірату Абу-Дабі) є найбільшою мечеттю в ОАЕ і шостою за величиною в світі. Вона названа на честь засновника і першого президента ОАЕ, який у ній і похований — шейха Заїда бен Султана Аль Нахайяна. Загальна площа мечеті — 22 412 м² (на ній вільно розмістилися б п'ять футбольних полів). Одночасно молитися в мечеті можуть 5 тис. віруючих.

Для будівництва мечеті були використані природний камінь, мармур, гірський криштал, напівкоштовні камені і золото; були залучені проєктувальники і постачальники будівельних матеріалів з різних куточків планети: Австрії, Німеччини, Великобританії, Туреччини, Італії, Індії, Китаю, Нової Зеландії, ОАЕ, Ірану, Греції, Марокко. Мечеть налічує 80 куполів, 1096 колон (96 колон тільки в головному молитовному залі), що прикрашені понад 20 тисячами мармурових панелей ручної роботи і інкрустовані напівдорогоцінним камінням — лазуритом, червоним агатом, аметистом, перлинами. Головний купол є найбільшим у світі та становить 87 м, діаметром 32,8 м. Мечеть оточують штучні озера та канали загальною площею 7874 м², прикрашені темним кахлем, в яких у вечірній час відбивається освітлений білий храм.

Мечеть Шейха Заїда

Внутрішнє оздоблення мечеті Шейха Заїда

«Квіти» з мармуру на підлозі та інкрустовані колони мечеті Шейха Заїда

Таким чином, з усіх видів мистецтв арабо-мусульманської культури, найпомітнішою і вражаючою є *культува архітектура*.

Для допитливих

Ми розглянули лише «краплю в морі» такого цікавого явища, як арабо-мусульманська культова архітектура. Її перлини є в багатьох країнах світу. Наприклад, мавзолей Нур ад-Діна Зенгі в Дамаску в Сирії; мечеть Куббат ас-Сахра в Єрусалимі в Ізраїлі; соборна мечеть Кордови в Іспанії; мечеть Джама Масджид в Делі в Індії та багато інших. Сподіваємося, що ви самостійно ознайомитеся з історією цих та багатьох інших перлин арабо-мусульманської культової архітектури.

? Якими художніми засобами у своїх творах передавали архітектори світогляд мешканців арабо-мусульманського культурного регіону?

Порівняйте культову архітектуру двох культурних регіонів: арабо-мусульманського та індійського. Визначте, чим вона відрізняється і що є спільним.

Книжкова мініатюра

Зразок арабської школи книжкової мініатюри

Арабо-мусульманські майстри, які дотримувалися канонів ісламу, завоювали славу в художній каліграфії і мініатюрному живописі.

Мистецтво каліграфії у світі ісламу вважалося благородним, а каліграфи мали свої «академії» і були у великій пошані. Талант мусульманських живописців найяскравіше проявився в мініатюрному живописі (*ілюстрації рукописів*). У епоху класичного ісламу (600—1258) розвивалися дві головні школи мініатюри — **арабська** (або арабо-месопотамська, багдадська) та **іранська**.

Розквіт **арабської школи** припадає на кінець XII — першу половину XIII ст. — «Фармакологія» Діоскаріда, медичні трактати, «Каліл і Димна» Ібн-аль-Мукаффа і «Макама» аль-Харірі, «Книга знань про дотепні механічні пристрої» тощо.

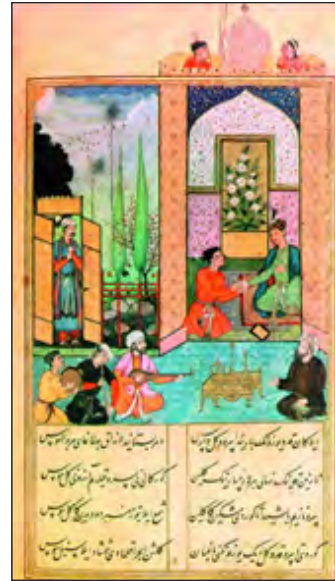
Якщо арабська школа була під впливом візантійського живопису, то **іранська мініатюра** більше тяжіла до китайської художньої традиції. Найчастіше ілюстрували книжки *Фірдоусі* (935—1020), хроніки *ат-Табарі* (838—923), і *Рашид-ад-Діна* (1247—1318), *Нізамі* (1141—1209). Східна мініатюра досягла вершини свого розвитку в творчості *Кемал-ад-Дин Бехзада* (1450—1535), якого називали Рафаелем Сходу.

Живопис жанру мініатюри був особливо популярним у **Стародавній Персії** з XIII по XIX ст., який з'явився як ілюстрація до тексту, а згодом став самостійним видом мистецтва. До XV ст. *персидські художники* зображували у своїх творах переважно біблійні сюжети, в яких доволі вільно розкривали релігійну тематику, часом доповнюючи малюнок власними ідеями. Характерним для *іранських книжкових мініатюр* було використання яскравих кольорів і віртуозно тонке виконання.

Східна мініатюра — це поєднання реальності з вимислом, щедро прикрашене символікою. Найчастіше перські художники зображували прекрасний казковий сад із яскравими луками та квітами, ясным небом і золотим сонцем. Навіть коли східні художники дізналися про європейські традиції тривимірного зображення, вони не відмовилися від двовимірного.

Художники зображували різні *предмети, будинки*, що нагадували палаци, *людей* в багатому одязі, які були оточені коштовними предметами.

Надзвичайна краса простежувалася і у зображенні *природи*. **Пейзажі** займали окреме місце у східній мініатюрі: на них — прикрашені візерунком будівлі, фантастично синє небо, різнокольорові гори, сріблясті ріки, квітучі дерева, люди в яскравому одязі, звірі і птахи. Подібні зображення навіть призвели до того, що європейці уявляли східний світ як райський сад, в якому покриті строкатим килимом різнобарвних квітів галявини, повно коштовностей і щасливих людей.

К. Бехзад.
Книжкова мініатюра.

Риза-йі-Аббасі.
Бенкет на лоні природи. 1612 р.

Найвищих своїх вершин мистецтво книжкової мініатюри Середнього Сходу сягає у XIV—XVI ст. У цей час відрізняються своєрідною манерою живописні школи Ірану, Азербайджану, Афганістану та Середньої Азії.

Таким чином, мистецтво книжкової мініатюри демонструвало шанобливе ставлення арабів до книг. Шедеври цього мистецтва по праву займають одне з провідних місць у художній скарбниці людства.

? Уважно розгляньте ілюстрації у підручнику. Визначте характерні риси мистецтва книжкової мініатюри художників Близького Сходу.

Декоративно-ужиткове мистецтво Близького Сходу

Важлива роль у художній культурі країн Арабського Сходу належала **декоративно-ужитковому мистецтву**. Економічною базою для розвитку цього виду мистецтва був інтенсивний розвиток ремесел, у яких знайшли яскраве вираження місцеві стародавні традиції, тісно пов'язані з народним побутом. Майстрам декоративно-ужиткового мистецтва було властиве високе естетичне «відчуття предмета», що дозволяло, не порушуючи практичних функцій предмета, надавати йому красиву форму і вміло розташовувати на його поверхні візерунок.

Майстри країн арабо-мусульманського культурного регіону постійно застосовували принципи симетрії, пропорційності і зміни масштабу для створення дивовижних художніх ефектів.

Зразок візерунка

На їх думку, використання геометричних форм відображає мову Всесвіту і допомагає віруючим міркувати про життя і величність створення:

- так як коло не має кінця, то воно нескінченне — у такий спосіб воно нагадує мусульманам про те, що Аллах «нескінченний»;
- складні геометричні малюнки створюють враження нескінченного повторення, що також допомагає зрозуміти «нескінченну суть» Аллаха;
- візерунки показують, що повторюючись навіть у чомусь незначному можна знайти нескінченність. Кожен елемент візерунка містить нескінченне ціле;
- духовні якостями предметів переважають матеріальні.

Зразок геометричного орнаменту   Рослинний орнамент — це стилізоване листя, квіти, плоди

У декоративно-ужитковому мистецтві країн Арабського Сходу особливе місце займає **орнамент**, що певною мірою вносив естетичний зміст у декорування східних тканин, килимів, розписної кераміки, виробів зі скла, бронзи тощо.

У країнах середньовічного Сходу набула поширення і стала *новим типом орнаментальної композиції* — **арабеска**, що походить від класичних античних мотивів і складається в основному з геометричних, каліграфічних і рослинних елементів, створених на основі точного математичного розрахунку. Це дозволило художникам заповнювати складним візерунком будь-які площини.

Зразок орнаменту арабески

Для допитливих

Сама ідея арабески схожа на уявлення ісламських богословів про «вічно триваючу тканину Всесвіту». Арабеска базується на повторенні одного або декількох фрагментів візерунка, який може бути зупинено або продовжено з будь-якої точки без порушення цілісності візерунка. Такий орнамент фактично виключає фон, тому що один візерунок вписується в інший, закриваючи практично всю поверхню.

Зразок орнаменту арабески

У мусульманському світі мистецтво відображає його культурні цінності і показує те, як мусульмани бачать духовний світ і світобудову, є дзеркалом їх світогляду. Художники не прагнуть точно копіювати сутність, якою вона є, а намагаються передати те, що вона являє собою. Для мусульман краса завжди була і залишиться якістю божественного.

Іранське килимарство

Килимарство завжди було популярне серед східних народів. На перших килимах зображувалися примітивні малюнки, але згодом ці вироби перетворилися на витвори мистецтва. Оздоблені складними візерунками, килими Ірану зараховані до 47 номінантів, які можуть потрапити до переліку культурних перлин світу.

Композиція візерунка на більшості килимів складалася з *центрального поля*, що займало більшу частину килима, і *своєрідної рамки* навколо нього з численних орнаментальних смуг. Як правило, такі візерунки були симетричними відносно центру. На давніших килимах популярним сюжетом було і зображення процесу полювання на різних тварин.

Іранські килими

Турецький килимок-намазлик

Кожний завиток на килимі мав своє *символічне значення*. Наприклад, дуже поширеним було зображення фігури у вигляді великої коми або краплі, що символізувало вогонь — *втілення божественної справедливості*. Також часто майстри створювали орнаменти символами *сонця* чи *п'ятикутних зірок*, які позначали п'ять основ ісламу: шахада, намаз, ураза, закят, хадж.

Шахада — декларація віри, що містить сповідання єдиного божества і визнання місії пророка Мухаммеда.

Намаз — п'ять щоденних молитов.

Ураза — піст під час місяця Рамадан.

Закят — релігійний податок на користь нужденних.

Хадж — паломництво до Мекки.

? *Уважно розгляньте ілюстрації у підручнику. Порівняйте зразки килимів Близького Сходу зі зразками українських килимів. Що вони, на вашу думку, мають спільного? За якими ознаками можна у цих творах визначити національні особливості?*

Килим. Автор М. Томащук.
Косів, УкраїнаГуцувський килим
«Ліжник». УкраїнаУкраїнський килим. Автор
С. Ганжа. Вінницька обл., Україна

Турецьке гончарне мистецтво

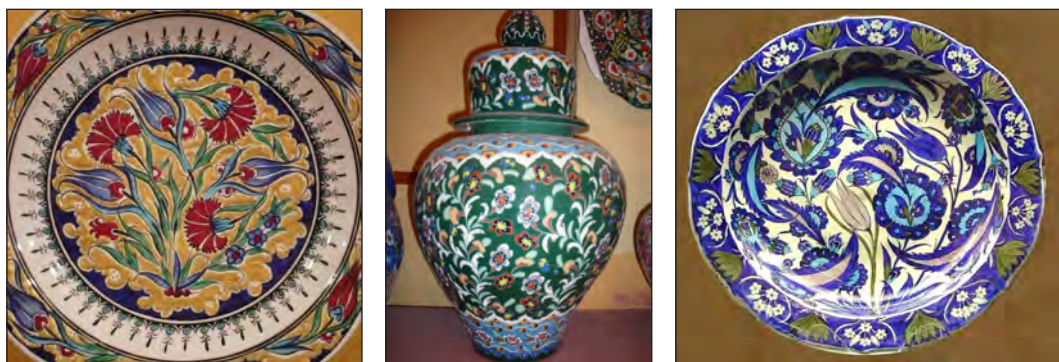
Турецький гончар

Гончарне мистецтво, або **кераміка** — це загальна назва предметів із глини, виготовлених у пресах чи на *гончарному колі* та *обпечених на вогні*.

Основою для розвитку керамічної справи у Туреччині в XIII ст. послужили візантійські та сельджуцькі традиції.

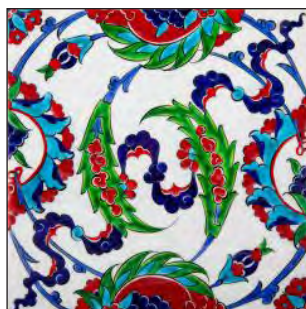
Сельджуки залишили після себе багату спадщину у вигляді унікальних кахлів, що виготовлялися в період розквіту імперії. Стиль цього періоду називають **румї**. Спочатку

він зародився в Римі у техніці розпису кераміки. Його перейняли сельджуки, що називали себе *румї* (римські сельджуки). Цей стиль характеризують пишні, стилізовані форми листя та бутонів.

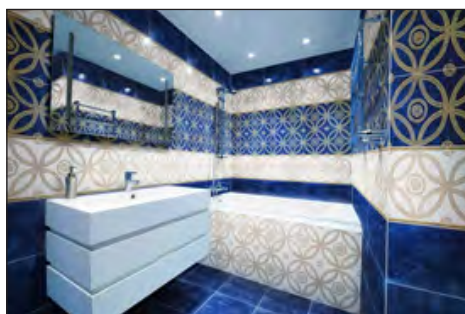
Зразки турецької кераміки (стиль румі)

Багаті поклади високоякісної *білої глини* сприяли виникненню невеликого міста **Ізнік** (Нікея), що знаходиться за декілька десятків кілометрів від Стамбула. Саме там турецькі майстри, натхненні мистецтвом китайської порцеляни, виготовляли вироби зі світлої глини, розписували синьою кобальтовою фарбою на білому тлі, покривали їх прозорою глазур'ю. **Ізнікським виробам** був притаманний чудовий за майстерністю і вишуканістю розпис — дуже тонко виконані рослинні мотиви, серед яких основне місце займали квіти з округленими пелюстками, в'юнкі стебла із дрібним листям і завитками тощо.

Ізнікська тарілка
в китайському стилі. 1490 р.

Зразок ізнікської кахлі

Одними з перших зразків турецького гончарного мистецтва були кахлі для декорування оселі (їх називали **чині**), різноманітний посуд і ємності для знаменитих східних пахоців.

Сучасна ванна кімната, покрита
турецькими кахлями

Зразок турецької кахлі

Чині були дуже популярними і використовувалися на Сході для оздоблення мечетей, гробниць та палаців. Візерунки на них були геометричними або рослинними, як правило, жовтого чи зеленого кольору, пізніше додатково почали використовувати блакитний, червоний та фіолетовий кольори.

У XVI ст. остаточно сформувався *стиль орнаментів турецького гончарства*: рослинні візерунки, закручені у спіралі, з дрібними листочками і квітками. Улюбленими квітами майстрів стали тюльпани, гвоздики, троянди, гіацинти та квітучі персикові гілки. Плоди гранатів були символами райського життя. По контуру малюнок обводився чорним, темно-зеленим чи синім кольорами. Часто орнамент супроводжувався різними написами — цитатами з Корану, іменами халіфів. Пізніше на кераміці з'явилися зображення тварин, людей і фантастичних істот: зайців, оленів, собак, барсів, левів, пав, риби, драконів.

Зразки сучасної турецької кераміки

Турецька кераміка залишила свій слід у багатьох країнах світу колишньої Османської імперії. Сьогодні її чудові мотиви використовують у своїй творчості багато відомих європейських керамістів.

У Західній Європі розквіт художньої кераміки починається з XV ст., італійського фаянсу — *майоліки* — з XVI ст., пічних кахлів — з XV ст., посуду — з XVI ст., в Німеччині *руанського фаянсу* — з XVII—XVIII ст.

? Які риси притаманні турецькій кераміці? Які зображення переважають у декорванні турецьких гончарних виробів? Уважно розгляньте ілюстрації у підручнику. Порівняйте зразки турецьких гончарних виробів зі зразками європейських. Чи мають вони спільні риси?

Керамічне мистецтво, фаянс Мустієрів, фаянс Провансу. Франція

Тарілка Мейсен (Meissen). Порцеляна.
Німеччина

Італійський фаянс — майоліка

Дамаські тканини

Мистецтво виготовлення особливої тканини — **дамасту** — виникло у Сирії і було пов'язане з релігійною заборобою для мусульман носити шовковий одяг. Дамасці винайшли унікальне полотно, зовнішній бік якого був шовковим, а зі споду воно було бавовняне. З такої тканини виготовляли подушки для диванів, скатертини, одяг, взуття, штори.

Дамаст, дамаск (араб. «дама») — візерункова тканина (зазвичай шовкова). Відомі різновиди або різні найменування цієї тканини: **сталь, дамаст, дамассе, дамассин, дамаскет, дама-кафар** (наприклад, у Франції — **дамас**, в Голландії — **дамаст**). Вона буває одно- або двохлицьова з малюнком (зазвичай квітковим), утвореним блискучим атласним переплетінням ниток, на матовому тлі полотняного переплетіння.

Історична довідка

До Європи дамаська тканина потрапила через Візантію та швидко поширилася до сусідніх країн. Сирійські і візантійські тканини в Середньовіччі користувалися значною популярністю у представників знаті. Скатертини, серветки, постільну білизну та інші вироби з дамасту на той час могли мати тільки заможні люди Європи. І лише у XVII ст. широке виробництво цієї тканини дісталось до Італії, а потім уже і до сусідньої Німеччини та інших країн.

Зразки тканини дамаст

Для допитливих

Секрет виготовлення своїх тканин дамаські ткачі берегли понад усе. Верстат для створення цих тканин був чи не найскладнішим механізмом, створеним на Сході.

Одяг із жакарда

На сьогодні на противагу надскладному ручному виробництву дамаських тканин винайшли **жакард** — сорт тканини, дуже схожий на справжній дамаст. Він простіший у виготовленні, але справжній дамаст можна відрізнити від мануфактурних виробів за спеціальною технікою виробництва і особливим блиском тканини, коли на неї падає світло.

Дамаст завжди має два відтінки залежно від освітлення. На контурах малюнка справжньої дамаської тканини переплітаються декілька ниток, і він виглядає об'ємним. Тоді як на жакарді контур виготовлений з однієї нитки.

Традиційна музика в культурі ісламу

Ісламська музика — це музичні традиції народів Близького і Середнього Сходу — арабів, персів і тюркських народів. Ці традиції сформувалися в епоху Середньовіччя (VII—XVII ст.), мали специфічні риси, які вже

Музичний гурт із Османського Алеппо.
Гравюра середини XVIII ст.

з XVIII ст. стали частиною різних національних культур арабо-мусульманського регіону. Приймавши іслам, араби поширили не тільки релігію, арабську мову, писемність, а й музичні традиції на території «будинку ісламу»: від Північної Африки, включаючи південь Іспанії, — до північно-західних кордонів Індії та Китаю, від пустель Аравії, Перської затоки і Афганістану — до християнської Візантії і Сирії, гір Кавказу тощо.

Характерні риси класичної ісламської музики:

- високий рівень професіоналізму (як вокального, так і інструментального);
- власні теоретичні філософсько-естетичні вчення;
- професійні виконавські школи;
- усна народна творчість із досить складними музичними «текстами»;
- музичні традиції неарабських народів засвоювалися і перероблялися під «пильним оком» завойовників.

У традиційній музиці існували *два музичні стилі*, що мали відмінності етнічного характеру:

- **арабський** (західний) — народи Азії і Північної Африки;
- **перський** (східний), або аджамський — музика іранських і тюркських народів.

Бажано подивитися і послухати (за вибором учителя)

Знайдіть в Інтернет-ресурсі відеокліпи та музику:
Dreaming of Arabia: Oriental Lounge Music;
 АСМ [Арабська клубна музика].

Серед музичних інструментів східні мусульмани віддавали перевагу як *уду*, так і *танбуру* — струнному щипковому інструменту з довгою вузькою шийкою і встановленими на ній перемичками — *ладко* (перс. — «*дасатін*»). Користувалися успіхом і смичкові інструменти (*гіджак*, *кеманча*), а також ударні (*даф*, *табл* та інші) і духові (*най* — поздовжня багатостовбурна флейта). Їх звучання супроводжували придворні свята, трапези, відпочинок правителів під час полювання. Під час військових походів ревли великі труби (*карнай* або *бору*), різко кричали гобої (*сурнай* або *зурна*), гуркотили великі барабани (*давули*) і литаври (*накари*).

Кеманча

Уд

Зурна

Танбур

Бажано подивитися і послухати (за вибором учителя)

Знайдіть в Інтернет-ресурсі відеокліпи та музику:
 «Невелика екскурсія світом східних музичних інструментів і про походження дудука».

Особливе місце серед музичних традицій народів Близького і Середнього Сходу займає музика **суфійських орденів**. З широким розповсюдженням суфійських братств, багато з яких включали музику до своїх ритуалів, посилювалася взаємодія ісламського музичного професіоналізму з містичною практикою, і перш за все, з практикою медитативною. Музика суфійських братств була високопрофесійною, навіть елітарною.

Для допитливих

На Заході братство Маулавія отримало назву «**Обертових дервішів**», оскільки на практиці цього ордену утвердився екстатичний танець, заснований на тривалому обертанні кожного учасника навколо своєї осі під час колективного руху по колу. Особливої виразності цьому містичному дійству надають *ритуальні шати* танцюючих (високі ковпаки і широкі спідниці) і їх пози (піднята вгору долоня правої руки і опущена вниз долоня — лівої), що символізує містичний зв'язок з рухом планет, з космічним початком. Цей «танець планет і ангелів» супроводжується прекрасною музикою, яка сьогодні виконується професійним інструментальним ансамблем, де незмінно переважають *флейта-най* і невеликий *барабанчик-кудюм*.

Танець дервішів, Туреччина

Музика арабо-мусульманського культурного регіону мала величезний вплив на музичне мистецтво *Західної Європи* (поява лютні, литавр, нових ритмів тощо), *Індії* (побутування багатьох музичних інструментів, формування музично-теоретичних навчань, нових жанрів, стилів), *Китаю* (включення до імператорського оркестру інструментів *пипа*, *сона* та інших), *Африки* і *Південно-Східної Азії*, куди ісламська музика проникла завдяки місіонерській діяльності суфіїв.

Бажано подивитися і послухати (за вибором учителя)

Знайдіть в Інтернет-ресурсі відеокліпи та музику:
 Танець дервішів (суфійські обертання);
 Danza Sufi. Суфійські кружляння Конья, 2011;
 Orlando Turkish Festival Whirling Dervish Dancers.

Сучасне мистецтво країн арабо-мусульманського регіону складається в процесі складної взаємодії трьох основних факторів — реформування релігії, відродження класичної культурної спадщини і запозичення цінностей європейської (західної) цивілізації.

Для допитливих

Сьогодні мусульманські країни — це Азербайджан, Казахстан, Киргизія, Таджикистан, Туркменія, Узбекистан, Афганістан, Іран, Пакистан, Туреччина, Бангладеш, Бруней, Індонезія, Малайзія, Мальдіви, Бахрейн, Ірак, Йорданія, Ємен, Катар, Кувейт, Ліван, Палестина. ОАЕ, Оман, Саудівська Аравія, Сирія, Джибуті, Єгипет, Коморські острови, Сомалі, Судан, Танзанія, Еритрея, Ефіопія, Алжир, Західна Сахара, Мавританія, Лівія, Марокко, Туніс, Буркіна-Фасо, Гамбія, Гвінея, Гвінея-Бісау, Малі, Нігер, Нігерія, Сенегал, Сьєрра-Леоне, Чад.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ТА САМОПЕРЕВІРКИ

Дайте відповіді на запитання за матеріалом підручника

I. Оберіть одну правильну відповідь:

1. Іслам негативно ставився до зображення будь-якої живої істоти, тому у арабо-мусульманській культурі немає двох видів мистецтва (в європейському або англійському розумінні), це мистецтва...

- а) живопису і архітектури;
- б) живопису, скульптури;
- в) скульптури і декоративно-ужиткового мистецтва.

2. З усіх видів мистецтв, що належать до арабо-мусульманської культури, найпомітнішим, оригінальним і вражаючим є...

- а) декоративно-ужиткове мистецтво;
- б) скульптура;
- в) культова архітектура.

II. Дайте коротку відповідь на запитання

1. Які джерела життєвих цінностей і пріоритетів народів арабо-мусульманської культури?
2. Як зображували арабо-мусульманські художники у своїх творах національний колорит?
3. Що таке арабеска? Які має характерні риси?
4. Які три типи мечеті ви вже знаєте? Визначте їх характерні риси.

III. Дайте розгорнуту відповідь на запитання

1. Продовжте речення: «Головні види декоративно-ужиткового мистецтва у цьому культурному регіоні — це...».
2. В епоху класичного ісламу розвивалися дві головні школи *книжкової мініатюри* — **арабська** (або арабо-месопотамська, багдадська) та **іранська**. Чому для арабо-мусульманської культури цей вид мистецтва мав таке серйозне значення?

IV. Поміркуйте ...

Ісламська музика — це музичні традиції народів Близького і Середнього Сходу. У епоху Середньовіччя ісламська музика мала значний вплив на різні *музичні культури світу*. Поміркуйте, який?

V. Творче практичне завдання

I. Продовжте речення: «При вивченні цього розділу для мене найбільш важливим відкриттям стало...».

II. Колективна робота

1. Зробіть у класі виставку ваших замальовок на тему: «Якими я бачу мистецтво народів Близького і Середнього Сходу» (на прикладі виробів декоративно-ужиткового мистецтва).
2. Зробіть у класі виставку ваших макетів культових споруд народів Близького і Середнього Сходу.

VI. Виберіть тему і підготуйте мистецький проект.

Приклади тем для мистецького проекту:

- «Характерні риси культової архітектури арабо-мусульманського регіону».
- «Музичні традиції народів Близького і Середнього Сходу».

Мистецтво європейського культурного регіону

Перед культурою стоять особливо значні завдання в майбутньому. Коли техніка задовольнить матеріальні потреби людства, потреби в комфорті та інше, настане століття створення культурних цінностей.

Дмитро Лихачов, культуролог, мистецтвознавець

Поміркуємо разом

Назвіть види мистецтва та визначте їх призначення. Чим зумовлене розмаїття видів мистецтва і чому кожен із них потрібен людині?

Як мистецтво впливає на світосприйняття і духовний розвиток людини? Чи можна за творами мистецтва визначити культурну епоху, до якої вони належать?

У становленні й розвитку європейської культури особлива роль завжди належала мистецтву, яке пройшло складний і часом суперечливий шлях. Як і будь-яке інше соціальне явище, мистецтво має свою історію, динаміку становлення видової і жанрової специфіки, поглиблення художнього мислення. Тому мистецтво європейського культурного регіону краще розглядати через *характерні риси основних стилів*, які виникли в певні *культурно-історичні епохи*.

? Який зміст ви вкладаєте в слово «стиль»? Чим відрізняються поняття «художні стилі епох» від «національних стилів»? Як ці поняття відображені в різних видах мистецтва? Наведіть приклади.

Художній стиль — не постійна величина, а живе явище культури. Він постійно змінюється в часі. Стилi в мистецтві не мають чітких хронологічних меж. Майже в кожному творі певного стилю завжди перебувають елементи й риси інших стилів.

У мистецтві традиційно виділяють так звані **стилі епох** — певні етапи в історії художньої культури, коли складалася цілісна *художня система*.

? Які основні європейські художні стилі в мистецтві ви знаєте? Як ви вважаєте, який із видів мистецтва найбільш яскраво може визначити характерні риси певного художнього стилю певної епохи?

Можливо це **архітектура**, як один із найдавніших видів мистецтва, який виражає світосприйняття народу певної історичної епохи? Вчені стверджують, що твори архітектури певного стилю — це *художній світогляд*, що охоплює всі сторони культури суспільства взагалі в певних умовах його соціального і економічного розвитку.

? Уважно розгляньте ілюстрації у підручнику. Визначте, до якого стилю належать ці споруди? За якими ознаками ви зробили свої висновки?

Кельнський собор.
Німеччина

А. Гауді. «Собор Святого Сімейства».
Барселона, Іспанія

Львівський національний академічний театр
опери та балету ім. С. Крушельницької

Хмарочос.
Берлін, Німеччина

А може завдяки музиці краще всього визначати характерні риси художнього стилю певної епохи? Адже вона більше, ніж усі інші види мистецтва, впливає безпосередньо на людські почуття і формує художній світогляд?

Бажано подивитися і послухати (за вибором учителя)

Знайдіть в Інтернет-ресурсі відеокліпи або музику:

Й.-С. Бах «Бранденбурзькі концерти і Кантати»;

А. Вівальді «Чотири сезони»;

Едвард Гріг «Восени» для фортепіано в чотири руки.

? А можливо саме у мистецтві живопису або скульптури краще всього відображаються світосприйняття певного народу, певної історичної епохи?

О. Архипенко. «Королева Шеба»

О. Ренуар. «Сена в Аньєрі»

Відповідь не може бути однозначною. Кожен вид мистецтва в різні часи і у різних народів розвивався по-різному. Наприклад, яскравіші характерні риси стилю готики краще всього розглядати через храмову архітектуру, а епоху Відродження, імпресіонізм або модернізм — через мистецтво живопису і скульптури.

Китайська ваза

Не менш важливим є визначення характерних рис різних стилів мистецтва у різних країнах, так звані **національні стилі**, у яких віддзеркалюється історичний досвід народу, власне специфічне, лише йому притаманне світосприйняття, прагнення, життєві цінності, практика освоєння навколишнього середовища.

? Охарактеризуйте поняття «індивідуальний стиль митця». Чи можна обмежити творчість конкретного митця вузькими стильовими рамками?

Слово «стиль» уже в стародавньому світі означало *індивідуальну манеру майстра*. Поняття «індивідуальний стиль» вживається для позначення сукупності художніх особливостей, властивих творчості конкретних митців (*стиль Сальвадара Далі, стиль Людвіга Бетховена*) або навіть окремому періоду їх творчості (*стиль пізнього Харменса ван Рейна Рембрандта* або «рожевий період» Пабло Пікассо).

Щоб дослідити індивідуальний стиль митця, потрібно проаналізувати:

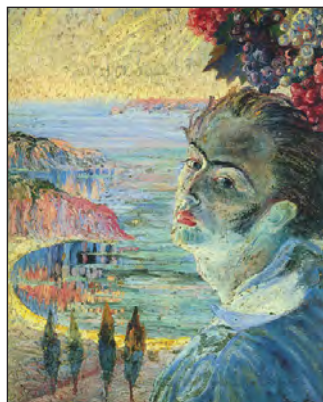
- стиль епохи, в якій він жив і працював;
- умови, що сформували його особистість;
- його погляди на життя, мистецтво;
- виражальні засоби його творів як спосіб спілкування автора і слухача або глядача;
- присутність у творах митця рис конкретних стилів, напрямів і течій;
- відношення авторського стилю до мистецьких традицій того часу тощо.

Треба пам'ятати, що митець завжди налаштований на хвилю свого часу з усіма його тривогами і радощами, звичаями, релігією тощо.

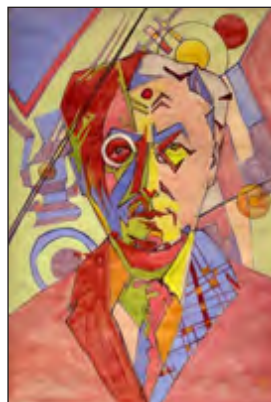
? *Уважно розгляньте у підручнику ілюстрації автопортретів всесвітньо відомих художників. Проаналізуйте їх за допомогою порад, які подані вище. Визначте характерні риси індивідуального стилю художників, які написали ці твори. Наведіть власні приклади творів ваших улюблених європейських митців, музикантів і проаналізуйте їх.*

П.-П. Рубенс.
Автопортрет

С. Далі.
Автопортрет

В. Кандінський.
Автопортрет

Композиторський стиль — поняття, яке набагато простіше конкретизувати, адже творчість будь-якого композитора обмежена порівняно невеликим тимчасовим періодом і певними тенденціями музичної епохи. Так, буквально з перших тактів можна впізнати, наприклад, музику Вольфганга Амадея Моцарта або Людвіга Ван Бетховена. Природно, що композитор, як і будь-яка людина, протягом життя змінюється, і це накладає відбиток на стиль його творів. Але якісь стильові риси все одно залишаються незмінними, притаманними тільки йому, є своєю родною візитною карткою автора.

? *Творчість яких діячів мистецтва подобається саме вам? Чому? Розкажіть про їх індивідуальний стиль.*

Багато подивитися і послухати (за вибором учителя)

Знайдіть в Інтернет-ресурсі відеокліпи або музику:

В.-А. Моцарт «Маленька нічна серенада», Симфонія № 40, «Реквієм»;

Д. Россіні «Сорока-злодійка» (увертюра);

Л. Ван Бетховен «Місячна соната»;

Ф. Мендельсон «Пісня без слів», «Весільний марш».

У зв'язку з тим, що розвиток мистецтва європейського культурного регіону був детально розглянутий в 8 і 9 класах, ми зупинимось лише **на яскравих характерних рисах художніх стилів** певних епох в окремих видах мистецтва Європи, які досягли найбільших успіхів саме в цьому (конкретному) стилі. Також на прикладах розглянемо характерні риси **національних і індивідуальних стилів** у різних видах мистецтва.

Характерні риси художніх стилів Європи у різних видах мистецтва

Архітектура європейського культурного регіону

Найбільш яскраво **античний стиль** визначився в **архітектурі**, основу якої складають естетичні поняття *міра, гармонія та краса*. Гармонія

Храм Артеміди в Ефесі.
Реконструкція. Сельчук, Туреччина

кожної споруди виражалася в певних пропорціях її окремих частин. Саме тоді були розроблені *ордер, храм прямокутної форми, оточений з усіх боків колонами*; застосовані в будівництві *склепінні конструкції, арки*; використаний *бетон*; сформувалися основні типи християнського храму — *базилика і центрально-купольна будова* та інше.

Зодчі Стародавнього Риму залишили нащадкам грандіозний амфітеатр *Колізей* і будівлю храму всіх богів —

Пантеон, конструкція яких стала прикладом не одному поколінню архітекторів у всьому світі.

Пантеон. Рим, Італія

Інтер'єр Пантеону

? *Наведіть приклади використання характерних рис античної архітектури зодчими наступних поколінь. Як ви думаєте, чому саме цей стиль став основою їх споруд?*

Романський стиль (X—XI ст.) у архітектурі — це грандіозні собори, монастирі, неприступні кремезні замки-фортеці і храми-фортеці. Функціональне призначення романської архітектури — оборона. Девіз романського стилю: «Мій дім — моя фортеця» повністю визначав архітектурні особливості як світських, так і культових споруд.

? *Наведіть приклади відомих вам споруд романського стилю.*

Фортеця Каркассон. Франція

Робота у групах

Пригадайте і, за допомогою ілюстрацій у підручнику, прокоментуйте характерні ознаки романського і готичного стилів в архітектурі. Наведіть власні приклади.

Найкраще **готичний стиль** (XII—XV ст.) відбився у *храмовій архітектурі*. Складалося враження, що кам'яна громада соборів немовби стрімко підіймається вгору всупереч законам тяжіння. Вертикаль соборів символізує спрямованість середньовічної людини до позаземного світу, піднесення її думок і почуттів, перемогу духа над плоттю.

Майстри готики активно поширювали новий стиль і на світське будівництво: з'явилися нові типи будинків цивільного призначення — ратуші, біржі, митниці, суди, лікарні, склади, ринки тощо.

Шартрський собор
Нотр-Дам. Франція

Ратуша в Левені. Бельгія

Куранти ратуші «Празький Орлой». Чехія

? Характерними рисами для мистецтва епохи Відродження (XIV—XVI ст.) було те, що митці ставили в центрі уваги людину, а не Бога. Прокоментуйте це твердження. Як це відбилось у архітектурі? За допомогою ілюстрацій у підручнику винайдіть і опишіть характерні ознаки цього стилю в архітектурі.

Арх. Мікеланджело, Дж. Берніні.
Площа Святого Петра. *Ватикан*

Арх. Донато Браманте.
Каплиця Темп'єтто. *Італія*

Арх. Д. Нортон, Ж. і Д. Сурдо, П. Неві. Замок Шамбор. *Франція*

Собор Св. Петра. *Рим, Італія*

Найбільш відомими творами періоду Ренесансу є: палаццо Пітті, палаццо Медічі, церква Іль Дезу в Римі, собор Санта-Марія-дель-Фьоре у Флоренції, собор Св. Петра у Римі, замок Шамбор тощо. Архітектори намагалися створювати будівлі, проявляючи **індивідуальний стиль**.

? *Що саме хотіли показати своїми спорудами архітектори цієї епохи? Які художні засоби для цього використовували зодчі?*

Нова епоха — новий стиль. На початку XVII ст. завершилася епоха Відродження і почалася епоха Бароко, яка панувала у краї-

нах Західної Європи близько двох століть. Для архітектури бароко були характерні прагнення до показової пишності і розкоші, багатство декоративних прикрас, криволінійність форм і використання оптичних ефектів, поєднання реального й ілюзорного, яскрава помпезність, експресія.

Найвідоміші архітектурні пам'ятки пов'язані з іменами Джованні Лоренцо Берніні (площа Святого Петра, «Фонтан Чотирьох Річок» у Римі), Франческо Борроміні (церкви Сант-Іво алла Сапієнца і Сант-Аньєзе-ін-Агонє) в Італії; Жака Лемерсьє, Франсуа Мансара, Луї Лево (Версаль) у Франції; Йогана Фішера, Якоба Прандтауера (Бенедиктинське абатство Мелк) в Австрії та іншими. Вони зуміли проявити в своїх творах **індивідуальний стиль**.

? За допомогою ілюстрацій у підручнику знайдіть і опишіть характерні ознаки стилю бароко в архітектурі. Які художні засоби використовували зодчі?

Скористайтеся також допомогою Інтернет-ресурсу. Які художні засоби використовували архітектори?

Одночасно з бароко широкого розвитку у європейському культурному регіоні здобув художній стиль **класицизм**, що виник у Франції в XVII ст. і проіснував до XIX ст. В основі цього художнього стилю лежать ідеї раціоналізму. **Характерні риси класицизму в архітектурі:** регулярність планування і чіткість об'ємної форми (впорядкованість і простота форм, геометрично правильні об'єми), гармонія, ритм, урівноваженість планування, чіткі і спокійні пропорції, стриманість декоративного оздоблення, використання елементів ордера античної архітектури (портики, колонади, статуї і рельєфи на гладі стін) та інші.

Арх. К. Рен. Собор Св. Павла.
Лондон, Велика Британія

Площа Вандом — зразок урочистого порядку
краси класицизму. Париж. Франція

? Наведіть приклади всесвітньо відомих споруд, що створені в цьому стилі. У чому, на вашу думку, їх велич? Яким чином це досягнуто? У чому проявлявся індивідуальний стиль зодчих?

Яке ваше враження від творів цього стилю? Поясніть, чому?

У кінці XVIII — на початку XIX ст. пануючим мистецьким стилем став **романтизм**, як реакція на естетику класицизму. **Характерними рисами архітектури періоду романтизму є:** багатство форм, свобода планувального рі-

шення, концепція зв'язку з природою створила концепцію англійського парку, почали використовувати металеві конструкції і багато іншого.

? *За допомогою ілюстрацій у підручнику, порівняйте архітектурні споруди, що притаманні таким художнім стилям: готиці, бароко і романтизму. Як ви вважаєте, з чим пов'язані конструктивні зміни в мистецтві архітектури у різні історичні періоди? Наведіть приклади.*

Стиль **модерн** досяг піку своєї популярності в останній декаді XIX — на початку XX ст. Його *характерною особливістю* стала *ідея синтезу*, яка б змогла об'єднати всі види мистецтва і залучити до сфери прекрасного природну красу. Архітектуру модерну відрізняє відмова від класичних ліній і кутів на користь більш декоративних (необарочних, неоготичних) при використанні нових матеріалів таких, як метал, бетон, залізобетон.

Замок Нойшванштайн.
Німеччина

Кришталевий палац (Crystal Palace).
Лондон, Велика Британія

Робота у парах

Пригадайте і прокоментуйте характерні риси стилю модерн у архітектурних спорудах різних країн Європи. Наведіть приклади.

Розкажіть про творчість всесвітньо відомого архітектора Антоніо Гауді.

Будинок Бальо, арх. А. Гауді

Готель-Тассель, арх. В. Орта.
Брюссель, Бельгія

? Як ви вважаєте, чому зміни стилів відбувалися майже одночасно у всіх країнах європейського культурного регіону?

Робота у групах

Пригадайте характерні риси архітектури XX—XXI ст. (постмодернізм). Наведіть приклади. У вільний час «спроєктуйте» власний будинок у стилі постмодернізму, або виконайте ескізи архітектурних споруд різних епох.

Підготуйте візуальну подорож за однією з тем: «Архітектурні перлини Риму», «Спадщина А. Гауді», «Мої улюблені споруди європейського культурного регіону».

Живопис європейського культурного регіону

Живопис — одне з найдавніших мистецтв, яке протягом багатьох століть пройшло еволюцію від наскельних розписів палеоліту, до новітніх течій XXI ст. Це мистецтво народилося практично з появою людства.

? Назвіть види і жанри живопису. Охарактеризуйте їх. Наведіть приклади. Як поступово змінювалося це мистецтво протягом століть?

Римська фреска. Національний археологічний музей.
Неаполь, Італія

Подвійний портрет.
Фрагмент фрески. Помпеї

Уже **античні художники** використовували різні жанри: історичний, міфологічний, побутовий, батальний, портрет, пейзаж, натюрморт. Саме у цей період вперше з'явилися світлотінь, об'ємність, лінійна перспектива, відновлені митцями Відродження (Ренесансу).

В епоху **Ренесансу** художники вперше створили ілюзію глибини простору, відкрили *перспективу* і тим самим зробили художньо-образне бачення *об'ємним*. Митці навчилися відображати взаємостосунки людей не через масштаби фігур, а *композиційно, через їх взаєморозташування*. Це стало новим народженням живопису.

? Пригадайте, що таке перспектива у живописі?

Мазоліно да Панікале. Фреска. Церква Сан Клементе.
Рим, Італія

Рафаель.
«Святе сімейство»

Розвиток мистецтва цієї епохи тісно взаємодіє з ростом наукових знань. Представники Ренесансу *вперше анатомічно правильно зобразили людські тіла, передали їх об'єм і пропорції*. Поширився станковий і монументальний фресковий живопис.

? Яких відомих майстрів Ренесансу ви знаєте? Які характерні риси їх індивідуального стилю ви б зазначили?

Художники бароко відкрили мистецтву нові *прийоми просторової інтерпретації форм* у її вічно мінливій життєвій динаміці, активізували життєву позицію. Герої їх картин перебували між двома полюсами — добра і зла, насолоди і каяття, життя та смерті.

М. Караваджо. «Вечеря в Еммаусі»

А. Джентілескі. «Каяття Магдаліни»

? Якими художніми засобами митці бароко передавали у своїх творах характери героїв, їх відчуття? Наведіть приклади.

Прихильникам стилю **романтизм** була важлива не стільки сама ідея, скільки сила й засоби її вираження, аналіз внутрішнього світу людини, її душевних переживань, протиставлення буденності і мрії, земного (швидкоплинного) і небесного (вічного). Стриманість і покора були відкинуті. Прийшли *сильні емоції*, які часто доходили до крайнощів.

Е. Делакруа.
«Свобода, що веде народ»

? Що, на вашу думку, сприяло виникненню нового стилю — романтизму? Відповіді обґрунтуйте прикладами з творчості митців того часу, наприклад, Ф. Гойя або Е. Делакруа. Які б ви виділили ознаки цього стилю у живописі?

Як у творчості художників-романтиків проявився їх національний і індивідуальний характер? Наведіть приклади.

Художники-реалісти намагалися показати правду життя, втілену художніми засобами живопису. Вони звинувачували панівну верхівку суспільства у байдужості до страждань знедоленого народу, викривали недоліки суспільної моралі, антигуманну сутність експлуататорів. Митці *прагнули утвердити ідеали добра, справедливості і щастя*. Вони широко використовували *умовні форми зображення, гіперболу і гротеск*.

Г. Курбе. «Розпач»

Ж. Ф. Мілле. «Селяни садять картоплю»

Пригадайте і розкажіть про творчість відомих майстрів цього стилю. За допомогою ілюстрацій у підручнику порівняйте і прокоментуйте характерні риси живопису двох епох: романтизму і реалізму. У чому їх відмінність?

Частина українських митців культивувала так званий *ідейний реалізм*, серед них Микола Ге, Микола Ярошенко, Микола Пимоненко та інші. Костянтин Трутовський, Опанас Сластьон, Сергій Васильківський опрацьовували більше *етнографічно-побутові теми*. Ілля Рєпін, Микола Самокиш звертали-ся, крім *побутових тем*, до *історичних і батальних сцен*.

Напишіть есе за однією з тем: «Ідейний реалізм у творчості українських художників», «Правда життя художників-реалістів».

Народження нового стилю — **імпресіонізму** — пов'язують із французькими художниками, які *змінити власне становлення до повсякденності та людини в мистецтві*. Вони вважали, що у живописі *людина повинна зливатися з яскравим оточенням живої природи*, що художник повинен зображувати навколишнє так, *як він його споглядає і відчуває*. Їх не цікавили філософські проблеми, вони не порушували гострі соціальні проблеми. Значних успіхів імпресіоністи досягли у *передачі світла та кольору*, надаючи перевагу *світлим тонам сонячного спектра*.

О. Ренуар.
«Фігури в саду»

К. Моне.
«Дама з парасолькою»

? Проаналізуйте твори відомих вам художників імпресіонізму. Зверніть увагу на їх художні особливості. Визначте основні риси імпресіонізму. Поміркуйте, чому саме виник цей стиль і саме у цей час.

Художники-постімпресіоністи намагалися зображувати не застиглу мить, а тривалий стан навколишнього світу, сутність реального життя, при цьому вдавалися до декоративної стилізації. Вони відмовилися від тривимірності, замінивши її площиною; хотіли повернути мистецтву те, від чого відмовилися імпресіоністи — *зміст, роздуми і відновити зв'язок з мистецькими традиціями минулого*.

П. Гоген.
«Бешкетний жарт»

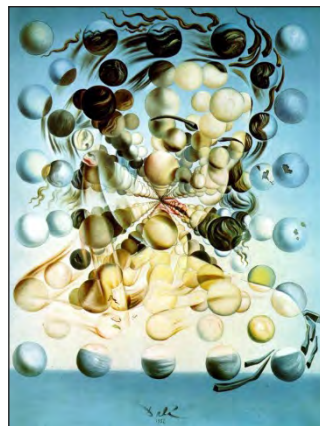
П. Сезанн.
«Жінка з папугою»

? Поясніть характерні риси живопису постімпресіоністів?

Кінець XIX — початок XX ст. — це розквіт епохи модернізму, тобто цілої низки різних художніх напрямків у мистецтві (модерн, фовізм, кубізм, сюрреалізм, абстракціонізм, супрематизм та інші) і постмодернізму.

? Пригадайте характерні риси напрямків модернізму. Виберіть один із напрямків і розкажіть про індивідуальні стилі художників, що працювали саме у цьому напрямку. Поясніть, чому ви вибрали цей напрямок.

Завдяки гіркому історичному досвіду, митці модернізму і постмодернізму переконалися у марних спробах поліпшити світ, втратили ідеологічні ілюзії, вважаючи, що людина позбавлена змоги не лише змінити світ, а й досягнути і систематизувати його. Тому у своїх картинах вони намагалися створити нову реальність, що не мала прямих аналогів у сучасній дійсності, залишаючись вірити в розум, науку, безмежність людських можливостей. Цінність людини визначалася вже самим фактом її існування.

С. Далі
«Галатея зі сферами»

? За допомогою ілюстрацій у підручнику визначте і прокоментуйте художній напрямок, у якому були створені ці твори. За якими ознаками ви про це дізналися?

У вільний час напишіть картину у стилі одного із напрямків модернізму або постмодернізму і зробіть у класі виставку ваших творів.

К. Малевич. «На сінокосі»

А. Екстер. «Венеція»

Поміркуємо разом

Який із стилів вам подобається більше. Що є основою для визначення поняття «індивідуальний стиль»? Назвіть відомих вам митців, творчість яких, на вашу думку, свідчить про наявність яскравого індивідуального стилю.

Скульптура

Лісипп. «Молодий Ерот»

Вперше яскраво цей вид мистецтва відбився у античний період. Вироблені давньогрецькими скульпторами анатомічні принципи будови людського тіла і поняття про пропорційність, стали результатом поступового розвитку в суспільстві доброго смаку і уявлень про красу. Майстри не просто надавали статуям природних поз, але навіть зображали емоції. Видатними майстрами мистецтва скульптури були Фідій, Мирон, Поліклет із Аргоса, Пракситель, Калніган, Лісипп.

? Уважно розгляньте зображення скульптури давньогрецького скульптора Лісиппа. Якими художніми засобами майстер передав динаміку руху? Чому скульптури античності до цього часу є зразком для наслідування як для скульпторів-початківців, так і для відомих майстрів?

Скульптура — один із найважливіших видів мистецтва Відродження, який пройшов довгий і непростий шлях від несміливих спроб Бенедетто Антеламі (1150—1230) внести в свої роботи індивідуальність, характерність і нестандартність до блискучих і бездоганних робіт «творця Ватикану» Мікеланджело Буонаротті (1475—1564).

Характерними рисами мистецтва скульптури Ренесансу були:

- орієнтація на античні зразки і втілення людської особистості у скульптурі; прагнення увічнити образ реального сучасника;
- відокремлення скульптур від архітектурних форм (скульптури стали самостійними витворами мистецтва);
- поява скульптурного оформлення фонтанів;
- розквіт монументальної скульптури; зв'язок із середовищем та інші.

? Як світогляд митців Середньовіччя і Відродження відобразився у їх творчості? Наведіть приклади.

Донателло. «Святий Россоре Релікварій» (деталь)

Мікеланджело. «Мойсей». Базилика Сан-П'єтро-ін-Вінколи, Рим

Нововведенням, принесеним скульптурою бароко, став *інтерес до драматичної складності і різноманіття світу*. Основні риси цього стилю у мистецтві скульптури: динамізм поз, різкий розворот тіл, експресивність жестів і осіб, відполірована до блиску поверхня мармуру.

? Визначте характерні риси індивідуального стилю Дж. Берніні. Які художні засоби використовував скульптор, щоб його твори «оживали»?

Л. Берніні. «Давид»

? Пригадайте відомих майстрів стилю бароко. Як скульптори передавали емоції своїх героїв?

Б. Торвальдсен. Пам'ятник
Миколаю Копернику.
Варшава, Польща

В епоху **класицизму** отримали поширення **публічні пам'ятники**, які уособлювали доблесть і мудрість відомих діячів. Нерідко їх зображували в образі античних богів. Скульптурам класицизму були властиві **спокій, стриманість жестів, неупередженість виразів, чистота ліній**.

Правила, канони класицизму мали першочергове значення. Їх повинні були дотримуватися всі діячі мистецтва, які творили в межах цього стилю. До них належать: **закінченість композиції, узгоджені форми, відповідна передача форм, чіткий поділ фігур, недоступність алегорії так само, як і алегоричність та інші**.

? Розкажіть про творчість А. Канови, Е. М. Фальконе, Ж. Антуан Гудона. На прикладах їх творів визначте характерні риси стилю.

Художні напрямки модернізму стали справжнім захопленням митців ХХ ст. Скульптори спрощувати форми своїх творінь аж до абстракції. З'явилися два не схожі між собою впливи на скульптуру — це **функціональна елегантність сучасного промислового дизайну і примітивізм**.

Г. Мур.
«Сімейна група»

О. Архипенко.
«Крокуючий солдат»

К. Бранкузі.
«Поцілунок»

Робота у групах

Що, на вашу думку, сприяло виникненню нових напрямків у мистецтві скульптури ХХ — початку ХХІ ст. і які художні засоби використовували майстри, виборюючи свої переконання?

Об'єднайтеся в дві групи: *одна* — прихильники нових стилів і напрямків в образотворчому мистецтві досліджуваного періоду; *друга* — противники цих стилів і ху-

дожніх методів, прихильники класичних методів. Свої висновки обґрунтуйте прикладами (ілюстраціями з підручника або Інтернету).

У вільний час спробуйте висловити свої емоції і почуття в картині або скульптурі в стилі напрямків модернізму.

Музичне мистецтво

В епоху античності музика займала важливе місце в житті еллінів, як предмет освіти і виховання, а також як складова суспільного життя (гімни і оди). Греки вважали, що лад у музиці створює настрій людини. Музика, за *Аристотелем* — це один із чотирьох основних предметів освіти поряд із граматику, гімнастикою і малюванням. Він вважав, що музика потрібна для виховання, для очищення і тільки в останню чергу — для розваги: що саме музика формує моральність.

У Стародавній Греції розвивалася музична теорія і музична естетика. Засновником європейської теорії музики вважають знаменитого математика, містика і філософа *Піфагора*. Йому приписують встановлення математичних співвідношень між частотами коливань окремих звуків і винахід так званого ладу *Піфагора*.

Музики. Давньогрецька фреска

Бажано подивитися і послухати (за вибором учителя)

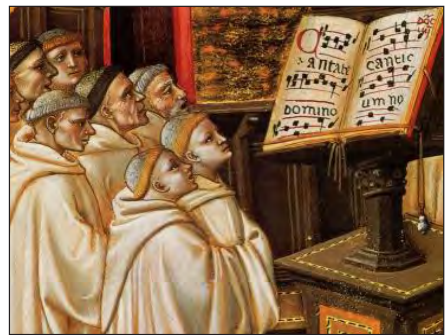
Знайдіть в Інтернет-ресурсі відеокліп або музику:

Ancient Greek Music — The Lyre of Classical Antiquity;

Ancient Greek Music — Akoúsate Argos.

? Які враження, емоції і образи викликала у вас ця музика? Чи можна вважати музичне мистецтво тільки національним? Чому?

Характерною рисою музики романського стилю був так званий *григоріанський хорал* (одноголосний спів) — традиційний спів католицької церкви. З історичним розвитком він став основою для багатоголової церковної музики. Церква прагнула додати співам характер відчуженості від усього земного; переважали звуки рівної тривалості (тобто плавний спів). Мелодії були побудовані на так званих *середньовічних ладах*.

Григоріанський спів

? Пригадайте лад-інтонаційну основу григоріанського співу. Розкажіть про його характерні риси щодо манери виконання.

Наступними *характерними рисами* романського стилю була **система позначення звуків і лінійна нотація**, які виникли на самому початку XI ст. Винахідником вважають відомого італійського музиканта XI ст. *Гвідо д'Ареціо* (990—1050).

Бажано подивитися і послухати (за вибором учителя)

Знайдіть в Інтернет-ресурсі відеокліпи або музику:
Григоріанський хорал у сучасній обробці.

Написання та виконання музики у епоху Відродження набули особливого значення. Виникла *камерна музика*, яка виконувалась у невеликих залах перед нечисленною аудиторією. Формуються національні музичні школи (наприклад, *нідерландська поліфонічна школа*).

Бажано подивитися і послухати (за вибором учителя)

Знайдіть в Інтернет-ресурсі відеокліпи або музику:
Джуліо Каччіні — *Ave Maria* (музика епохи Відродження).

? Послухайте музику Відродження. Яку різницю ви відчуваєте між нею і григоріанським співом? Як ви вважаєте, у чому полягає сенс музики Відродження?

Умовно музикою бароко називають безліч існуючих *композиторських стилів* європейської академічної музики в період між 1600 і 1750 рр.

Е. Симонетті. «Музика бароко»

Характерні риси стилю бароко в музиці — напруженість, контрастність, динамізм. Саме у той час найвищого розквіту у творчості видатних композиторів *Йоганна Себастьяна Баха* (1685—1750) і *Георга Фрідріха Генделя* (1685—1759) досягла **поліфонічна музика**. Творцем **концерту** у стилі бароко став *Антоніо Лучо Вівальді* (1678—1741). Але найяскравіше цей стиль проявив себе в **опері**. Свого піку досяг жанр **ораторії** (Й. С. Бах і Г. Гендель); розвинулися такі віртуозні форми, як **токати** і **фуги**; були написані інструментальні **сонати** і **сюїти** як для окремих інструментів, так і для камерних оркестрів.

Бажано подивитися і послухати (за вибором учителя)

Знайдіть в Інтернеті відеокліпи або музику:
Музика бароко — *Telemann* — *Andante «Concerto for viola»*;
Йоган Себастьян Бах (бароко) — класична музика;
Антоніо Лучо Вівальді — *Royal Philharmonic Orchestra* — музика епохи Бароко в сучасній обробці.

? У яких музичних жанрах працювали композитори Бароко? Визначте і порівняйте характерні риси музики епох Бароко і Відродження.

Класицизм у музиці багато в чому не схожий на класицизм у живописі, скульптурі та архітектурі. Зміст музичних творів того часу скоріше пов'язаний *зі світом почуттів людини*, які не піддаються жорсткому контролю розуму. Композитори винайшли дуже струнку й логічну систему *правил побудови твору*, завдяки якій складні почуття наділялися ясною і досконалою формою. Страждання і радість ставали для композиторів *предметом роздуму*, а не переживанням. Система *жанрів, форм і правил гармонії*, що була розроблена композиторами цього часу, зберігає своє значення й сьогодні.

Браун Дженнінгс. «Перед концертом»

? *Пригадайте основні досягнення у музичному мистецтві цього періоду. Охарактеризуйте їх. Розкажіть про творчість композиторів.*

Найкраще з усіх видів мистецтв **стиль романтизму** проявив себе у музиці. Музичні твори цього часу більш палкі і емоційно виразні. Композитори-романтики намагалися за допомогою музичних засобів *висловити глибину і багатство внутрішнього світу людини*.

Отримали розвиток **пісенні жанри**. Саме тоді сформувалися **національні музичні школи**. Патріотична тематика була невіддільна від лірики, від світу почуттів. Найважливішим моментом естетики музичного романтизму була *ідея синтезу мистецтв*, яка знайшла найбільш яскраве вираження в оперній творчості *Ріхарда Вагнера* (1813—1883) і в програмній музиці *Гектора Берліоза* (1803—1869), *Роберта Шумана* (1810—1856), *Ференца Ліста* (1811—1886).

Бажано подивитися і послухати (за вибором учителя)

Знайдіть в Інтернет-ресурсі відеокліпи або музику:

Гектор Берліоз «Фантастична симфонія»;

«Соната № 2 b-moll, Op. 35, II. Scherzo Piu Lento — Tempo I» — ШОПЕН;

Франц Шуберт — Віденський вальс.

? *Чи впливають історичний розвиток суспільства, події, які відбуваються в певний історичний період, поява нових ідей у філософії, науці на погляди художників, скульпторів, музикантів, які жили і творили в різних країнах європейського культурного регіону саме у цей період?*

Як ви думаєте, чому? Свої твердження обґрунтуйте.

Твори видатних композиторів **реалізму** висловлюють глибоку правду життя, служать відзеркаленням своєї епохи, створюють соціально-психологічний портрет сучасника, відображають сутність людських стосунків у соціально-історичному плані.

Багато подивитися і послухати (за вибором учителя)

Знайдіть в Інтернет-ресурсі відеокліпи або музику:
 Мікс — Верді — *Pizzolungo/Verdi — Rigoletto* (1983);
 Микола Лисенко. *Ukrainian Suite: No. 1. Prelude*

? Пригадайте твори видатних композиторів, які писали у стилі реалізму. Як у них відбився національний характер і індивідуальний композиторський стиль?

Французький поет-символіст Стефан Малларме вважав, що композитори-імпресіоністи вчили «чути світло», передавали у звуках рух води, шелест листя, подув вітру й переломлення сонячних променів у вечірньому повітрі. Вони вміли відтворити настрій, зафіксувати ледь уловимі психологічні стани, передати швидкоплинні враження від явища.

Багато подивитися і послухати (за вибором учителя)

Знайдіть в Інтернет-ресурсі відеокліпи або музику:
 Моріс Равель «Барка в океані», «Болеро»;
 Ерік Саті. «Імпресіонізм у музиці *Gnossienne № 3*»;
 Клод Ашіль Дебюссі. «Дівчина з волоссям кольору льону», «Місячне світло».

Поміркуємо разом

«Твори мистецтва існують поза часом. Але для того, щоб відчувати їх «позачасовість», необхідно зрозуміти їх історично. Історичний підхід робить твори мистецтва вічними, виводить за межі своєї епохи, робить їх зрозумілими і дієвими в наш час», — Дмитро Лихачов.

? Як ви розумієте вислів мистецтвознавця Дмитра Лихачова? Чи згодні ви з ним? Чому? Свої висновки обґрунтуйте.

Музичну культуру ХХ ст. можна розділити на музику елітарного характеру (традиційна класика разом із новими авангардистськими напрямками другої половини ХХ ст.) і музику, яка стала часткою так званої «масової культури» (поп-музика, традиційна естрада і мюзик-хол). Особливе місце відведено рок-музиці.

Багато подивитися і послухати (за вибором учителя)

Знайдіть в Інтернет-ресурсі відеокліпи або музику (тональну):
Solfeggio Harmonics — 528 HZ — Miracle Meditation (DNA Repair);
Solfeggio Harmonics — 285 HZ — Quantum Cognition.

Характерні особливості музичного мистецтва ХХ—початку ХХІ ст.:

- Спроби багатьох композиторів із початку і до середини ХХ ст. «налаштувати» уявлення слухачів із *тональної системи* на інші виявилися мало-ефективними. Саме тональна музика як і раніше панувала як у професійному композиторському мистецтві, так і у масовій музичній творчості. Але більшість творів професійних композиторів чудово поєднувалися з елементами різних напрямків музичного авангарду.

- У музиці так само, як і в інших видах мистецтва, будь-які досягнення національних музичних культур стали загальнодоступними завдяки доступ-

ності інформації. Європейські композитори широко використовують ритми і мотиви традиційної музики народів Африки, Латинської Америки тощо. Паралельно в музичних творах Індії, Японії, Таїланду, Китаю почали звучати європейські інтонації і ритми.

• Концерти *рок-музикантів, естрадні шоу* (популярна музика) *стають могутнім засобом спілкування*, тому зрозумілим є потяг до велетенських концертних просторів — міських майданів, стадіонів тощо. Музичні засоби виразності рок-композиції або естрадної пісні за своєю складністю іноді не поступаються навіть симфонії, але музика такого роду має іншу аудиторію — люди енергійні, активні, які живуть переважно зовнішніми імпульсами. Від музики вони чекають сильних відчуттів і, якщо їх отримують, щедро віддають музикантові свою прихильність.

? Чи подобається вам рок-музика? Чому? Який з її напрямків? Розкажіть про ваш улюблений рок-гурт і про улюбленого виконавця.

Які українські музиканти вам подобаються найбільше?

Підготуйте записи творів ваших улюблених рок-груп і музикантів. Презентуйте їх у класі.

Мистецтво — це час і простір, в якому живе краса людського духу. Як гімнастика випрямляє тіло, так мистецтво випрямляє душу. Пізнаючи цінності мистецтва, людина пізнає людське в людині, піднімає себе до прекрасного.

Василь Сухомлинський

Поміркуємо разом

Чи згодні ви з висловом видатного українського педагога?

Чи всяке мистецтво може змінювати людину на краще?

Який вид мистецтва і який стиль ви вважаєте цікавим, близьким для вас?

Чи вважаєте ви думку ваших друзів, знайомих про різні види мистецтва, якщо вона не така, як ваша? Свою відповідь обґрунтуйте.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ТА САМОПЕРЕВІРКИ

Дайте відповіді на запитання за матеріалом підручника

I. Оберіть одну правильну відповідь:

1. Основними типами будівель романського стилю були:

- а) культові споруди;
- б) лицарський замок, монастирський ансамбль і храм;
- в) громадські будівлі та споруди.

2. Для архітектури бароко характерні:

- а) просторовий розмах, грандіозність, пишність сильні контрасти масштабів і ритмів, матеріалів і фактур, світла і тіні тощо;
- б) храми суворі та прості, позбавлені прикрас;
- в) вертикальність композиції, арки з загостреним верхом, вузькі і високі вежі та колони тощо.

3. Найяскравішими композиторами класицизму були:

- а) Гвідо д'Ареццо і Г. де Машо;
- б) Й. С. Бах, Г. Ф. Гендель;
- в) Й. Гайдн, В. А. Моцарт, Л. ван Бетховен.

II. Дайте коротку відповідь на запитання

1. Який стиль музичного мистецтва вам подобається найбільше? Проаналізуйте його характерні риси.
2. Оберіть будь-який твір мистецтва, який вам сподобався найбільш і охарактеризуйте його.

III. Дайте розгорнуту відповідь на запитання

1. Які характерні риси і художні ідеали властиві мистецтву античності? Чому саме античне мистецтво вважається зразком для майстрів наступних поколінь?
2. Дайте загальну характеристику розвитку мистецтва епохи Відродження. Назвіть, на вашу думку, найкращого скульптора, живописця цієї епохи.

IV. Поміркуйте

1. Поясніть вираз англійського письменника О. Уайльда: «Благо, що дарує мистецтво, не в тому, чого ми від нього навчаємося, а в тому, якими ми завдяки йому стаємо».
2. Поясніть причини своєрідності творчості імпресіоністів. Обґрунтуйте взаємозв'язок їх творчості з історичним розвитком епохи, у яку вони жили.

V. Творче практичне завдання

Групова робота

Підготуйте театральний вечір на тему: «Роль музики в суспільному і особистому житті людини».

Колективна робота

1. Зробіть у класі виставку ваших замальовок у різних художніх стилях на тему: «Яким я бачу навколишній світ».
2. Підготуйте та проведіть конференцію на теми: «Роль мистецтва у житті людини», «Мистецтво — основа формування особистості».
3. Зробіть у класі виставку ваших макетів архітектурних споруд різних стилів.

VI. Виберіть тему і підготуйте мистецький проект.

Приклади тем для мистецького проекту:

- «Характерні риси українського бароко в мистецтві».
- «Як романтики відображають навколишній світ у своїх творах?».

Мистецтво європейського культурного регіону. Україна

...Буває, часом спіпну від краси.
Спинюсь, не тямлю, що воно за диво,
оці степи, це небо, ці ліси,
усе так гарно, чисто, незрадливо,
усе як є — дорога, явори,
усе моє, все зветься Україна.
Така краса, висока і нетлінна,
що хоч спинись і з Богом говори...

Ліна Костенко «Усе моє, все зветься Україна»

Поміркуємо разом

Чи добре ми знаємо свою рідну Україну, нації і народності, які її населяють, культуру рідного краю? Чим наша культура відрізняється від інших культур світу? У чому її унікальність?

За свою багатовікову історію український народ, який пройшов нелегкий шлях, створив власний великий культурний простір і зробив значний внесок до скарбниці світової культури.

Українці — етнос із давньою високорозвиненою землеробською культурою, що обумовило традиційний побут українського народу, його матеріальну культуру, основні свята і обряди, світогляд та духовні цінності.

На території України живуть представники 110 національностей: крім українців, значний процент становлять інші народи: росіяни, білоруси, євреї, західні і південні слов'яни (поляки, чехи, словаки, болгары) та інші.

Водночас в Україні, як відбиття етнографічних і соціально-політичних процесів, формувалися етнографічні групи, що зберігали й зберігають певні відмінності в культурі, побуті, мові (гуцули, лемки, бойки, поліщуки та інші).

У наш час у складі України умовно можна виділити низку історико-географічних регіонів, що виникли протягом століть. На формування регіонів впливали різноманітні фактори: кліматичні, політичні, географічні, історичні, етнічні.

Сьогодні зазвичай вживаються назви регіонів, які походять від назв існуючих більше півстоліття областей (Львівщина, Харківщина, Хмельниччина, Полтавщина тощо), крім цього вживаються і назви регіонів, які виникли протягом попередніх століть (наприклад, Слобожанщина, Буковина, Полісся, Поділля тощо). Однозначний перелік регіонів України скласти важко, але більшість історичних областей є загальноновизнаними.

Панорама Києва

Полісся

У будь-яких джерелах інформації (мережі Інтернет, шкільній, довідниковій літературі тощо) знайдіть відомості про Полісся, про області і райони, які до нього входять.

Полісся — історико-етнографічний та географічний регіон, до складу якого входять: Волинське, Рівненське, Житомирське, Київське, Новгород-Сіверське і Чернігівське Полісся. Перша письмова згадка про Полісся зафіксована у Галицько-Волинському літописі 1275 р., де зазначено, що 1274 р. Мстислав Данилович «ішов був од [города] Копиля (тепер село Копилля Маневицького району), пустошачи по Поліссі» (термін «Полісся» використовується тут як назва території).

Архітектура

Хата в селі Беги, Житомирська обл. Кінець XIX ст. село Мамакине Чернігівської обл.

Національний музей народної архітектури та побуту України, музей у Пирогові (НМНАПУ)

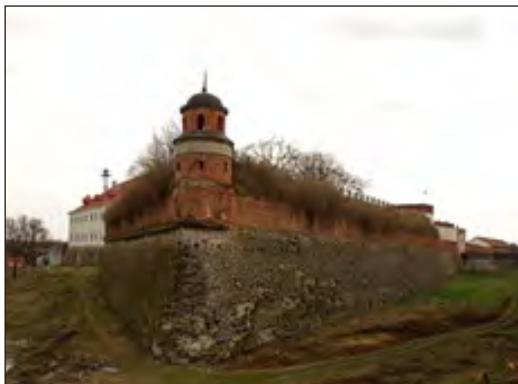
Етнічна архітектура Полісся — це своєрідний літопис прадавньої дерев'яної архітектури України. Поліське традиційне житло — однокімнатне помешкання зі *стебкою* і *кліттю*, які виконували функції допоміжних господарських прибудов. Стіни зводили із суцільних кругляків або колодних плах переважно із сосни, іноді з осики чи вільхи. На початку минулого століття переважали *двосхилі*, а пізніше — *чотирихилі* дахи, які крили дошками (*драницями*) та соломною. З огляду на економію матеріалу до житла добудовували численні господарські приміщення і у такий спосіб утворювалися довгі хати, схожі на замкнуті двори.

Стебка — дерев'яна споруда зрубної конструкції, що має глиняну долівку та дерев'яну стелю. Зазвичай опалювалась взимку і служила приміщенням для приготування їжі тваринам, зберігання трав та інших продуктів.

Кліть — прямокутний дерев'яний зруб, утворений покладеними один на один вінцями з колод. Кліттю часто називають неопалювану частину хати.

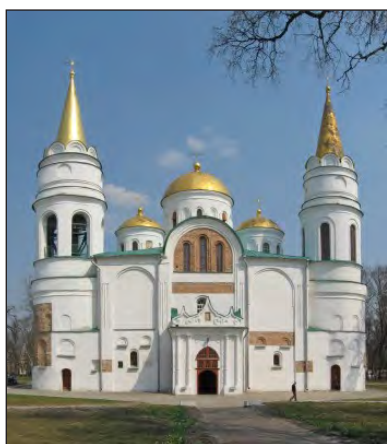
Перлини архітектурного мистецтва регіону

Дубнівський замок (замок князів Острозьких (XV ст.) в місті Дубно — один із найстаріших замків України. До наших днів він зберіг елементи середньовіччя (суворі мури підземель зі склепіннями). Цей легендарний замок збудовано як фортецю у X ст. Він був міцно укріплений — річкою Іквою з її багатокілометровими заплавами і 73 гарматами.

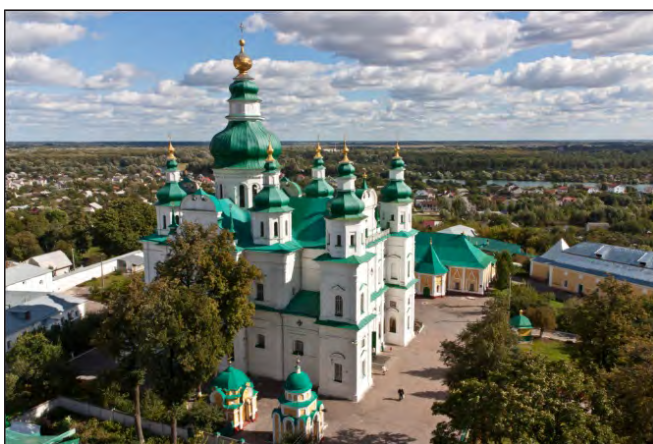

Дубнівський замок

Вчені називають планувально-просторове рішення Спасо-Преображенського собору (XI ст.) унікальним, оскільки подібної конструкції не має жоден із відомих давньоруських храмів. Тут поєднується *візантійська* хрестово-купольна схема з елементами *романської* базиліки. Цей собор завжди був головною святинєю Чернігово-Сіверської землі, її своєрідним суспільно-політичним центром.

Спасо-Преображенський собор. Чернігів

Елецький монастир. Чернігів

Декоративно-ужиткове мистецтво

Ткацтво. Природа українського Полісся, його ландшафти та клімат створили сприятливі умови для вирощування льону, а отже — і розвитку ткацтва. Художнє ткацтво Полісся розвивалося впродовж століть, зберігаючи символіку візерунка, кольорову гаму (відтінки білого, червоного, чорного), текстильне переплетення ниток.

Відомими центрами поліського ткацтва до цього часу залишаються м. Кролевець Сумської області, смт. Іванків і с. Обуховичі Київської області, с. Беги Житомирської області.

Історична довідка

Перша згадка про кролевецький рушник датується ще 1639 р. У цей період вони мали величезний попит далеко за межами Кролевецького краю. Їх можна було зустріти на чисельних ярмарках різних міст — у Чернігові, Києві, Харкові, Полтаві. Дату організації ткацького цеху в Кролевеці відносять до кінця XVII—початку XVIII ст.

Кролевецькі рушники

Для ткацтва Полісся характерні геометричні орнаменти з гострокутних фігур і ламаних ліній, виткані червоною ниткою на сірому льняному полотні. Переважають смугасті композиції — різної ширини та чергування простих і складних смуг, що утворені низкою різноманітних орнаментів — від барвистих смуг, рядків крапок і рисок (їх називають *дороги, стежки, кривулі*) до складніших за силуетом і фактурою (*кружки, ружки, сикачі, стежки, кароки тарілочки*).

Ткані узори Волинського Полісся

Вишивка. Здавна існує на *Волинському Поліссі* звичай прикрашати сорочки візерунковим ткацтвом, під впливом якого утворилася техніка шиття «*занизування*». Характерною особливістю цієї техніки є те, що вишивальна нитка протягується через усю довжину орнаменту, аналогічно шву «*уперед голку*».

Домінуючим у вишивці *Волинського Полісся* є червоний або вишневий колір, який підкреслюють синім або чорним. Усе поле рукава зазвичай вкривають геометричні орнаментальні мотиви. На полику й підпліччі орнамент лягає горизонтально, а нижче — у вертикальні смуги.

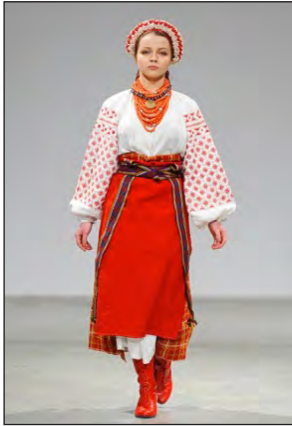
А для *Житомирщини* характерною є вишивка червоним з синім або чорним кольорами, що суцільно вкриває рукав сорочки, але поряд із «*занизуванням*» набуває поширення і дрібний хрестик.

Вважається, що значна кількість геометричних орнаментальних мотивів, що збереглися з давніх часів, мали магічний зміст і були своєрідними оберегами від злих сил. Однак, з часом, їх семантика забулася, втрачено первісне значення.

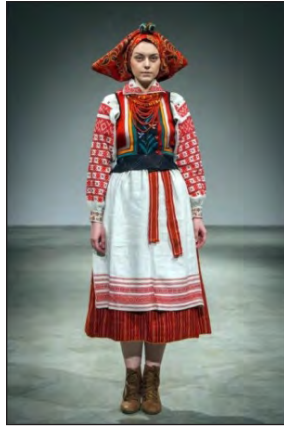
? Які особливості притаманні вишивці у вашій місцевості? Порівняйте їх з вишивкою Полісся, що зображена на ілюстраціях у підручнику. Чим вони відрізняються?

Народний одяг. *Культура поліського регіону України* зазнала відчутного впливу з боку сусідів — поляків, білорусів та росіян. Так, на Західному Поліссі переважають польські впливи, а на Східному — російські.

Поліські **строї** (народні костюми) вирізняються домінуванням двоколірної біло-червоної гами: поєднання духовного-божественного (білий) та земного (червоного), відсутністю купованих тканин та тканим і вибійчаним декоративним оздобленням вбрання.

Лівобережне Полісся
(Чернігівська область,
Новгород-Сіверський
район). Кінець XIX ст.

Західне Полісся
(Рівненська область,
Сарнинський район).
Початок XX ст.

Західне Полісся
(Волинська область,
Ратнівський район).
Початок XX ст.

Характерною особливістю жіночих сорочок *Волинського Полісся* була довжина сорочки (до колін). Декорували рукава сорочок переважно тканими геометричними орнаментами, в яких домінував червоний колір. Чоловіки носили льняні сорочки довжиною до колін та білі полотняні штани. Колір вишивки на сорочках був переважно червоним з додаванням чорного.

Основним поясним одягом жіночого костюма була спідниця (*андорак, літник, саян, бурка*), яка виготовлялася із домотканних полотниць вовняного, напіввовняного, полотняного матеріалу, пізніше — із фабричних тканин.

Особливо цікавими і оригінальними були різноманітні жіночі головні убори, які свідчили про вік, майновий та сімейний стан особи. Дівчата носили вінки: *плетений, обручик, на каркасі, вінок-шапочка* тощо.

Серед жіночих головних уборів вирізняються старовинні **намітки** — *серпанок* (суцільно біла), *убрус* (з тканими узорами на кінцях). Жінки старшого віку зав'язували намітку так, щоб вона закривала низ підборіддя. Кінці намітки мали орнамент червоних смужок, які виконувались технікою перебірного ткацтва або вишивки. Крім *наміток*, жінки одягали ткані хустки прямокутної форми з червоними, синіми, жовтими смугами, а також вовняні тернові квітчасті хустки з торочками — **салісовками**.

Творче завдання

У мережі Інтернет та інших джерелах інформації знайдіть приклади вишивок різних регіонів Полісся і зробіть замальовки орнаментів.

Гутництво. Саме на Чернігівському, Київському та Волинському Поліссі у XVI—XIX ст. працювали численні *гуди*, що створили стиль українського національного склоробства.

Гутництво — виготовлення скла і виробів із нього. Назва ремесла походить від **слова гуди** — великої конусоподібної будівлі із скловарною піччю.

Розвиток гутництва на цих землях був зу-

Гончарні вироби Полісся

Декоративна ваза. Середина XIX ст.
Волокитинський фарфоровий завод
(1839–1861)

Зразки виробів з гутного скла

мовлений наявністю значної кількості потрібної сировини: поклади піску, крейди, вапна, тугоплавких глин.

Кераміка, гончарство. Українська земля багата покладами якісних звичайних і каолінових глин з різноманітністю колірної гами: від білої і кремової до темно-сірої і коричневої. Тому одним з найдавніших ремесел було *гончарство*. Для виробів Житомирського, Волинського, Рівненського Полісся були характерні *барокові орнаменти*.

Відмінними рисами кераміки Волині були сірий, чорний, синьо-чорний кольори. Візерунки у вигляді сононок, стовпчиків, ялинок, орнамент виконаний гребеневими, прямими паралельними або хвилястими лініями.

У XVIII ст. на південній межі Полісся з'явилася низка фарфоро-фаянсових заводів — від Корця (1784 р.), Баранівки (1797—1804 рр.), Городниці (1803 р.) на Волині до Межигір'я під Києвом (1798 р.) і Волокитна під Глуховом (1830 р.).

Творче завдання

У будь-яких джерелах інформації (мережі Інтернет, довідниковій літературі тощо) знайдіть цікаві факти про ремесла Полісся. Зробіть замальовки робіт майстрів Полісся.

Писанкарство як вид мистецтва поширений у багатьох народів світу. З писанками і крашанками пов'язано безліч легенд, повір'їв, звичаїв, традицій, обрядів, які виникли ще в язичницьку добу. З прийняттям християнства цей вид мистецтва пов'язують з дійством освячення паски під час найголовнішого християнського свята — *Великодня*. Розписування яєць в Україні існувало протягом століть. Але в кожній місцевості цей вид мистецтва особливий.

На *писанках Полісся* найчастіше зображують геометричні рослинні орнаменти, симетрично розподіляючи їх на окремих полях. Переважає чорне або червоне тло, на якому контрастно виділяються орнаментальні мотиви яскравих зелених, жовтих кольорів.

У писанках Полісся поширеними є мотиви «*вербний жарт*», «*баранячі ріжки*», але для Західного Полісся типовими є орнаментальні мотиви «*павучки*», «*сосонки*», «*огірочки*», а для Східного Полісся — «*туліпани*», «*сорококлінці*», «*вітрячок*».

Писанки Київського Полісся
(Радомишль)

Творче завдання

Підготуйте **мистецький проект** за темами: «Писанкарство України», «Особливості українських писанок в різних регіонах України», «Українські писанки: традиції та символи».

Особливості музичного мистецтва Полісся

Поміркуємо разом

Що становить основу музичної культури будь-якого народу?

Народні інструменти й інструментальна музика є важливою складовою частиною духовної культури кожного народу.

Дудка-викрутка, Рівненщина

Дудка-колянка, Рівненщина

До духових інструментів, які пов'язані з працею пастухів, належать різновиди глобулярної флейти у вигляді тварин, птахів, людей (*свисток*, *свистун*) — *окарини*, пастуший і дитячий інструмент «*пискавка*», *дудка-викрутка*, *дудка-колянка*, *хроматична сопілка* та *кларнет*.

На Поліссі за допомогою довгої *пастушої труби* та *рогу* пастухи подавали умовні звуки, що сповіщали про вигін худоби, повернення стада додому, про тварин, що загубилися, а також про небезпеку наближення хижаків.

На *Рівненському Поліссі* був поширений *бубон* («*решітко*», «*решето*») — малий барабан з однією мембраною та двома маленькими мідними або олов'яними тарілочками. Грали на решітці дерев'яною паличкою *колотушкою*. Дуже популярним був *бубен* — великий двомембранний барабан із тарілками, а також *металеві дзвіночки*, *ложки*, *тріскачки*. Але головну роль у музичному побуті відігравала, безсумнівно, *скрипка*.

Традиційна інструментальна музика Полісся, як і в інших історико-етнографічних районах, набула свого розповсюдження в сольному та ансамблевому виконанні. Інструментальна капела завжди була основним учасником обрядів (весілля, хрестини) та народних свят. Окрім того, ця музика широко застосовувалася на вечорницях, «прядках» тощо.

Бажано подивитися і послухати (за вибором учителя)

Знайдіть в Інтернет-ресурсі відеоролики:

«Спадок/Spadok. Чернігівська область. Городнянський район».

«Спадок/Spadok. Волинська область. Ратнівський район».

Поділля

У будь-яких джерелах інформації (мережі Інтернет, шкільній, довідниковій літературі тощо) знайдіть відомості про Поділля, про області і райони, які до нього входять.

Поділля (Подільська земля, Пониззя, Подністров'я і Побужжя) — історико-географічна область України, яка має поділ на Західне Поділля та Східне Поділля. Вперше термін «Поділля» згадується у литовському літописі у 1362 р., де ця назва вжита літописцем так, ніби вона була давно відомою. У давніших джерелах Поділля мало іншу назву — *Пониззя*.

Архітектура

Хата. Кінець XIX ст., село Мамекіне
Чернігівської обл. МНАПУ. *Пирогів*

Інтер'єр хати

Для подільського регіону властиве каркасно-глиносолом'яне житло. Здавна стіни в хатах будували з *ліски* або *грабового хмизу*, які обмащували глиною, перемішаною з половиною. Пізніше (у XVIII—XIX ст.) найуживанішою була *валькована техніка* — суміш глини та суглинку з житньою соломою. Часто будували житло з цегли-сирцю або ж каменю. Типологічно воно мало усталену форму — хата з двома житловими приміщеннями, розділеними сіннями. У середині стіни подільських хат завжди побілені, знизу — підведені червоною глиною, що мало велике символічне значення: мешканці вірили, що замикання кола закріє доступ до їх хати нечистій силі.

Перлини архітектурного мистецтва Поділля

Поділля славетне своєю монументальною архітектурою. У XIV—XVII ст. у містах та містечках з'являються оборонні замки з баштами, амбразурами, зубчастими стінами.

Навіть культова архітектура Поділля тих часів набирала оборонного характеру — споруди будувалися невеликі, з міцними мурами, баштами, амбразурами та стрільницями. Яскравий зразок такого будівництва являє собою мурована церква в селі Сутківці на Хмельниччині.

Є у цих споруд і таємниці. Наприклад, Успенська церква в с.мт Межибож XVII ст. з дуже грубими мурами має потаємну кімнату в бані, хід до якої зроблено в стіні. Іванівська церква в Кам'янці мала

міцну муровану дзвіницю-башту з амбразурами, кам'янецький Вірменський костіол — потаємну кімнату в бані і стрільниці в дзвіниці.

Покровська церква.
Село Сутківці, Хмельницька обл.

Кам'янець-Подільська фортеця

Фортеця у місті Кам'янець-Подільський Хмельницької області (XIV ст.) складається з двох частин: Старої фортеці (*Старого замку*) і Нової фортеці (*Нового замку*). Непроступність фортеці забезпечували високі прямовисні береги, широке русло річки Смотрич (завширшки 250 м) і високі стіни з амбразурами. Це одне з семи чудес України. Вона і є Національним історико-архітектурним заповідником, що занесений до Списку об'єктів світової спадщини ЮНЕСКО в Україні.

Одним з яскравих прикладів архітектурного ансамблю у стилі *ампір* та *садово-паркового мистецтва* періоду зрілого класицизму є **палацово-парковий ансамбль «Маєток Самчики»** у Хмельницької обл. (початок XVIII ст.). До архітектурного ансамблю належали: каплиця, оранжереї, китайський павільйон, фонтан, парк зі скульптурами, біля воріт була скульптура лева.

Палацово-парковий ансамбль
«Маєток Самчики»

Останній власник «Маєтку Самчики» — Михайло Шестаков (1856 — 1926) — до так званого пейзажного (англійського) стилю садиби додав елементи французького архітектурного стилю. Так Самчиківський парковий ансамбль перетворився на український Версаль, оскільки його було спроектовано за всіма правилами паркового будівництва. Сьогодні заповідник є об'єктом природно заповідного фонду України — парком-пам'яткою садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення «Самчиківський парк» та пам'яткою історико-культурної спадщини України — палацово-парковим ансамблем.

? Які палацово-паркові комплекси України вам відомі? Що ви знаєте про їх історію?

Які парки або сквери є у вашій місцевості? Які характерні риси вони мають? Презентуйте їх.

Декоративно-ужиткове мистецтво

Чоловіча сорочка.
Східне Поділля

Вишивка. Подільська вишивка — одна з найскладніших і найкрасивіших в Україні. Вона дуже багата на вибагливі орнаментальні зразки. Основним мотивом орнаменту є ромб та його комбінації: ромб із подовженими сторонами, ромб із гачками, доповненням до ромба можуть бути косі або прямі хрести, ламані лінії, трикутники, меандри, свастика.

Орнаментальні мотиви мали часто рослинні назви: *сосонка, вівсик, семиніг*, а також *гребінці, човни, бесаги, книші* тощо. У подільській сорочці основним був тридільний *полик (опліччя, 12—20 см)*. Верх рукава розшивався поперек суцільною широкою смугою з геометричним орнаментом у вигляді мозаїки.

Історична довідка

Ще у XIX ст. витончені вироби клембівських вишивальниць експонувались на виставці у Чикаго. У 1902 р., після участі вишивальниць Поділля у I Всеросійській виставці, *клембівську вишивку* продавали до Англії, Німеччини, Данії. У 1914 р. заснували артіль «Наша користь», яка у 30-х рр. XX ст. вже об'єднувала 30 філій, розташованих у навколишніх селах.

Клембівська вишивка. Фото І. Єрмакової

На *Західному Поділлі* поширений так званий «кучерявий шов», який прокладають вовняними нитками. Такі вишивки мають вигляд ворсових тканин, які наче мерехтять самоцвітами. Прикладом такого оздоблення є **борщівська вишивка**.

Борщівська сорочка

Для допитливих

За легендою, під час татарської навали у декількох селах Борщівського краю, що на Тернопільщині, загинули усі чоловіки. Відтоді жінки та дівчата на знак жалоби від невірної втрати поклялися протягом семи поколінь носити траур, вишиваючи сорочки лише **чорною ниткою**. Сорочки стали оберегами, прикрасою і духовною потребою. Їх вишивали на всі випадки: на свята, до шлюбу і на смерть, а також на будень. Найбільш красивими були святкові вишиванки — рукава повністю зашивалися чорними нитками. Це нагадувало ріллю на селянському полі. Її пронизували червоні, зелені, жовті та фіолетові цяточки, квіти або орнамент. Іноді для узорів використовували оранжеві та вишневі кольори. Аналогів борщівським вишиванкам нема ніде.

Народний одяг. Характерні риси традиційного одягу Поділля — надзвичайна декоративність та мальовничість.

Жіноче вбрання подолянок складалося з довгої до кісточок лляної сорочки, запаски (тканини якою обгортали стан), а пізніше — з XVIII—XIX ст. — *димки* (спідниці), червоного крайка (пояса). Спідниці були гофровані (в складку), чоботи сап'янці (жовті). Заміжні жінки обов'язково покривали голову білим *чепцем*, сплетеним за старовинною традицією, а зверху у вигляді тюрбана пов'язували хустку.

Чоловічий одяг складався із довгої сорочки (іноді до колін і нижче) та вузьких штанів із білого полотна. *Сорочка-кошуля*, рукави і пазушка, які не вишивалися, були зі вставками, рукава закінчувалися вузькими обшивками — *дулицями* і зав'язувалися *тороками* або шнурівками.

Українські жінки дуже полюбили прикраси. Тому на ший одягали багато разків *намиста* з коралів та баламутів (Західне Поділля), гerdани, венеціанські намиста, пацьорки, дукачі тощо.

Одяг мешканців Північно-Західного Поділля. Початок ХХ ст.

Гerdани

Пацьорки

Дукач

Баламути

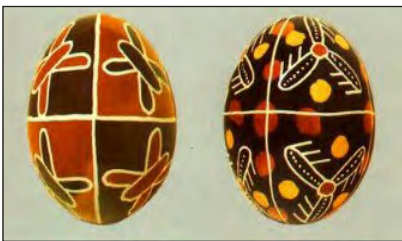
Вироби бубнівських майстрів

Свої вироби — барила, калачі, баклаги, різні фігурні посудини у вигляді баранців, каганці, ліхтарі на свічки, іграшки — **бубнівські** майстри вкривали кольоровою поливою (зеленою, жовтою, брунатно-вишневою).

Килимарство. Народні килими Поділля посідають особливе місце в загальноукраїнському мистецтві килимарства, яке несе в своїх орнаментних композиціях образотворчу традицію трипільців. Ще наприкінці XIX ст. вони вперше з'явилися в експозиціях всесвітніх промислових виставок у Парижі, Чикаго, Берліні та інших.

«Вазонний» тип килимів

Писанки Поділля

Кераміка, гончарство. За історичними даними, у 1913 р. керамічним промислом на Поділлі були охоплені міста Бар, Летичів, Гайсин, а ще 27 містечок та 113 сіл. Володіючи величезними покладами різноманітних гончарних глин, Поділля стало однією з найбільш розвинутих зон керамічного виробництва в Україні.

Свої вироби — барила, калачі, баклаги, різні фігурні посудини у вигляді баранців, каганці, ліхтарі на свічки, іграшки — **бубнівські** майстри вкривали кольоровою поливою (зеленою, жовтою, брунатно-вишневою).

Власне подільське явище — «вазонний» тип килимів. Поширення таких килимів відбулось у пограничних районах Буковини, Покуття, Молдови, Балтського і Кодимського районів Одещини, Уманщини і деяких сусідніх районів Черкащини. Його характерні ознаки — кайма навколо центрального поля, яка може мати елементи чисто геометричного, змішаного геометрично-рослинного або чисто рослинного характеру.

Писанки. Зазвичай писанки Поділля роблять чорними, що символізує *родючу землю*, але інколи можна зустріти подільські писанки і з червоним тлом. На писанках зображують місяць, зірки, дубове листя, курячі лапки тощо. Залежно від місцевості, тут зустрічаються і геометричні орнаменти, тваринні і рослинні мотиви.

Особливості музичного мистецтва Поділля

Поміркуємо разом

Чому пісенний фольклор є виявом часових зв'язків у духовності українського народу та надійним засобом самоусвідомлення?

Поділля здавна славиться своїм народним співом. Як і скрізь в Україні, тут особливою любов'ю виконавців є *балади та необрядова лірика*. На Поділлі широко представлені балади родинно-побутової тематики — пісні про дівчину-покритку («Ковалю, ковалю», «Тихо, тихо Дунай воду несе»), про отруєння козака дівчиною через ревності, про розлучення закоханих голубів («Ой там, на горі»), загибель закоханого козака або дівчини, лиху свекруху, дочку-пташку тощо.

Поширені на Поділлі також і *жартівливі й танцювальні пісні*. Серед танцювальних ритмів вокально-інструментального народного співу характерні тропачки, гопачки, козачки, мазурки, краков'яки, а серед жартівливих пісень — «Василиха», «Гречаники», «Про комара».

Бажано подивитися і послухати (за вибором учителя)

Знайдіть в Інтернет-ресурсі:

Джигун | Культура Поділля | Central Ukraine;

«Василиха». Ансамбль Кралиця. Пісня про комара;

«Гречаники». Українська народна пісня. Співає квітет «Явір»;

«Спадок/Spadok. Тернопільська область. Заліщицький район»;

«Спадок/Spadok. Вінницька обл. Крижопільський район»;

«Звичаї та обряди українського народу»: Поділля.

Наддніпрянина (Подніпров'я)

Українська частина Подніпров'я поділяється на Нижнє Подніпров'я та Середнє Подніпров'я.

У будь-яких джерелах інформації (мережі Інтернет, шкільній, довідниковій літературі тощо) знайдіть відомості про Наддніпрянину, про області і райони, які до неї входять.

Архітектура

У народному будівництві Наддніпрянини здавна розвивалися традиції зведення будівель із застосуванням *сошних* (стовпових) та зрубних конструкцій стін. Орієнтація житла в просторі була такою, як і загальноукраїнська: вікнами на південь. Внизу стін, з чола і причілка, набивали з глини призьбу, а стіни мастили рудою глиною, але з чола і причілка — білили. За давньою традицією, навколо вікон, одвірків і над призьбою підводили червоною глиною, інколи господині над підводкою малювали червоні зубці.

Наддніпрянська хата

Інтер'єр хати

Народне житло мало універсальне традиційне обладнання: похід стінами — лави, на покуті перед ними — стіл, накритий *настольником* (скатертиною), біля стола стояла скриня. На стінах і на покуті — образи у рушниках і квітах. У кутку при сінешній стіні стояла велика піч. Для спання й відпочинку служили *черинь печі*, *лежанка*, за піччю влаштовували піл із дошок, пізніше замість нього з'явилося дерев'яне ліжко. Підлоги у хатах були глиняні і щосуботи, як і припічок печі, їх мастили рудою або червоною глиною з підводками.

Перлини архітектурного мистецтва Наддніпрянщини

Собор Святої Софії

Собор Святої Софії — Премудрості Божої, Софія Київська — перлина світової архітектури, християнський собор, що знаходиться у самому серці Києва. Це одна з небагатьох уцілілих споруд часів Київської Русі. Як головний храм держави він відігравав роль духовного, політичного та культурного центру. Собор був закладений Ярославом Мудрим у 1017 або 1037 р. (дата заснування собору вже багато років є предметом гострих суперечок дослідників).

Це пам'ятка не тільки української архітектури, а й монументального живопису XI—XVIII ст. У Соборі Святої Софії збереглося 260 м² мозаїк та 3 тис. м² фресок XI ст., які прикрашають головні частини храму. На мозаїках зображені основні персонажі християнського віровчення, що розташовані в строгому порядку, згідно з «небесною ієрархією».

Маріїнський палац у Києві було зведено у 1750—1755 рр. за зразком палацу, який проектував видатний архітектор Франческо Бартоломео Растреллі для гетьмана Кирила Розумовського. У 1874 р. був закладений Маріїнський парк, на який «дивиться» головний фасад Маріїнського палацу. Його розроблено у пейзажному стилі, тому алеї цього парку наче «вписані» в ландшафт.

Архітектура палацу вражає своєю пишністю та кольоровим вирішенням, адже створена у *стилі бароко*. Сьогодні ця історична споруда презентує нашу країну в світі як державна резиденція. Її називають Президентським палацом. У ньому проходять урочисті державні події — нагородження, вручення вірчих грамот послами іноземних держав, зустрічі.

Творче завдання

Використовуючи різні джерела інформації, ознайомтесь з історією будівництва Андріївської церкви, легендами, що з нею пов'язані.

Маріїнський палац

Бажано подивитися і послухати (за вибором учителя)

Знайдіть в Інтернет-ресурсі відеоролик:

Музей народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини у Переяслав-Хмельницькому.

Декоративно-ужиткове мистецтво

Вишивка. Вишивки Лівобережної та Правобережної Наддніпрянщини хоч і були досить схожі, однак все ж таки мали деякі відмінності.

Для Чернігівщини та Київщини характерними старовинними швами є «набирування», а також розповсюджені майже всією територією України «вирізування» та «лиштва». Різняться між собою наддніпрянські вишивки і кольоровою гамою. Так, вишивки, які вироблялись на *лівому березі Дніпра*, були майже *монохромні* (білим по білому, застосовувались сірі чи трохи підсинені нитки). Шви, які використовували вишивальниці для декорування власних виробів — *настилування*, до якого додавали ажурне вирізання, щоб зробити витвори цікавішими, а білий колір більш виразним. Орнаменти вишивок були переважно рослинні (виноградні грона, хміль), геометричні, інколи зооморфні мотиви.

Вишивки, що були зроблені майстринями *Правобережжя* вирізнялися поєднанням синього та чорного кольорів. Тільки на початку ХХ ст. вишивка стає різнокольоровою.

Народний одяг. Наддніпрянщини: багато вишита сорочка, дві запаски (на свята — плахта), керсетка, пояс, чоботи або черевики. У холодну пору року вдягали свиту, байкову юпку. Взимку носили кожухи.

Вишивка Наддніпрянщини

Для сорочок Наддніпрянщини використовували домоткані льняні тканини на свята, конопляні полотна на кожен день, нитки для вишивки виготовляли з вовни чи льону.

Плахта

Свита

Юпка

Найкращий традиційний одяг виготовляли на Київщині та Чернігівщині. Найпоширенішим верхнім вбранням вважалися *свити* білого кольору, *юпки*, а також *кофти* з шовкової або вовняної тканини на підкладці.

Дівчата носили на голові стрічки — *опаски*, якими пов'язували волосся. Інколи цю опаску квітчали. Молодці мали *очіпок*, поверх нього — *намітку* (серпанок).

Очіпок (очепок, чеpecь, чіпець, каптур, капор, чепак, керпа) — обов'язковий головний убір заміжніх жінок у Стародавній Україні. Заміжня жінка знімала очіпок лише перед сном.

Очіпок

Основними елементами чоловічого вбрання були сорочка, штани, безрукавка, свита, жупан, кожух, кирея, пояс. Чоловіки заправляли сорочку в штани, які до кінця XIX ст. були досить широкими.

Кераміка, гончарство. На Наддніпрянщині одним із найбільших центрів керамічного виробництва був Київ з його околицями. Тут з білої глини виготовляли високоякісний дорогий посуд, який прикрашали соковитою зеленою поливою або рослинними орнаментами на жовтому тлі: глечики, дзбанки, вази, миски, ринки, барилки, кухлі та інше.

Васильківська майоліка

Крім київських гончарів, провінційні гончарні центри Василькова, Білої Церкви, Умані та інші виробляли посуд для бідних ремісників та селян. Вироби гончарів із села Дибинці (тепер село Богуславського району Київської області) — миски, тарілки, глечики, тикви — були декоровані характерним рослинним розписом із доповненням крапок, рисок і «гребінців», а також різноманітних зооморфних мотивів.

Петриківський розпис. Мальовниче селище Петриківка (Дніпровська обл.) прославилася завдяки самобутньому декоративному розпису. Сьогодні дуже важко визначити дату появи петриківського розпису, який

5 грудня 2013 р. було включено до Репрезентативного списку нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО.

Вважається, що петриківський розпис походить від селянського хатнього розпису. Оздоблювати стіни та піч-годувальницю розписом у різні періоди було прийнято для багатьох областей України, причому кожен регіон мав свої місцеві особливості.

Тетяна Пата. «Павичі», 1949 р.

Федір Панко. Панно «Білий танок», 1976 р.

Писанки. Мешканці серця України — Наддніпрянщини — зображували писанкові символи широкими лініями на чорному, темно-вишневому або червоному тлі. Основними кольорами для орнаментальних мотивів були червоний, жовтий та зелений кольори.

Головними символами писанок Наддніпрянщини були сонце, зірки, троянди (ружі), але зображувались і інші рослинні мотиви — дубові, кленові, березові листочки тощо.

Писанки Наддніпрянщини

Творче завдання

Використовуючи різні джерела інформації, ознайомтесь з творчістю петриківських майстрів. Спробуйте зробити ескізи різних виробів (тарілок, кухонного начиння, панно) в стилі петриківського розпису.

Особливості музичного мистецтва Наддніпрянщини

З усього розмаїття традиційної музичної культури Наддніпрянщини особливо вирізняється музичний фольклор, який дає загальну уяву про музичну стилістику цього краю. Щодо пісень календарного циклу, то найбагатшим є *цикл зимових пісень*, в яких досить помітний пріоритет має християнська тематика (над давніми господарськими мотивами). Це теми різдвяних колядок, шлюбні мотиви, які більше притаманні щедрівкам, жартівливі пісні. Наприклад, у Наддніпрянщині ритмічні схеми щедрівок ставали розлогими, орнаментально розспіваними, а темп — неквапливим і мінливим в порівнянні з щедрівками інших суміжних земель.

ЕтноЗима у Свято-Михайлівському
Золотоверхому монастирі. Київ

Головною ознакою наддніпрянської лірики є розвинена мелодійність. Мелодії сягають діапазону септими — октави. Виразні, хоч і не дуже широкі складорозспіви, наближають багатоголосий спів до своєрідної протяглої манери, в надрах якої заховані риси декламаційності. Кращі зразки наддніпрянського багатоголосся характеризує поєднання поліфонічної самостійності голосів та консонантного узгодження вертикальних співзвуч.

Бажано подивитися і послухати

(за вибором учителя) Знайдіть в Інтернет-ресурсі відеоролики:

Цикл зимових пісень Наддніпрянщини;

Відома українська народна пісня з Наддніпрянщини «Ой за гаєм, гаєм зелененьким»;

Уляна Кот «Ой журавко, журавко»;

«Спадок/Spadok. Черкаська область. Черкаський район»;

«Спадок/Spadok. Київська область. Васильківський район».

Волинь, Галичина та Опілля

У будь-яких джерелах інформації (мережі Інтернет, шкільній, довідниковій літературі тощо) знайдіть відомості про Волинь, Галичину і Опілля, про області і райони, які до них входять.

Архітектура

Окружний двір села Солов'ї,
Волинська область

Багатство лісів на території *Волині* зумовило використання дерева як будівельного матеріалу. Переважно всі хати були довжиною близько 12 м та 6 м у ширину, висоту мали трохи більше ніж 2 м (без даху).

Вважають, що до *Галичини* належало половина сіл, які виникли ще за князівських часів. Це були невеликі хутори, які мали тільки 2—3 господарства разом. На 1600 р. у Галичині мешкало 446 тис. осіб (на 1 км² — 10 осіб).

Для *Опілля* були характерні відкриті двори з круговою забудовою і проїздом до господарського двору. Основним зразком традиційного житла на Опіллі, як і по всій Україні, є хата — затишна, найчастіше побілена зовні і всередині, під солом'яним дахом. Народні майстри завжди намагалися «вписати» хату в природне оточення, тому все господарство, навіть ціле поселення, створювали єдиний ансамбль.

Перлини архітектурного мистецтва Волині, Галичини і Опілля

У XIV ст. литовський князь *Любарт Гедимінович* збудував замок у Луцьку, який був найбільшим на Волині. Він дуже нагадував *романські фортеці з елементами готики*. Основу споруди становить руська будівельна система, яка знайшла своє відображення в архітектурі у всій литовській державі.

Луцький замок або замок Любарта

? Які ще є замки на Волині, Галичини і Опіллі?
Підготуйте доповіді про них.

Собор Святого Юра — головний греко-католицький собор Львова, який споруджено у 1744—1770 рр. Це класичний взірець архітектури періоду *бароко*. На фасаді знаходяться скульптурні роботи *Іоана Пінзеля*, а ось інтер'єр прикрашають твори інших скульпторів — *Себастьяна Фесінгера* та *Михайла Філевича*, художників *Луки Долінського* і *Юрія Радивилівського*.

Собор Святого Юра

Церква Святого Юра в Дрогобичі — пам'ятка галицької дерев'яної архітектури кінця XV — початку XVI ст. Ця церква є однією з найкраще збережених пам'яток *давньої української сакральної архітектури*.

Церква Святого Юра в Дрогобичі

Із прийняттям Магдебурзького права в Україні почалася регулярна забудова міст за європейськими зразками: у центрі, на площі, зводилася ратуша, а вся міська територія розбивалася на прямокутні квартали. Оскільки землі було обмаль, то фасади будинків були вузькі, у два-три поверхи, де на першому поверсі розташовувалися службові або торгові приміщення, на другому — житло.

Місцеві майстри виробили власний напрямок в архітектурі. Яскравим прикладом цього є забудова *площі Ринок у Львові*. На площі розташувалась найбільша *кам'яниця* (мурована житлова будівля) — **будинок купця Костянтина Корнякта**. Ця споруда, що схожа на справжній палац, була збудована у 80-х роках XVI ст. архітектором *Петром Барбоном*, а вже у XVII ст. тут встановлено статуй лицарів.

Будинок купця Корнякта

Декоративно-ужиткове мистецтво

Вишивка. Здавна волинська вишивка славилася чіткими й нескладними за композицією геометричними візерунками. У орнаментуванні виробів *південних регіонів Волині* переважали рослинні мотиви. Сорочки біля коміра та рукавів вишивалися виключно світлими нитками. У **візерунках сорочок** виділялися хміль, сокирки, дубове листя, розбиті хрести, баранячі роги тощо.

Вишивки *Львівської області* дуже цікаві і становлять окрему групу. Вишивки *Сокальського району* не можна сплутати з будь-якою іншою вишивкою. Їм властиві легкі графічні узорі на рукавах жіночих сорочок, що створюють враження тонкого, переважно чорного, мережива.

Сокальська вишивка

Городоцька вишивка

Майстрині *Городоцького району* для декорування виробів застосовували, так звані «*городоцький шов*». Для оздоблення одягу використовували орнаменти, складені з багатопрорізованої круглої розетки та її фрагментів.

Яворівська вишивка

Не менш цікавими і виразними є вишивки *Яворівського району*, що за своєю технікою вишивання називали «*славною яворівкою*». До середини XIX ст. яворівські майстрині вишивали тільки білими і сірими нитками, які натирали воском щоб вони блищали й виглядали більш рельєфно на білому тлі одягу. Узорі яворівської вишивки склалися з дрібних мотивів, схожих на «*кривульки*», «*клинці*», «*сосонки*», «*деревця*», які вишивали *стебнівою*. Але на початку XX ст. майстрині почали вишивати гладдю («*кладенням*»)

рослинні (переважно квіткові) орнаменти. Колорит яворівських вишивок червоний, що відтінявся жовтим, зеленим, іноді чорним, але поступово гама змінилася до багатобарвності.

Народний одяг. Народний костюм цього краю увібрав у себе історію, яка тісно переплелася з сусідніми народами. Колись це була територія Речі Посполитої, що об'єднувала сучасні Польщу, Литву, Білорусь та Україну. Тому і загальний вигляд народних костюмів сусідніх земель є дуже схожим.

Жіночі сорочки біля коміра та на рукавах вишивали білими, чорними або червоними нитками. Спідниці були виготовлені з домотканих полотен — *літники*, *димки*, *мальованки*. Поверх спідниці перев'язували запаскою-фартухом.

Творче завдання

У будь-яких джерелах інформації знайдіть відомості про спідниці літники, димки, мальованки.

Специфічними особливостями відзначається одяг Опілля, де тривалим було панування Польщі. Матеріал для виготовлення одягу залишали природного кольору або фарбували.

Галицький стрій найбільш простежується в трьох варіантах — північно-західному (Яворівщина — на кордоні з Волинню та Польщею), центральному (Городоччина і Миколаївщина, які межують з Опіллям) та східному (Золочівщина, що граничить із Західним Поділлям).

Чоловічий одяг *галичан* — лляна вишита сорочка, що випускалась поверх полотняних білих штанів. Основою жіночого одягу також слугувала оздоблена вишивкою сорочка. Як поясний одяг, у *галицьких* жінок побутували широкі спідниці з домотканого полотна — «полотнянки», «полотінки» або спідниці з фабричної бавовняної тканини («дрелюхи»). Характерна ознака вбрання — білий колір. Довгі рукава сорочок закінчувались манжетами («дудами»), а при комірці сорочку збирали в дрібненькі складочки, а потім вже вишивали. Окрім сорочки, майстрині Яворівщини вишивали білі *запаски* і хустки з домотканого полотна, а також *кабати* — верхній плечовий одяг, який носили як чоловіки, так і жінки.

Кераміка, гончарство. Кераміка Волині характеризується сірим, чорним, синьо-чорним кольорами — *сиваками*. Декор складався з різноманітних ліній, що утворювали своєрідні візерунки — «сосонки», «стовпчики», «ялинки», «клітини». Лаконічність форм і певна віддаленість Волині від густозаселених регіонів сприяла збереженню народних традицій у первісному вигляді. Особлива гармонійність пропорцій їх форм і орнаментів чудово відображує кращі надбання народного мистецтва, тому волинська кераміка є вагомим складовою культурі України.

Посуд різноманітного призначення і форми виготовляли у давніх керамічних центрах **Львівщини** — Гавареччині, Глинську, Лагодові, Сасові та інших. Тут побутував так званий *димлений посуд*. Темно-сірий, майже чорний, його колір — результат спеціальної технології, суть якої зводилася здебільшого до створення безкисневого середовища в печах під час їх випалювання.

Волинь. Сокальщина

Яворівський стрій

Гавареччинська кераміка

Писанки Волині

Творче завдання

Використовуючи різні джерела інформації, ознайомтеся із творчістю майстрів Волині, Галичини та Опілля. Зробіть ескізи писанок цього краю. Напишіть есе про історію цих писанок і їх відмінності.

Особливості музичного мистецтва Волині, Галичини та Опілля

Розвиток дзвонарського мистецтва, яке виникло на Русі з прийняттям християнства, дав поштовх для виникнення у Галицько-Волинському князівстві ранніх форм українського *церковного багатоголосся*. Дзвони сповіщали про початок церковної служби, відзначали її найурочистіші моменти і закінчення, попереджали про стихійні лиха, небезпеку ворожого нападу. Кафедральні собори і великі монастирі мали повний набір дзвонів різного значення.

Розвитку музичної культури в ті часи сприяло навчання дітей співу та гри на *різних музичних інструментах*: від музичних іграшок (глиняні свистки, сопілки, брязкальця тощо) до різноманітних музичних інструментів. Зображення інструментів можна зустріти на розписах церков і каплиць, наприклад, розписи знайдені у 1418 р. у каплиці Святої Трійці в Люблінському замку. Музиками використовувалася колісна ліра, сопілки, дерев'яні «флейти», дримба.

Дримба — стародавній музичний пружинний інструмент із заліза у вигляді підкови. Під час гри дримбу тримають у зубах, видобуваючи звук ударами пальця.

Дримба

Творче завдання

Підготуйте доповідь та презентацію «Золота підкова Львівщини».

Бойківщина, Гуцульщина, Буковина, Покуття

У будь-яких джерелах інформації знайдіть відомості про Бойківщину, Гуцульщину, Буковину і Покуття, про області і райони, які до них входять.

Архітектура

Гірська місцевість Карпат висуває певні вимоги до будівництва житла. Найбільша завершеність архітектурних форм характерна для народного житла **гуцулів** (східна частина Карпат) і **бойків** (західна частина Карпат).

Житла *гуцулів* — це і багаті *гражди*, що являли цілий комплекс житлових і господарчих споруд, і примітивні хати бідняків.

Своєрідною рисою архітектури народного житла гуцулів є сполучення високих, стрімких дахів, які вкривали драницею, з великими площинами рублених стін, складених із міцних колод. Пропорції будинку та окремих його частин, м'який сіро-сріблястий колір стін і даху, якого з часом набуває дерево — все це створювало архітектуру, органічно пов'язану з природою Карпат.

Дуже цікавим було і рішення *інтер'єру*. Поєднання стін, які не штукатурились (мали фактуру дерева), з яскравими декоративними тканинами і традиційним різьбленням на предметах побуту та піччю, облицьованою кольоровими орнаментованими кахлями, надавало інтер'єру своєрідного стилю, затишку і святковості.

Специфічною ознакою *бойківського* житла був більш видовжений будинок з високим солом'яним дахом і дерев'яною, прикрашеною різьбленням, аркою, зробленою з міцних брусів, що правила за вхід до піддашку. Значну роль у скромному декоруванні *інтер'єру* відігравала барвистість тканин, що робило його веселим і привітним. Буковинці білили стіни, а іноді навіть прикрашали настінним розписом, фарбуванням у яскраві сині тони. Характерними ознаками народного житла центральної Буковини були м'які обриси високих дахів, критих ґонтом, з великими звісами.

Гражда в селі Криворівні

Бойківська хата із с. Орявчик, Сколівський район, Львівщина. 1860 р.

Перлини архітектурного мистецтва Бойківщини, Гуцульщини, Буковини і Покуття

Ангелівська домниця — доменна піч, що знаходиться в урочищі Ангелів (Рожнятівський район Івано-Франківської області). Ця унікальна споруда — єдина в Україні пам'ятка старовинної культури виробництва XIX ст. Її було побудовано у 1810 р. за сприяння греко-католицького митрополита А. Ангеловича (звідси і походить назва урочища Ангелів). Кам'яні стіни печі іноді сягають понад 3 м, а отвір, з якого лився чавун, — до 2 м. Ця доменна піч занесена до державного реєстру пам'яток архітектури національного значення.

Право для безоплатного розміщення підручника в мережі Інтернет має

Міністерство освіти і науки України <http://mon.gov.ua/> та Інститут модернізації змісту освіти <https://imzo.gov.ua>

Ангелівська домниця

Церква Вознесіння Господнього (Струківська), смт. Ясіня, Рахівський р-н, Закарпатська область.

Церква Вознесіння Господнього (Струківська) — унікальна пам'ятка архітектури, збудована у 1824 р., є однією з найдосконаліших дерев'яних церков на всій Гуцульщині і однією із восьми дерев'яних церков в Україні, які внесені до Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Головна пам'ятка Буковини, що знаходиться у Чернівцях — резиденція православних митрополитів Буковини й Далмації, а нині Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича. Чеський архітектор *Йосип Главка* (1831—1908) спроектував нетрадиційний комплекс споруд у дусі *еклектики* з переважанням *елементів візантійського та романського стилів*. Резиденцію було збудовано на місці старого єпископського будинку в 1864—1882 рр. Композиція ансамблю складається з трьох монументальних споруд-корпусів: головного, духовної семінарії разом із церквою Трьох Святителів і пресвітерії. Позаду головного корпусу резиденції був закладений **дендропарк** площею близько 5 га.

Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича

Декоративно-ужиткове мистецтво

Вишивка. Вишивка **Бойківщини** — своєрідне художнє явище у вишивальному мистецтві України. Типовим для цієї вишивки є поверхнєве орнаментування (геометричним або рослинним орнаментом) складочок стебелевими густо розміщеними стібками. Найбільш популярними техніками вишивання були *стебнівка*, *поверхниця*, *низинка*, *хрестик*. Візерунки вишивали *заполоччю* (кольорові бавовняні нитки), шовком та *волічкою* (нитка з високоякісної вовни). У буковинських сорочках також присутня вишивка бісером.

Вишивка Бойківщини

Гуцульщина з давніх часів славилась окремими центрами, осередками-школами вишивального мистецтва — с. Космач, м. Рахів, с. Яворів та інші. Характерною рисою вишивки є геометричний орнамент, який складається з ромбовидних, трикутних та прямокутних елементів. Техніка виконання вишивки досить різноманітна — хрестики, колодочки, низинка — «низинне». Кольорова гама — яскраво-гаряча, червоно-жовта, підсилена зеленими, а іноді синіми кольорами.

Улюбленим візерунком вишивальниць Покуття були композиції з чотирикутників. Майстрині використовували нитки зеленого кольору різних відтінків, чорних, червоних і жовтих кольорів, але переважав червоний колір (в кожному селі його відтінки різнилися). Наприклад, у Городенківському районі частіше вишивали темно-вишневим кольором, а у Коломийському — темно-червоним.

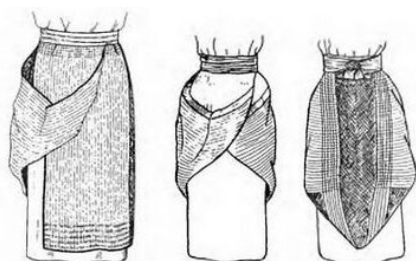
Народний одяг. Жінки-гуцулки носили сорочки, дві запаски, обгортки, по-яси, намітки, хустини, кептарі, сердаки, постоли, в'язані шкарпетки-капчурі.

Вишивка Гуцульщини

Вишивка Покуття

Обгортка

Кептар

Сердак

Постоли

Запаски

Гердани з Коломийського музею народного мистецтва Гуцульщини і Покуття ім. Йосафата Кобринського

У побуті гуцулів збереглися найдавніші металеві прикраси — *згарди*, *шелести*, а також намисто з різнобарвного венеціанського скла та вироби, плетені з бісеру (*сітяний*, *гердани*). Бісерні прикраси були у вигляді смуги або опріччя і мали свої локальні особливості за формою, способами плетіння, малюнком, колоритом.

Одяг чоловіків: до колін сорочки, широкі штани з грубого білого полотна, чорного, червоного або білого сукна, *кентар* чи *сердак*. Найбільш поширеними чоловічими головними уборами були *кресані* та *клепані* (суконна шапка з хутром, яку носили гуцули та карпатські горяни).

Шелести

Кресаня

Клепаня

Бойки віддавали перевагу функціональності, а не естетиці, тому мінімально прикрашали свій одяг з перевагою чорно-білих акцентів. Жінки носили білі доморобні сорочки, які вирізнялися численними складками — *брижами*, розміщеними довкола ший, біля кисті руки та на талії на спідниці. Поверх сорочки одягали *лейбик* (одяг без рукавів). Поясним жіночим одягом були спідниці, вишиті *фартухи*, *фарбани* (спідниця з багатьма складками), *друкавиці* (вибійчані спідниці) та полотняні запаски.

Жінки одягали на себе прикраси з різнокольорового бісеру (*силянки*) та різноманітними головними уборами — *очіпками-кибалками* зі стрічками, великими хустинами. Одяг чоловіків складався із сорочки, льняних полотняних вузьких штанів портяниць або зимових — сукняних (холошні, волосянки), шкіряних постолів.

Покутські сорочки для жінок шили з льняного полотна з коміром-стійкою, оздобленим вишивкою, манжети також прикрашали вишивкою.

Чоловіки носили поверх штанів (портяниць) довгу льняну сорочку з вузьким коміром — стійкою. Основним плечовим одягом покутян був чорний *сіряк*, довжиною нижче коліна, а взимку — довгі білі кожухи, що були прикрашені по швах волічкою.

Дуже різноманітним за кроєм, матеріалом та прикрасами є одяг *буковинців*. Хоча в окремих прикордонних районах дуже помітний вплив культури інших народів — молдаван, румунів, однак більш відчутні риси українського костюма інших регіонів, передусім Поділля.

Нижнє Покуття, Ясенів Польний,
повіт Городенківський. 1880 р.

Дівчата в традиційному святковому вбранні.
Село Стрілецький Кут, Буковина. 1909 р.

Жінки носили довгі сорочки, обгортки, кештарі, сердаки, кожухи. Вишивали святкові сорочки на плечах, рукавах, повздовж грудей, зліва і справа біля пазухи, а інколи і на нижньому рубцеві неширокими смугами. Цікавими були головні убори дівчат — *вінки, карабулі, кодини*.

Чоловічий костюм на Буковині був надзвичайно колоритним, багато прикрашався різноколірною вишивкою, плетивом, аплікаціями з шкіри, металевими пістонами і складався з сорочки із доморобного полотна, яка одягалася поверх штанів та була підперезана широким шкіряним поясом. Вузькі «холошні» штани з білого полотна вишиті на холошах. Чоловічі капелюхи були оздоблені квітами, різноколірними стрічками, пером тощо.

Ткацтво. Ткацький промисел у Косові (Гуцульщина) виник на базі місцевого народного ткацтва, і був тісно пов'язаний із життям і побутом. Характерним для Гуцульщини та Бойківщини є виробництво **ліжників**, які мають *обрядове, інтер'єрне й господарське* призначення. До цього часу одним із найпотужніших центрів народного ліжникарства залишається село Яворів біля Косова, де традиція ткання ліжників не переривалася та зберегла притаманну для цього виду народної творчості хрестоматійність.

Гуцульські килими і ліжники

Найбільш поширеним на Буковині був смугастий тип килима, розбитий на кілька (три, п'ять, сім) смуг, заповнених геометричними фігурами ромбами, з східчастими або зубчастими контурами, своєрідними мотивами — «пилами», «рачками», «копильцями», «кучерями», «гребінцями». Але зустрічаються в композиціях килимів Буковини і рослинні орнаменти й зображення птахів.

Обробка деревини. Одним із характерних видів декоративно-ужиткового мистецтва гуцульських майстрів було і є художнє різьблення по дереву — це всілякі дерев'яні посудини, знаряддя праці, меблі, музичні інструменти та багато іншого. Всі ці вироби мають виключно оригінальний стиль. Вони дають уявлення про старовинне гуцульське мистецтво і радують життєстійкістю споконвічної народної майстерності.

Гончарство. Околиці Косова багаті на глину, тому гончарство на цій території розвивалось з давніх часів. Виробляли весь необхідний домашній посуд — горщики, глечики, миски, горнятка. Ужитково-декоративна кераміка, якою так славиться сьогодні Косівщина, і є одним із символів гуцульського краю, що зародилась наприкінці XVIII — початку XIX ст.

Художнє ливарництво. У селах Гуцульщини надзвичайного поширення набуло дрібне *художнє ливарництво* з латуні. Карпатські народні майстри виготовляли численне ужиткове приладдя, зброю, кінську зброю, прикраси тощо. Усі вироби пишно декорувалися карбуванням і ґравіюванням (переважали геометричні мотиви у різних орнаментальних поєднаннях).

Вироби гуцульських майстрів

Косівська піч — джерело життя гуцульської оселі

Згарди

Іграшки з сиру

Іграшки з сиру. У давнину іграшки з сиру — «баранчики», «колачики» тощо — ліпили лише чоловіки-пастухи, що випасали овець на полонині в Карпатах, як обереги та обрядові фігурки. Поступово виготовлення іграшок із сиру перейшло у сферу жіночих занять і тепер це виключно жіноча справа.

Писанки. Розпис яєць у *гуцулів* характеризується багатством рослинних і тваринних мотивів, кольорами, які є характерними для кожного населеного пункту. У кольоровій гамі космацьких писанок переважають оранжеві, червоні, золотисто-жовті, коричневі та зелені кольори на чорному або білому тлі.

На *Буковині* великоднє яйце розписують, розмальовують чи просто забарвлюють в один колір. Якщо на Буковині писали писанки, то популярними були геометричні орнаменти та доволі великі малюнки.

Бойківських писанкових орнаментів чимало (нараховується близько ста). Кожен символ, який було зображено на писанці, мав своє особливе значення. Так кривульки та спіралі асоціювалися з вічністю сонячного руху, «ниткою життя», а свастя (символ сонця) – була побажанням щастя і довголіття.

Для писанок *Покуття* характерними є великі малюнки, зображені на зеленому, синьому, червоному, коричневому чи жовтому тлі, забарвлення якого є домінуючим. Тут переважають солярні, рослинні мотиви тощо. Цікавою ознакою місцевих писанок є складне тло, коли по всій площині яйця роблять яскраві кольорові плями контрастного кольору.

Писанки Гуцульщини

Писанки Буковини

Бойківські писанки

Писанки Покуття

Особливості музичного мистецтва Бойківщини, Гуцульщини, Буковини, Покуття

Славляться своєю музично-інструментальною культурою українці Карпатського краю: пісенними традиціями, чарівними звуками мелодій трійстих музик, трембітою, сопілками, цимбалами, дрімбою. Їх музика зображає величність та красу Карпат, лине понад звори, понад гори, аж у полонини.

Спочатку трембіта виникла як засіб зв'язку в горах, для чабанів. За звуком трембіти селяни визначали, де пасеться їх отара. Згодом інструмент став супроводжувати і свята гуцулів — трембіта говорила про народження дитини, про весілля тощо.

На думку вчених, різновиди цимбалів існують уже майже три тисячі років і були поширені у Китаї, Південно-Східній і Середній Азії та на Близькому Сході.

Трембіти

Цимбали

Творче завдання

Підготуйте доповідь «Косівська кераміка». Зробіть замальовки керамічних виробів або орнаментів Косівщини, гуцульських, бойківських, покутських або буковинських вишивок, які вам сподобались.

Лемківщина, Закарпаття

У будь-яких джерелах інформації (мережі Інтернет, шкільній, довідниковій літературі) знайдіть відомості про Лемківщину і Закарпаття та про області і райони, які до них входять.

Архітектура

Хата с. Крайніково Хустського р-ну
Закарпатської обл. кінця XIX ст.

Музей народної архітектури та побуту
у Львові ім. Климентія Шептицького

Народне житло Закарпаття цікаве своєю різноманітністю. Великий вплив на будівництво мала місцевість: у гірській частині — це звичайні рублені будинки, що мають багато спільного з дерев'яними будинками Прикарпаття, а ось у рівнинній — стіни будинків уже в більшості випадків обмазують глиною і білять, а подекуди фарбують у яскраві сині тони. Житла склалися з двох приміщень, з окремими входами знадвору (хати з піччю й комори). На початку XX ст. зникли курні хати і на Закарпатті

розпочався розвиток мистецтва прикрашення інтер'єру. З того часу майстри створюють декоративні керамічні миски та тарілки, що виставляються «квітами на хату», або вішають їх на стіни.

Лемківська хата, 1944 р., с. Люта Великоберезнянського району, Закарпаття

Для житла *лемків* характерною особливістю було однорядне об'єднання усіх приміщень під загальним чотирьохскатним дахом (житло з усіма господарськими приміщеннями: сіннями, коморою, клунею, хлівом, стайнею). Висота даху втричі, а то й більше перевищувала висоту стін, завдяки чому довга хата лемків сприймалася досить компактною, врівноваженою монументальною спорудою. Своє житло лемки оздоблювали різьбленням, побілкою, розписували стіни та окремі архітектурні деталі споруди (одвірки, двері, ворота) білою або зеленувато-жовтою глиною.

Перлини архітектурного мистецтва Лемківщини і Закарпаття

Горянська ротонда

Інтер'єр Горянської ротонди

Горянська ротонда — одна з найстаріших пам'яток української архітектури загальноєвропейського значення. Вона розташована на околиці міста Ужгорода. Навіть сьогодні між науковцями різних країн тривають дискусії щодо походження Горянської церкви, її віку та призначення. Одні дослідники вважають, що Горянська церква належить до X—XI ст., інші — що до XIII ст. Як би там не було, а унікальна церква поступається своїм віком і значенням хіба що Софії Київській.

Казковий вигляд палацу графів Шенборнів — данина модному наприкінці XIX ст. стилю *неоромантизму*. Він поєднав елементи готичної і романської архітектури. Двоповерхова споруда з церквою-каплицею та чотириповерховою вежею з годинником гармонійно вписана до природного ландшафту. Замок прикрашений багатим декором (барельєфи, флюгери, вітражі) на тему родової геральдики графів Шенборнів. Діє баштовий годинник з курантами. Палац цікавий і своїми астрономічно-календарними символами — він має 365 вікон (кількість днів року), 52 димоходи (кількість тижнів року) та 12 входів (кількість місяців року).

Палац династії Шенборнів

Творче завдання

Підготуйте доповідь «*Легенди та таємниці замку Паланок*», «*Ужгородський замок*».

Декоративно-прикладне мистецтво

Вишивка. Вишивка на сорочках Закарпаття, розміщення орнаменту майже завжди зв'язані з морщенням полотна, що прикрашало передню й задню поли сорочки, рукава на плечах, манжети-«зап'ясики». Майстрині виконували вишивку різнобарвними нитками, хоча домінуючими були червоний і синій кольори. Для вишивання лемки використовували бавовняні нитки (*памуть, запал, мідря*), вовняні та шовкові, бісер, корали, металічні пластинки (*«лелітки»*), фабричного виготовлення текстильні та шкіряні стрічки.

Лемківська вишивка

Народний одяг. Одяг українського населення Закарпаття мав свою специфіку. Жіночі сорочки, залежно від місцевості проживання, були довгими або короткими. Верхня частина сорочки збиралась та закінчувалась *коміром* — обшивкою. Існували також *сорочки-волошки* на кокетці та *сорочки з брижами*. До сорочок одягали полотняні широкі спідниці (*спідник, подолок*), одноплатові обгортки (*опинки*), двоплатові запаски. У прохолодну погоду мешканців Закарпаття зігрівали *кентарі* майже до колін (*гуцуляки*), які оздоблювали вишивкою та хутром.

Лемків можна було легко впізнати за традиційним вбранням. Чоловіки носили суконне *пальто-чуганю*, незвичайне для українців, а жінки — білі косинки і широке візерункове намисто «*кризу*».

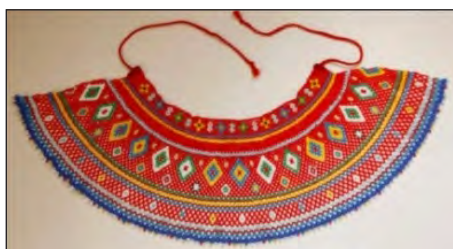
Лемки

Лемківська родина початку XX ст.

Одяг — гуня

Криза

Тайстра

Черес

Килимарство. Відомим осередком килимарства на Закарпатті здавна була *Тячівщина*, де ткали килими з геометричним і стилізовано-рослинним орнаментом. *Тячівські килими*, порівняно з гуцульськими, більш ускладнені за композицією.

Крім основних ромбоподібних фігур із виступаючими назовні гачкоподібними елементами, поширені також замкнуті шестикутні і восьмикутні фігури різної величини. Майстрині їх розташовують на суцільному тлі й обрамляють каймою, укладають у поперечні смуги або в шаховому порядку. Найбільш вживаними є контрастні зіставлення бордових і темно-синіх, червоних і зелених, фіолетових і жовтих з незначним вкрапленням сірих, білих та рожевих кольорів.

Візічканич Гафія. Доріжка і килим, 1965 р.
Вовна, ручне ткацтво

Кераміка, гончарство. Відомими центрами гончарства свого часу були Ужгород, Хуст, Берегово, Тячів та інші міста краю. Вироби закарпатських гончарів захоплюють, успадкованими від далеких предків, гармонією

Дзбанок. Майоліка, розпис.
Закарпаття. Початок ХХ ст.

форм і декору: концентричні кола, хвилеподібні лінії «ялинки», «квіти», успадкувавши ці орнаментальні мотиви, народні майстри інтуїтивно намагаються їх дотримуватися і сьогодні.

На Закарпатті у другій половині ХІХ ст. поширився *підполив'яний розпис*. Хустські гончарі розписували вироби пензликом (характерний квітковий орнамент, нанесений широкими мазками на рожевий черепок глечиків, дзбанків, горщиків) на зразок вільного малювання фаянсового посуду.

Писанки. Лемківські писанки зовсім не схожі на писанки інших регіонів України. Специфічною, первісною та найпоширенішою технікою воскового розпису на Лемківщині є розпис шпилькою. Основним символом лемківської писанки є Сонце, зірка — донька Сонця.

Для лемківських писанок характерні червоний, вишневий, жовтий, оранжевий, зелений, салатний, синій, блакитний та білий кольори.

Писанки Лемківщини

Бажано подивитися і послухати (за вибором учителя)

Знайдіть в Інтернет-ресурсі відеоролики:

«Спадок/Spadok. Закарпатська область, Виноградівський район»,

«Спадок/Spadok. Чернівецька область, Заставнівський район»

Полтавщина та Слобожанщина

У будь-яких джерелах інформації (мережі Інтернет, шкільній, довідниковій літературі) знайдіть відомості про Полтавщину і Слобожанщину, про області і райони, які до них входять.

Архітектура

Народне житло Полтавщини та Слобожанщини на початку ХІХ ст. відзначається масштабністю всієї будівлі, простотою і виразністю архітектурного вирішення.

Хата із с. Кунцеве Новосанжарського району
Полтавської обл. (кінець ХІХ ст.). НМАПУ у Пирогові

Каркасні або рублені стіни сільського житла обмазували глиною і обов'язково білили, створюючи ошатний вигляд оселі. *Характерною рисою* народного житла цього етнографічного регіону є звіси даху, що підтримуються тонкими стовпчиками на піддашку або кронштейнами.

Велике значення в архітектурі сільського житла на Полтавщині мали вікна, що робилися майже завжди з віконницями. Різьблення окремих елементів завершення вікна, а особливо пофарбування у яскраві тони віконниць, робило нерідко вікна провідними елементами художнього рішення народного житла.

На *Слобожанщині* будували дерев'яні *хати*, іноді стіни виплітали з хмизу й обробляли глиною, а в деяких місцевостях навіть складали із каменю. Слобожанська хата виділялася пропорційною рівнозначністю у співвідношенні висоти обтічної форми солом'яного даху і стін. Зовні хату обмазували товстим шаром глини та білили крейдою.

Хата із с. Новоохирка Новоайдарського р-ну Луганської обл. НМАПУ у Пирогові

Перлини архітектурного мистецтва Полтавщини і Слобожанщини

Полтавський краєзнавчий музей розташований на місці, де у 1902—1908 рр. був зведений будинок Полтавського губернського земства. У проекті художника і архітектора *Василя Кричевського* було використано національні українські мотиви (*стиль українського модерну*): шестикутні отвори вікон і дверей, башти, багате кам'яне різьблення.

На початку 1900-х рр. художники С. Васильківський, М. Беркос і М. Уваров, написали три величезних панно на теми з історії України, а М. Самокиш виконав фрески у стилі українського народного орнаменту. Розпис будинку був видатним явищем в історії українського образотворчого мистецтва, але під час німецької окупації (1941—1943 рр.) був знищений разом із будівлею. У післявоєнний період будинок, його зовнішнє і внутрішнє оздоблення були відновлені.

Шарівка (Харківська область). Це відомий палац і найбільший садово-парковий комплекс Харківської області, закладений у 1800 р.

Полтавський краєзнавчий музей ім. В. Кричевського

Шарівський палац

У 1900 р. новий власник Леопольд Кеніг перебудував палац (у ньому чудовий камін, дубова бібліотека, прекрасно влаштована головна зала). Л. Кеніг привів до ладу й величезний парк: побудував терасу, влаштував водоустрій.

Парк умовно поділяється на дві частини. Великі за площею та широкі алеї півколом оточують палац. Навпроти розкішної білої тераси свого часу, за містками через озеро, розбиті липові алеї, виконані декоративні насадження дерев.

Декоративно-ужиткове мистецтво

Ткацтво. У першій половині XIX ст. ткацтво на Полтавщині набрало промислового характеру. Діяли суконні фабрики в Хомутці, Яготині, Карлівці, парусинова фабрика О. Паульсона Лохвицького повіту, полотняна О. Попова — у Решетилівці. У Миргороді, Смілому Роменського повіту виробляли художню декоративну набійку й тканини для оздоблення парадних кімнат поміщицьких палаців і будинків, для обклеювання стін і оббивки м'яких меблів.

Ольга Пілюгіна
«Гетьманський килим»

Наприкінці XIX ст. Решетилівка була визначним осередком народних промислів і вже у 1905 р. земство і губернатор засновують тут артіль з вишивання та килимарства. Килими та унікальна вишивка решетилівських майстринь у 20-х роках XX ст. приносять селищу світову славу. У 1923—1925 рр. роботи решетилівських майстринь були представлені на виставках українського мистецтва у Парижі, Мюнхені, Марселі, Брюсселі, де вони отримали не одну нагороду.

Сьогодні решетилівські майстри виготовляють унікальні килими-гобелени ручної роботи, знамениті полтавсько-решетилівські рушники, національні жіночі й чоловічі сорочки з витонченою ручною вишивкою, плахти, скатертини, покривала, доріжки відомі в усьому світі.

? Порівняйте килимові вироби косівських і решетилівських майстрів. Визначте особливості килимарства обох етнографічних регіонів.

Вишивка Полтавщини

Вишивка. Характерним для вишивки Полтавщини та Слобожанщини було шиття білими або пофарбованими природними барвниками (дуб, вільха тощо) нитками, переважно геометричних й рослинно-геометризованих узорів. Техніки, які використовували майстрині — *настилування* (лиштва) та *вирізування*, а для закріплення краю тканини служили такі види швів, як *зубцювання* і *змережування*. Тому сорочки й рушники виходили дуже ніжними та вишуканими, а розмаїття орнаментів додавало виробам особливої виразності.

На вишитих сорочках Слобожанщини частіше, ніж в інших регіонах України, створювали зображення дерева життя — одного з найголовніших символів-оберегів наших предків, яке символізує початок і продовження роду, його добробут і процвітання.

Із середини XIX ст. на Полтавщині і Слобожанщині з'являється мода на вишивку хрестиком. З того часу вишивка стає *поліхромною* (багатоколірною), виконаною хрестиком, півхрестиком і дрібним хрестиком, іноді грубою ниткою, що надавало їй рельєфності.

Народний одяг. Одяг Полтавщини має певні локальні відмінності: так званий *полтавський тип сорочок*, які образно символізують квітучу землю степової України. Полтавські сорочки вирізняються широкими рукавами із зібраними в один або кілька рядків складочками — *пухликами*.

На Слобожанщині побутували жіночі сорочки також переважно полтавського типу, які тут називали *українками*. До сорочок жінки носили переважно незшитий поясний одяг: у будень — двоплатові запаски або одноплатову *дергу*, а на свята — кольорові картаті плахти, на які одягалась запаска із парчі і підперізувалась пасочком або крайкою.

На сорочку одягали керсетку з ситцю, вовняної тканини чи шовку. Поверх жіночих головних уборів — очіпків — пов'язували намітку, а пізніше — хустину. Із прикрас переважало намисто із каміння, коралів або гутного скла, хрестики, срібні ланцюжки з підвісками і *дукачами*.

Різні варіанти виконання пухликів

Дівчина. Харків.
Початок XX ст.

Дукачі

Лубни
(Полтавщина)

Вереміївка
(Полтавщина)

Харків
(Слобожанщина)

Чоловічий одяг складався із сорочки (часто грубого домотканого полотна), вишитої білими нитками з вкрапленням охристих і блакитних кольорів, широких шароварів, які заправлялись у чоботи та верхнього одягу — жупанів, свит, кожухів. Головні убори — солом'яні капелюхи.

Декоративний посуд. Опішня

Кераміка, гончарство. Серед численних полтавських осередків гончарства — Глинськ, Зіньків, Миргород, Ромни. Але найвизначнішим осередком була Опішня, де у 1786 р. близько 200 ремісників виготовляли різноманітний святковий посуд для напоїв. У керамічному розписі чільне місце посіли рослинні, квіткові орнаменти, фігурні зображення, передусім на мисках та кахлях, барильцях, куманцях.

В Опішні виготовляли керамічний декоративний посуд скульптурного характеру: баранців, левів, коників, півнів, оздоблених квітковим орнаментом.

Писанки. Слобожанські (Харківські) писанки зазвичай мають крупний чіткий малюнок, а основними символами є тюльпани, дубові листочки, ружі, зірки — тобто присутнє поєднання рослинних та солярних мотивів. Для фону слобожанські писанкарі використовували чорний або темні тони червоних і зелених кольорів.

Писанки Слобожанщини

Особливості музичного мистецтва Полтавщини та Слобожанщини

Унікальним явищем не тільки української, а й світової музичної культури є **кобзарство**, колискою якого вважають Полтавщину.

Кобзарями і лірниками — мандрівними музикантами й співцями ставали як правило сліпі (повністю чи частково) люди, їх виводили хлопці-поводирі. На початку ХХ ст. тут налічувалося кількесот кобзарів та лірників, які ходили селами та містами, грали й співали на ярмарках, храмових та інших святах, їх запрошували на весілля, хрестини тощо. Впродовж століть вони передавали тисячолітню мудрість, зберігали духовну культуру українського народу, розкривали правду життя, будили національну свідомість, закликали до активності, згуртованості, боротьби зі злом.

Колісна ліра — старовинний струнний смичковий музичний інструмент, у якому роль смичка виконує колесо.

Колісна ліра

Видатними кобзарями того часу були А. Шут, С. Яшний, О. Вересай, І. Кравченко-Крюковський, Ф. Холодний, С. Кошовий, А. Ладжа, А. Никоненко, І. Стрічка та багато інших. Їх просвітницька діяльність заборонялася, їх нищили. Разом зі знищенням кобзарів, нищився і неоціненний духовний спадок України — думи, історичні пісні, звичаї, мова, знання минулого та історії.

У грудні 1930 р. в Харківському оперному театрі відбувся з'їзд народних співців з різних областей Радянської України (337 делегатів). Після прийняття потрібних рішень незрячих співців під приводом поїздки до Москви завантажили до ешелону і повезли за околиці ст. Козача Лопань. Пізно ввечері кобзарів і лірників вивели з вагонів до лісосмуги, де загін особливого відділу НКВС УРСР почав розстріл. Музичні інструменти спалили поряд.

Остап Вересай з дружиною Приською. Київ, кінець вересня 1873 р.

Бажано подивитися і послухати (за вибором учителя)

Знайдіть в Інтернет-ресурсі відеоролик:

«Спадок/Spadok. Харківська область. Балаклійський район»;

«Спадок/Spadok. Полтавська область. Миргородський район».

Творча майстерня

Створіть альбом «Полтавська вишивка», «Решетилівський килим», «Жіночі прикраси Полтавщини та Слобожанщини».

Робота в групах

Підготуйте доповідь на тему «Українські кобзарі — носії життєвої мудрості».

Таврія, Приазов'я, Одещина, Буджак і Крим

У будь-яких джерелах інформації (мережі Інтернет, шкільній, довідниковій літературі) знайдіть відомості про Таврію, Приазов'я, Одещину, Буджак і Крим, про області і райони, які до них входять.

Архітектура

У південних районах України переважало однорядне житлового будинку (хати) та господарських будівель. Обмазані глиною та побілені стіни хати часто прикрашали декоративним розписом, зробленим кольоровими глинами.

У цих орнаментах використовували мотиви пишної квітки з центральною вертикальною віссю, по боках якої малювали паростки з

Хата (середина XIX ст.). Село Старокозаче Білгород-Дністровського району Одеської обл. НМАПУ у Пирогові

листям та квітами кольоровими глинами підводились також призьба та стіни господарських будівель двору, розписувались або прикрашалися кольоровою смугою вікна та двері хати. Низькі дахи житла укривали соломою або очеретом. Часто для зведення стін господарських будівель двору використовували місцевий природний камінь.

Перлини архітектурного мистецтва Таврії, Приазов'я, Одещини, Буджака і Криму

Білгород-Дністровська фортеця або **Аккерманська фортеця** — пам'ятка архітектури XIII–XV ст., що знаходиться в м. Білгород-Дністровський Одеської області. Її було збудовано на руїнах античного міста Тіра, заснованого ще наприкінці VI ст. до н.е.

Білгород-Дністровська фортеця

Периметр стін Білгород-Дністровської фортеці становить 2,5 км, загальна площа — понад 9 га. Вражає і товщина стін, яка коливається від 1,5 до 5 м, а висота стін та башт — від 5 до 15 м. Ця середньовічна дивовижна фортеця є однією з найбільших в Україні.

Перші поселення греків виникли у Криму ще у VIII ст. до н. е. Заснування грецьких колоній Пантикапей, Тірітака, Німфей було здійснено вихідцями з Мілету у VI ст. до н. е., а вже у V ст. до н. е. було засновано Херсонес (422 р.).

Херсонес

У перекладі з грецької «Херсонес» означає півострів. Тут жили землероби і ремісники, лікарі та скульптори, архітектори і художники, історики та поети. Монументальна архітектура Херсонесу перебувала під впливом Візантії. Це знайшло своє відображення у міських фортечних укріпленнях і християнських храмах, які споруджувались на

зразок римських базилік. Такі храми ставали водночас релігійно-культурними спорудами і залами для громадських зібрань. Життя міста трагічно обірвалося у результаті навали монголо-татар.

Декоративно-ужиткове мистецтво

Вишивка. Вишивка Півдня, як і всіх інших регіонів України, має знакову систему орнаментів, яка доволі проста і зрозуміла з відносно чітко вираженою семантикою. Південноукраїнські майстрині віддавали перевагу таким технікам, як гладь, стебловий шов, ланцюжок.

Різноманітність орнаменталізації вишитих виробів на Півдні України варіюється від геометричних до сюжетно-тематичних.

Вишивка кримських татар відрізняється від більшості вишивок різних етнографічних груп на материковій Україні. Важливою відмінністю у кримськотатарській вишивці є тонові та кольорові контрасти. Головним елементом вишивки є жіночий знак — *вигнута гілка* (*егрі дал*), яка означає мінливість, динамічність, розвиток; чоловічий знак — *родове дерево* — надійність, стійкість та сила. Використовується також символіка квіткових орнаментів, так *гвоздика* символізує людину літнього віку, *тюльпани* — молодих хлопчаків, а жіночою квіткою, що символізує красу є звичайно *троянда*. Є також символ «*марам*», який досить часто зустрічається у вишивці і орнаментах, особливо головних покривалах і поясах з широкої вовняної тканини — це «дерево життя».

Народний одяг. Наслідок взаємодії культур народів, що населяли землі півдня України: українського, молдавського, єврейського, російського відбився — і у народному одязі.

Жіночі сорочки півдня України наслідували ознаки сорочок інших регіонів — наддніпрянських, слобожанських, полтавських. Рукава сорочок декорувались окремими квітковими сюжетами, іноді виконувались широкі горизонтальні смуги мережок, які обрамляли вузькими смужечками червоно-чорного квітового орнаменту.

Поясним одягом жінок були *дерги*, а на свята — двоплатові плахти. Також жінки носили широкі призбирані спідниці зі смугастих вибійчаних тканин. Однак в різних районах півдня України жінки віддавали перевагу різним спідницям: у Буджаку, Приазов'ї та Криму переважали широкі спідниці з густо зібраною оборкою, пришитою по низу, а на Одещині — спідниці декорували по низу нашиттям пли-

Вишивка Одещини

Вишивка кримських татар

Народний одяг на Одещині.
Початок ХХ ст.

Кримські татари

У Криму нижній плечовий одяг у жінок — сорочка без коміра з льняної тканини: рівної, гладкої або з шовковими смужками. Зверху на сорочку кримські татарки надягали сукню «антер» або «хавтан». Сукні XVIII — початку XIX ст. були з довгими, вузькими рукавами, облягали груди і талію і розширювалися до низу від стегон, мали фасон «чабули» з виступами по боках. Малюнок тканини суконь був яскравий, квітковий або в смужку.

Чоловічий плечовий натільний одяг «кольмек-кетен» — це льняні сорочки з білого домотканого полотна з льняними або шовковими вузькими смужками, з широкими рукавами і прямим розрізом на грудях. Чоловіки також носили різноманітний верхній плечовий одяг: жилети, що доходять до пояса («багр-елек») з синього, червоного, чорного, коричневого сукна або тканини в смужку, суконні куртки-«марка» — з короткими рукавами і стоячими комірами на атласній або бавовняній підкладці і «камзоли» — куртки з довгими рукавами, що облягали груди.

Голову кримські татари зазвичай покривали чорною смушевою шапкою (кʒалпакʒ), на дні якої іноді був вишитий півмісяць. Влітку були поширені тюбетейки (такʒие або фес) червоного кольору.

Ткацтво. До найдавніших досягнень культури татарського народу належить візерункове ткацтво, яке було насамперед домашнім ремеслом ще

Інтер'єр кімнати

сових або оксамитових смуг чорного кольору. Поверх плахт одягали запаску — фартух. Нагрудним жіночим одягом були *керсети*, *талійки* (жіноча коротка безрукавка на ваті) і *сушпани* (довга керсетка з чорного сатину, обшита кольоровими стрічками).

Чоловічий одяг складався з сорочки і широких льняних білих шаровар або сукняних штанів. Плечовим чоловічим одягом до пояса був *куртас* з бавовняної тканини на ваті.

за епохи кочівницького господарства. Збагачуючись протягом сторіч, воно стало одним із найяскравіших проявів декоративного мистецтва кримськотатарського народу.

Ткання й шиття завжди були гордістю сім'ї і відігравали величезну роль і як домашні заняття, і як промисли. Багато таких виробів були тісно пов'язані зі звичаями, побутовими обрядами.

Писанки. Для писанок Південної України характерні яскраві та контрастні барви і великі не деталізовані малюнки. Часто на цих писанках можна зустріти геометричні орнаменти із додаванням рослинних елементів. Такі мотиви знайшли своє відображення у назвах писанок – «шість квіток», «сорок вісім клинців», «тюльпани» і т.п. У Причорномор'ї найпопулярнішими кольорами для писанок є поєднання синього та зеленого, червоно та чорного, а також жовтого та зеленого кольорів.

Писанки Південної України

Бажано подивитися і послухати (за вибором учителя) Знайдіть в Інтернет-ресурсі відеоролик:
 «Спадок/Spadok. Одеська область. Кодимський район»;
 «Бахчисарайська хайтарма / Танцювальна група Кримськотатарського театру.

Робота в групах

Підготуйте доповідь та презентацію на тему: «Чуфут-Кале — середньовічне місто-фортеця», усний тематичний журнал «Культура кримськотатарського народу», «Український костюм півдня України».

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ТА САМОПЕРЕВІРКИ

Дайте відповіді на запитання за матеріалом підручника

I. Оберіть варіант правильної відповіді:

- Які етнографічні регіони існують на території України?
  - Полісся, Поділля, Буджак, Слобожанщина, Полтавщина;
  - Слобожанщина, Курщина, Полісся, Волинь, Поділля;
  - Слобожанщина, Волинь, Полісся, Прусія, Лемківщина, Бойківщина.
- Українська народна музика є невід'ємною частиною...
  - політичного життя;
  - соціального життя;
  - особистого життя.
- Про яку архітектурну споруду йдеться «...він є цікавим за своїм астрономічно-календарним символізмом. Якщо уважно придивитися до споруди, то можна побачити 365 вікон, 52 димоходи, 12 входів (дні, тижні та місяці річного циклу)».
  - Палац династії Шенборнів;
  - Садиба у Шарівці;
  - Білгород-Дністровська фортеця.

II. Дайте коротку відповідь на запитання

- Яке значення мають символи на писанках? Наведіть приклади.
- Яке значення має вишивка на українських сорочках?
- Назвіть складові жіночого та чоловічого національного одягу вашого етнографічного регіону.
- Які цікаві архітектурні споруди є у вашому регіоні? Що вам про них відомо?

III. Дайте розгорнуту відповідь на запитання

1. Продовжте речення: «Характерні риси борщівської вишивки — це...».
2. Чим відрізняється кераміка Опішні від кераміки містечка Косово?

IV. Поміркуйте ...

1. Як ви вважаєте, чи існує загальна багатонаціональна культура України як єдине ціле? Які її характерні риси? Обґрунтуйте свою відповідь. Наведіть приклади.

2. Які види декоративно-ужиткового мистецтва народів світу схожі з українськими? Проаналізуйте, що між ними спільне і які є відмінності. Наведіть приклади.

3. Продовжте речення: «При вивченні цього розділу для мене найбільш важливим відкриттям стало...».

V. Групова робота

Підготуйте театральний вечір на тему: «Святвечір», «Різдвяний вертеп», «Мої українські обереги (до Свята вишиванки)», «О, писанко! Ти – символ України».

Колективна робота

1. Зробіть у класі виставку ваших творчих робіт на тему: «Якою я бачу свою Україну», «Українське диво», «Дивовижні узори українських сорочок», «Диво-писанка».

2. Зробіть у класі виставку ваших ескізів-писанок різних етнографічних регіонів України.

3. Підготуйте і проведіть конференцію на тему: «Мій рідний край», «Це край, де я народився і живу...».

VI. Оберіть тему і підготуйте мистецький проект.

Приклади тем мистецьких проектів:

«Особливості народної архітектури... (Бойківщини, Полісся, Лемківщини, Полтавщини, Волині, Опілля, Поділля тощо)».

«Відображення світогляду і світовідчуття українського народу у декоративно-ужитковому мистецтві».

«Характерні риси, життєві цінності і пріоритети населення певного етнографічного регіону України і як вони відображаються в мистецтві».

«Легенди та таємниці замку Паланок», «Ужгородський замок» тощо.

ЗМІСТ

Вступ	3
Мистецтво африканського культурного регіону	7
Музика африканського культурного регіону	8
Особливості мистецтва архітектури народів Африки.....	15
Живопис країн Африки	21
Декоративно-ужиткове мистецтво Африки.....	25
Маски народів африканського культурного регіону	29
Мистецтво американського культурного регіону	33
Музичне мистецтво США. Національна музика США	33
Кінематограф США. Основні жанри	42
Особливості живопису США.....	46
Символи США в камені.....	50
Мистецтво латиноамериканського культурного регіону	57
Мистецтво ольмеків	57
Мистецтво майя	59
Мистецтво інків	63
Перлини різних видів мистецтв Латинської Америки	73
Мистецтво далекосхідного культурного регіону	79
Характерні риси храмової архітектури Китаю та Японії.....	83
Мистецтво скульптури в храмах Китаю та Японії	89
Образотворче мистецтво Китаю та Японії	92
Театральне мистецтво Китаю та Японії	100
Чайна церемонія Японії.....	111
Мистецтво індійського культурного регіону	114
Культова (храмова) архітектура Індії	116
Види і жанри мистецтва живопису Індії	120
Музичне мистецтво Індії.....	126
Кіномистецтво Індії	133
Мистецтво арабо-мусульманського культурного регіону	138
Арабо-мусульманська культова архітектура	140
Книжкова мініатюра.....	144
Декоративно-ужиткове мистецтво Близького Сходу.....	146
Традиційна музика в культурі ісламу.....	152
Мистецтво європейського культурного регіону	156
Архітектура європейського культурного регіону.....	160
Живопис європейського культурного регіону	165
Скульптура	170
Музичне мистецтво	173
Мистецтво європейського культурного регіону. Україна	180
Полісся	181
Поділля	187
Наддніпрянина (Подніпров'я)	196
Волинь, Галичина та Опілля	197
Бойківщина, Гуцульщина, Буковина, Покуття.....	202
Лемківщина, Закарпаття	209
Полтавщина та Слобожанщина	213
Таврія, Приазов'я, Одещина, Буджак і Крим.....	218

Навчальне видання

Назаренко Наталія Володимирівна,
Чен Наталія Володимирівна,
Севастьянова Даріна Олександрівна,

МИСТЕЦТВО

«Мистецтво (рівень стандарту, профільний рівень)»
підручник для 10 (11) класів закладів загальної середньої освіти

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено.

Відповідальний за випуск *С. В. Бусел*
Художнє оформлення, художнє редагування *Т. В. Бусел*
Комп'ютерне макетування *Д. К. Балагура*
Редактор *Л. В. Юрчак*

Формат 70×100/16. Ум. друк. арк. 18,2. Обл.-вид. арк. 21.
Тираж 26020 прим. Зам. № 05-11/01.

ТОВ «Видавництво «Перун»
www.perun.com.ua
08205, Київська обл., м. Ірпінь, вул. Київська, 73-А
тел.: +38 (098) 006-31-14
Свідоцтво про внесення до державного реєстру:
серія ДК № 5996 від 07.02.2018.

Видруковано ТОВ «КОНВІ ПРІНТ».
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 6115 від 29.03.2018 р.
03680, м. Київ, вул. Антона Цедіка, 12.